

Grazige weiden

*Mystagogie
in relatie met
catechese*

Afstudeerproject binnen de studie
HBO Theologie en Levensbeschouwing,
richting pastorale variant,
eerste graad in deeltijd
aan de Fontys Hogeschool Theologie en
Levensbeschouwing,
lesplaats Amsterdam.

Auteur: Annie Schothorst – Vos.
Begeleider: Drs. Chr.C.G.M. 'tMannetje.
Joure, mei 2004.

‘In de catechese
moeten we de mensen
afhalen waar ze staan,
en waar ze staan,
staat God!’¹

¹ Een uitspraak van Rahner geciteerd op bladzijde 134 in: Bouwman, Kitty en Bras, Kick. Werken met spiritualiteit. Baarn, 2001.

Voorwoord

Het zoeken van een onderwerp voor een scriptie was niet zo moeilijk. Ik wist dat ik iets met het begrip mystagogie zou willen doen, maar wat en hoe werd pas duidelijk door gesprekken met mijn scriptiebegeleider drs. Chris 'tMannetje.

Waarom wilde ik iets doen met mystagogie? Ik ben dit begrip op het spoor gekomen door de colleges kerkelijke catechese in het 6^e jaar. Sindsdien kom ik het woord telkens weer tegen: bijvoorbeeld in de colleges spiritualiteit en in een vooraankondiging van een boek van Gerard Groener 'Ingewijd en toegewijd'.²

In de reader van kerkelijke catechese was een artikel van Tjeu van de Berk opgenomen: 'Pleidooi voor mystagogische vorming. Speelruimte voor een spirituele subjectwording'.³ Het boeide mij enorm. Ik denk vooral omdat het bij mystagogie niet gaat om van bovenaf opgelegde waarheden maar om inwijding in geheimenissen, inwijding in de symbolische werkelijkheid, in symbolisch bewustzijn. Dat gaat verder dan het rationele. Ik denk dat veel mensen in deze tijd zo op zoek zijn naar zin omdat veel in de wereld draait om rationaliteit.

Wat ik ook een belangrijk element vind, is dat het vertrekpunt bij mystagogie is: 'de concrete situatie waarin de mens zich bevindt'.⁴ Dat slaat niet alleen op het innerlijk van die mens, zijn ontwikkeling, maar ook op de wereld waarin hij / zij leeft. De goddelijke wereld is geen totaal andere dan onze werkelijkheid. Bij gespreksavonden met ouders met jonge kinderen (tijdens mijn laatste stage) had ik ook duidelijk het idee dat men zo afhaakt wanneer de onderwerpen, de verdieping daarvan, niet meer van doen heeft met hun eigen concrete leven. Maar bovenal gaat het om oproepen van ervaringen die verdiept worden. Mensen die op die manier geopend worden voor het mysterie en daardoor kunnen groeien. Daarom, zegt Van den Berk, is het nodig 'grazige weiden' op te zoeken om dat te kunnen realiseren.⁵

Omdat mijn belangstelling vooral gericht is op catechese wil ik mystagogie hiermee in verband brengen. Ik kom dan uit bij de volgende vraagstelling:

Hoe krijgt mystagogie gestalte in concrete catechetische projecten?

Ik wil op deze plaats mijn scriptiebegeleider drs. Chris 't Mannetje heel hartelijk bedanken voor zijn begeleiding in het geheel. Door zijn vragen en opmerkingen kwam ik uiteindelijk tot bovenstaande vraagstelling. Ook naderhand hebben de door hem aangereikte discussiepunten en opmerkingen bijgedragen aan de uiteindelijke tekst van de scriptie. Chris, mijn dank voor de prettige samenwerking!

² Groener, Gerard. Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor. Zoetermeer, 2003.

³ Berk, Tjeu v.d. Pleidooi voor een mystagogische vorming. Speelruimte creëren voor een spirituele subjectwording. Blz. 97-111 uit: Helleman G.A.F. e.a. (red.). De moderniteit van religie. (reeks Utrechtse studies 1). Zoetermeer, 2001.

⁴ Berk, Tjeu v.d. Mystagogie. Inwijding in het symbolisch bewustzijn. Zoetermeer, 1999. Blz. 58.

⁵ Idem. Bladzijde 60. Zie ook paragraaf 1.1 op bladzijde 11.

Inhoudsopgave

VOORWOORD.....	3
-----------------------	----------

INLEIDING.....	5
-----------------------	----------

1. WAT IS MYSTAGOGIE?	7
------------------------------------	----------

1.1 MYSTAGOGIE VOLGENS TJEU VAN DEN BERK.....	7
1.1.1 MIJN VRAGEN / OPMERKINGEN BIJ HET BOEK VAN VAN DEN BERK.....	22
1.1.2 GERARD GROENER OVER MYSTAGOGIE EN VAN DEN BERK.....	23
1.2 MYSTAGOGIE VOLGENS KEES WAAIJMAN.....	27
1.2.1 GERARD GROENER OVER WAAIJMAN.....	29
1.3 OMSCHRIJVINGEN VAN HET BEGRIIP MYSTAGOGIE.....	30
1.4 MYSTAGOGIE EN KINDEREN?	33
1.5 ENIGE HANDVATTEN OM TE KUNNEN KIJKEN NAAR CONCRETE PROJECTEN.....	36

2. MYSTAGOGIE IN DE PRAKTIJK VAN TWEE CATECHETISCHE PROJECTEN.....	37
---	-----------

2.1 HOE WORDT MYSTAGOGIE TOEGEPAST IN HET EERSTE COMMUNIEPROJECT ‘DOOR DE POORT’?	37
2.1.1 HET PAROCHIEPROJECT VOOR DE KINDEREN.....	38
Analyse parochieproject voor de kinderen.....	46
2.1.2 HET WERKSCHRIFT VOOR DE KINDEREN.....	50
Analyse werkschrift voor de kinderen.....	52
2.1.3 HET PAROCHIEPROJECT VOOR OUDERS.....	52
Analyse parochieproject voor de ouders.....	56
2.1.4 HET SCHOOLPROJECT ‘FEEST ACHTER DE POORT’.....	60
Analyse schoolproject ‘Feest achter de poort’.....	63
2.1.5 ENKELE OPMERKINGEN OVER HET TOTALE PROJECT.....	65
2.2 BEN IK ZELF AL MET MYSTAGOGIE BEZIG GEWEEST? EEN VERKENNING VAN HET PROJECT ‘JE BROOD DELEN’.....	66
Analyse ‘Je brood delen’.....	73
2.2.1 ALGEMENE OPMERKINGEN EN EIGEN ERVARINGEN.....	76

3. BESLUIT.....	78
------------------------	-----------

3.1 WAREN DE HANDVATTEN ZINVOL?	78
3.2 KINDEREN EN MYSTAGOGIE?	79
3.3 IS CATECHESE AL DAN NIET MYSTAGOGISCH MOGELIJK?	80
3.4 LEIDERSCHAP.....	83

NAWOORD.....	85
---------------------	-----------

LITERATUURLIJST	86
------------------------------	-----------

Inleiding

Om een antwoord te vinden op mijn vraag 'Hoe krijgt mystagogie gestalte in concrete catechetische projecten?' moet ik eerst duidelijk hebben waar mystagogie voor staat. Daarvoor zal ik gebruik maken van het boek van Tjeu v.d. Berk 'Mystagogie' en zijn bijdragen in de boeken 'De moderniteit van religie' en 'Werken met spiritualiteit'.⁶ Zijn boek heb ik samengevat en daarbij vrij veel letterlijk geciteerd. Dit heb ik gedaan om de achterliggende gedachten die ten grondslag liggen aan mystagogie duidelijk weer te geven, en ook omdat het belang van mystagogie voor onze tijd daarin naar voren komt. Bij het lezen van zijn boek kwamen vragen naar boven welke ik in een aparte paragraaf 1.1.1 bij elkaar heb gezet.

Om te zien wat een andere auteur over dit begrip schrijft maak ik gebruik van Kees Waaijman's boek 'Spiritualiteit. Vormen, grondslagen en methoden'.⁷ Daarnaast zal ik gebruik maken van het nieuwe boek van Gerard Groener 'Ingewijd en toegewijd'. Ook hij gaat in op mystagogie en op beide eerder genoemde auteurs. Het zal blijken dat hij kritiek en aanvullingen heeft op hun denken.

Alle drie de auteurs hebben een andere invalshoek. Bij Van den Berk staat het symbolisch bewustzijn centraal, Waaijmans paradigma is de geestelijke begeleiding en Groener richt zich op de mystagogische dienst van de parochiepastor.

Na de bespreking van deze boeken heb ik in paragraaf 1.3 alle omschrijvingen van mystagogie nog eens op een rij gezet en daarna aangegeven wat de kernwoorden daarvan zijn.

Vervolgens ga ik in 1.4 in op de vraag of mystagogische catechese mogelijk is bij kinderen. Ik doe dit omdat een van de projecten, die ik wil analyseren, een project is voor kinderen en ik mijn twijfels heb over de mogelijkheid daarvan.

Vanuit genoemde literatuur zal ik in 1.5 komen tot het formuleren van handvatten waarmee ik in het tweede hoofdstuk twee concrete projecten kan bekijken op het mystagogische element.

Als eerste bekijk ik het eerste communieproject 'Door de poort' omdat dit, aldus de inleiding van het project, gebaseerd is op mystagogie.⁸ Dan moet dat dus terug te vinden zijn in het project zelf. Dit alles geeft mij ook handvatten om te kijken naar mijn eigen praktijk en dan met name naar mijn ervaring met het project 'Je brood delen', een project over eucharistie voor volwassenen.⁹ Ik kies hiervoor omdat ik zo'n vermoeden heb dat ik onbewust al met mystagogie bezig ben geweest. Dit omdat het in dit project ook gaat om oproepen van eigen ervaringen en het werkt met beeldmateriaal, hetgeen ook 'oproepend' werkt. De vraag die hier dus onder ligt is: ben ik zelf in de praktijk al bezig geweest met mystagogie?

Om als lezer een en ander te kunnen volgen zonder dat het betreffende project voorhanden is, zal ik beschrijvend de inhoud ervan weergeven. Bij de analyse daarna, ga ik hoofdzakelijk in op mystagogische elementen in het project en niet op bijvoorbeeld of een en ander pedagogisch verantwoord is of dat de gebruikte bijbelverhalen exegetisch juist zijn enzovoort. Ook boeiend om naar te kijken maar daar gaat het niet om in het geheel van de scriptie. Na de analyse zal ik bij beide projecten een aantal algemene opmerkingen geven. Bij het project 'Je brood delen' zal ik ook eigen ervaringen weergeven en zal ik de vraag beantwoorden of ik al dan niet mystagogisch bezig ben geweest.

⁶ Zie voetnoot 3 en 4. Berk, Tjeu v.d. Mystagogische catechese: speelruimte creëren voor een spirituele subjectwording. Blz. 127-136 uit: Bouwman, Kitty en Bras, Kick. Werken met spiritualiteit. Baarn, 2001.

⁷ Waaijman, Kees. Het methodologisch ontwerp. Spiritualiteit. Vormen, grondslagen en methoden. Kampen, 2000.

⁸ Hattum, Hennie v. en Ettes, Els. Door de poort, communieproject voor parochie en school. Kwintessens Hilversum, 2001.

⁹ Mannetje, Chris C.G.M. 't en Hermans-Dirkx, Mirjam J.J.. Je brood delen. Stichting Docete Utrecht, 1992.

In het derde en tevens laatste hoofdstuk, zal ik conclusies trekken omtrent de gehanteerde handvatten: waren ze bruikbaar of niet? Ook zal ik in dit hoofdstuk in paragraaf 3.2 kort terug komen op de vraag of mystagogie bij kinderen wel mogelijk is. Tevens zal ik in 3.3 ingaan op de vraag of catechese wel of niet mystagogisch mogelijk is. En omdat mystagogie staat of valt met een bepaald soort leiderschap, besteed ik in 3.4 ook daar aandacht aan.

1. Wat is mystagogie?

1.1 Mystagogie volgens Tjeu van den Berk.¹⁰

Hoofdstuk 1.

In dit hoofdstuk, ‘De ondergang van de ziel’, gaat Van de Berk in op de crisis waarin de godsdienst zich bevindt. De ‘ondergang van de ziel’ heeft hier twee betekenissen: het zieleleven van mensen dat in ontbinding raakt en de paradox, ‘de klassieke spirituele wet’ die zegt dat wil de menselijke ziel leven, deze eerst moet ‘afdalen in duister water’ voordat ze ‘opnieuw geboren’ kan worden. (13)

Van den Berk vraagt zich af hoe het komt dat het christendom zo in verval kon raken. Hij komt dan onder andere uit bij de psychiater Carl Gustav Jung. Op zijn ideeën is Van den Berks boek qua inhoud grotendeels gebaseerd. ‘In vroege tijden maakte godsdienst nog deel uit van het onbewuste, tegenwoordig voornamelijk van de rationeel bewuste geestelijke uitrusting’. En dat is de oorzaak van de crisis. Religieuze inzichten als de verrijzenis van Jezus en het hiernamaals zijn niet ontsproten aan onze bewuste psyche stelt Jung. Het zijn volgens hem ‘producten van een voorbewust weten dat zich te allen tijde en overal in symbolen uitdrukt’. ‘Elke uitwerking en versterking van het rationele bewustzijn voert ons echter verder weg van de bronnen der symbolen en verhindert door zijn overmacht het verstaan van die symbolen. Dat is de situatie waarin wij thans verkeren’. Men moet weer op zoek gaan naar de betekenis van die symbolen. Religie bestaat bij de ‘gratie van symboliseringsprocessen. Mensen leren symboliseren is mensen inwijden in het geheim van hun leven’. En dat is mystagogie. (15) ‘Symbolen tonen zich in beelden aan ons bewustzijn maar vinden hun ontstaan juist in ons onbewuste, ja ze overbruggen juist de tegenstelling bewust – onbewust’. Het symbool is de ‘verbindende kracht (...geen ontbindende) tussen de wereld van het bewuste en het onbewuste’. Scheiding hiertussen zorgt er voor dat veel mensen zich niet ‘heel’ voelen. Het is met name in de godsdienst dat rationaliteit en verbeelding uit elkaar gegroeid zijn. ‘De moderne tijd wordt gekenmerkt door een ontzagwekkende geestelijke beeldenstorm’. De eerder genoemde religieuze inzichten en beelden als de ‘maagdelijke geboorte’, ‘de Drie-eenheid’ enzovoort raakten ontkoppeld van de menselijke ervaring. Ze werden ‘ofwel afgedaan als rationeel onzinnig ofwel irrationeel opgeschroefd tot een dogma’. (16) De scheiding die daarvoor ontstaat maakt volgens Jung dat de innerlijke mens ‘zowat geen voeling meer (heeft) met het uiterlijk godsdienstig gebeuren’. ‘Te weinig mensen hebben ervaren dat de goddelijke gestalte het diepste eigendom van de eigen ziel is’. ‘We moeten nog leren begrijpen dat het “grote mysterie” niet alleen op zich bestaat, maar dat het voornamelijk geworteld is in de menselijke ziel’. (17) Daarom heeft Van den Berk geprobeerd in zijn boek Mystagogie ‘een opvoeding van de menselijke ziel neer te schrijven’ die hieraan recht doet. Die opvoeding vraagt om ‘initiatie in het symbolisch bewustzijn’. Met ons verstand komen we er niet omdat we dan niet verder komen dan informatie over dat bewustzijn. Het is dan ook via het symbool dat er een ‘brug geslagen’ wordt ‘naar het mysterie dat we zijn’.¹¹

Belangrijk in godsdienst is het ervaringsweten in plaats van openbaringsgeloof. Voor eerst genoemde heeft de katholieke kerk door de eeuwen heen wel degelijk oog gehad. Het ontstaan van de volkskerk hangt daarmee samen. (17) Tegenwoordig weet de officiële kerk ‘eigenlijk nog maar amper om te gaan met het emotioneel / onbewuste innerlijk van de mens, terwijl ze daar toch juist zorg voor dient te hebben’. De kerk moet weer gaan spreken ‘vanuit God’ en

¹⁰ Citaten zijn, tenzij anders weergegeven, uit het boek ‘Mystagogie’.

De bladzijdennummers van de citaten geef ik tussen haakjes weer aan het eind van een stuk dat betreffende bladzijde behandelt. Dit omwille van de leesbaarheid en om het aantal voetnoten te beperken.

¹¹ De moderniteit van religie. Blz. 110.

daarmee spreekt zij 'vanuit de menselijke ziel'. In haar praxis ontbreekt het hieraan en dat is de oorzaak dat vele kerkelijke gelovigen vervreemd zijn geraakt. (18)

Het christendom heeft zich in het verleden laten inspireren door mythen. Het is nu noodzaak volgens Van den Berk dat 'we in onze eigen levensbeschouwelijke vorming ons bewust worden van en openstaan voor symboliseringsprocessen en mythe-vorming. Essentiële voorwaarde daartoe is een schouwend bewustzijn'. Of zoals Jung zegt: het gaat er niet om 'dat iets anders gezien wordt, maar dat men anders ziet'.

Volgens theoloog-psycholoog Drewermann dringen symbolen zich spontaan op zoals bijvoorbeeld in een droom. Zijn conclusie is dat de dromende verbeelding de religieuze ervaringen bepaalt, en niet het begripelijke denken. Van den Berk: 'Levensbeschouwelijke vorming betekent in eerste instantie, mensen in hun dromend bewustzijn benaderen'. (27)

'Symboliseringsprocessen zijn in diepste wezen schouwende processen, niet verbale aan woorden gebonden processen'. Het gaat om het innerlijk schouwen van binnenuit. Zijn boek noemt hij dan ook een pleidooi voor dat dromende bewustzijn.

De wortels van de religie liggen in het onbewuste. Om daar weer voeling mee te krijgen moet de bewustzijnsdrempel verlaagd worden. Van daaruit komen we tot een hoger geestelijk niveau. Van den Berk gaat hierop in in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 2.

In dit hoofdstuk, 'De opgang van de ziel', schetst hij de drie fasen van menswording: 'je bent geen mens, je wordt het'. Opvoeding moet rekening houden met deze fasen. De weg die de mens moet afleggen 'leidt van onschuld naar schuld, van schuld naar vertwijfeling, van vertwijfeling óf naar de ondergang óf naar een tweede onschuld'. (29) In plaats van tweede onschuld wordt ook wel gesproken van verlossing. Van den Berk citeert voor de fasen Herman Hesse: 'de weg van de menswording begint met de onschuld (paradijs, kindertijd, voorfase zonder verantwoordelijkheid). Daarvandaan voert hij tot schuld, tot weten van goed en kwaad, tot de eisen van de cultuur, de moraal, de religies, van de idealen der mensheid. Voor ieder die deze trap met ernst en als apart individu doorleeft, eindigt hij ontegenzeggelijk met vertwijfeling, namelijk met het inzicht dat er geen verwerkelijking van de deugd, geen volledige gehoorzaamheid, geen voldoende dienst mogelijk is, dat gerechtigheid onbereikbaar, goed zijn onvervulbaar is. Deze vertwijfeling leidt óf naar de ondergang, ófwel naar een derde rijk van de geest, waarin wij een toestand beleven die boven moraal en wet uitgaat, en doordringen tot de ervaring van genade en verlossing, waarin wij op een nieuwe en hogere wijze van verantwoordelijkheid ontheven worden, kortom tot geloof'. (41) Afgezien van de eerste twee fasen kan niet gezegd worden dat de fasen een rangorde zijn. 'Het zijn eerder drie dimensies die steeds in elkaar overlopen en die constant deel van ons blijven uitmaken'. Ze vormen geen onomkeerbaar proces, hoewel het terugvallen in de eerste fase, die van de kinderlijke onschuld zelden zal lukken. (49)

Deze ontwikkelingsgang is terug te vinden in sprookjes en in het verhaal van 'Adam in het paradijs tot aan de verlore christen'. (42) Volgens Van den Berk vragen 'deze bewustzijnsstadia om een adequate begeleiding'. (49) Daarover gaat zijn derde hoofdstuk 'Een pleidooi voor mystagogie'.

Voor een goed begrip moet eerst nog aandacht besteed worden aan het volgende. Van den Berk is er met Jung van overtuigd dat wanneer wij geboren worden wij de hele geschiedenis van de mensheid in ons meedragen. Weinig mensen weten hiervan en nog minder geloven hierin. (40) 'Een kind bezit zelf reeds bij zijn geboorte eeuwenoude aanknopingspunten, instinctmatige ankerplaatsen voor de beelden die het voorgehouden wordt'.¹² Met de sprookjes

¹² Werken met spiritualiteit. Blz. 127.

die ouders hun kinderen vertellen beseffen kinderen onbewust 'dat dit blijkbaar een blauwdruk van het leven is'.¹³ Ouders doen hiermee niet aan overdracht maar aan spirituele subjectwording. 'We kregen inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van onze ziel'.¹⁴ Jammer genoeg wordt aan de kinderen bewust of onbewust overgebracht 'dat sprookjes bedrog zijn en trainen het enkel nog in rationele, op feiten berustende bewustzijnsvormen'.¹⁵

Hoofdstuk 3.

Voor de beschrijving van de belangrijkste facetten van het theologisch begrip 'mystagogie' in het derde hoofdstuk 'Een pleidooi voor mystagogie', maakt Van den Berk gebruik van het gedachtegoed van de theoloog Karl Rahner.

In de oudheid komt men het begrip mystagogie ook tegen. In die tijd zag men de mens met zijn symbolisch bewustzijn als een mysterie die opgevoed moest worden door middel van mystagogie: inwijden in het mysterie. (50) Mystagogie zoals Rahner dat verstaat: 'mensen begeleiden in het leren verstaan van het geheim van het eigen leven,...'. Van den Berk geeft een korte samenvatting van Rahners standpunt. Het gaat om een antropologische basis die zowel christenen als niet-christenen met elkaar gemeen hebben. 'Wanneer het christendom meent zogenaamd van buitenaf een spirituele bovenbouw te moeten aanbieden aan niet-christenen of aan haar eigen leden, dan vergist het zich schromelijk. Elke cultuur in het algemeen en elk individu in het bijzonder zijn van nature reeds gericht op God, of zij zich daar nu van bewust zijn of niet. "Heilsbemiddeling" wil niet zeggen, het heil van buitenaf overdragen, maar de andere mens helpen een bewustwordingsproces te ontwikkelen ten aanzien van het in hem reeds aanwezige heil'. De mens die van nature gericht is op God is daarmee een transcendentiaal wezen. Het is een dimensie die een facet is van het mens-zijn zelf. Een ontologisch standpunt. 'Zijn' is 'datgene waaraan ik deel heb, maar dat mij tegelijkertijd te boven gaat'. (51)

Doordat de mens van nature (uiteraard) gericht is op God, mag de kerk 'God niet voorstellen als iets wat "van buitenaf" op de mens afkomt, dat existentieel niet te verifiëren is' aldus Rahner. Het is niet de kerk die de genade objectivistisch gezien doorgeeft. (53) Deze zienswijze heeft gevolgen voor de gedachten over heilsbemiddeling. Volgens Rahner zal heilsbemiddeling 'enkel mogelijk zijn indien deze bemiddeling (in woord, sacramenten en kerkelijk leven) zó gebeurt dat onmiddellijk blijkt dat die bemiddeling zelf niets is of zijn wil dan een verwijzing naar hetgeen gebeurt in de mens zelf'. 'Er wordt niet iets overgedragen, er wordt iets opgeroepen' wat reeds in de mens zelf aanwezig is. (54) 'De christelijke boodschap die aan mensen aangeboden moet worden, is niet het aanbod van iets vreemds of iets van buitenaf, maar het opwekken en interpreteren van het binnenste van de mens, van de meest diepe dimensie van zijn existentie'. 'Het opwekken en interpreteren van het binnenste in de mens' is wat Rahner onder mystagogie verstaat.

Het begrip mystagogie komt van het catechetisch leermodel van de kerkvaders. Het Griekse woord 'agein' betekent 'begeleiden, leiden, mee-voeren'. 'De mystagoog was degene die een "myste" begeleidde, en een "myste" was een man of vrouw die ingewijd ging worden in de "mysterieën". Een wijdeling dus. (55) In het jonge christendom werden catechumenen geïnitieerd in de Paasnacht. Pas na deze nacht, waarin men werd gedoopt, gevormd en de eucharistie ontving, werd het ervaren mysterie symbolisch geduid. Eerst moest men het ervaren hebben. Men zweeg over de geheimen van het geloof tegenover niet-ingewijden, de zogenaamde 'disciplina arcani'. 'De mystagogische zielzorg hield dus kort samengevat in dat de geheimen van het geloof pas geduid konden worden als men ze ervaren had, dat men ze pas kon ervaren

¹³ Idem. Blz. 128.

¹⁴ Idem.

¹⁵ Idem. Blz. 130.

als men eraan tóe was en dat de hulp van de mystagoog erin bestond inzicht te geven in het bewustwordingsproces dienaangaande’.

Mystagogie staat voor Rahner voor: ‘het ervaringsmatig begeleiden van een mens bij zijn of haar inwijding in het “mysterie” van de eigen ziel’. Het gaat om ervaring van het mysterie. Voor hem is mystagogie ‘een handelingsbegrip, een praktisch-theologisch begrip’. (56) Een praktische theologie die nodig is om mensen in te wijden in de religieuze ervaring. Mystagogie karakteriseert hij met het begrip ‘maieutiek’. De socratische vroedvrouwkunde. De mystagoog als vroedvrouw om dat wat in de mens zit geboren te laten worden door die mens zelf. ‘De mystagoog zet een bewustwordingsproces in gang bij de mens, niet door allerlei levende waarden en waarheden over te dragen maar door een dynamiek van binnenuit op gang te brengen, waardoor een mens zélf nieuw leven baart’. (57)

Op grond van dit alles komt Van den Berk tot een pleidooi voor mystagogische levensbeschouwelijke vorming. Als we op hetzelfde standpunt staan als Rahner, ‘namelijk dat God al lang en breed in communicatie staat met de mens die catechetisch door ons begeleid wordt’ dan is er eigenlijk maar een leermodel mogelijk en dat is die van de ‘maieutiek’. (59)

Volgens Van den Berk zijn er twee pedagogisch-didactische, twee grondopties van fundamenteel belang in de catechese ‘wil zij een mystagogisch karakter hebben’¹⁶:

1. Bij deze eerste optie gaat het om doel en inhoud.

In mystagogische catechese wordt niet iets gebracht of overgedragen, maar gaat het er om dat er iets wordt opgeroepen, opgewekt. (58) Er moet iets ontvouwd worden. Als je al iets wilt overdragen, ‘laat dat dan troost, veiligheid en liefde zijn’ aldus Rahner. Het gaat er in deze vorm van catechese om ‘te signaleren waar iemand op dit moment zwanger van is’. En ‘... het moment van “leren” ontstaat pas wanneer je zelf de betekenis van de stof ervaren hebt’. (59)

‘In een mystagogische catechese is je in- en uitgangspunt de concrete mens’. Waarbij de mens gekenmerkt wordt als een ‘transcendentiaal wezen’. Met dit gegeven is het belangrijk om je te begeven in een ‘transitionele werkelijkheid’. Het gaat om de invalshoek van de ‘dromende verbeelding’. Leerprocessen moeten ‘aansluiten bij de symbolen en mythen van deze tijd, bij onze dromen en visioenen, bij wat ons *nu* beweegt’. ‘Onze dromende verbeelding werkt aan de hand van dezelfde eeuwenoude vragen als: Waar kom ik vandaan? Wat staat me hier te doen? Waar ga ik naar toe?’ De dromende verbeelding die in werking wordt gezet door alles, maar dan ook alles wat met onze persoonlijke context samenhangt: ‘ons eten en drinken, ons vrijen, onze partnerkeus, ons milieu, ons materialisme, ons beroep (133), onze zintuigen, onze dromen, ons spel, onze kleding, onze vrije tijd, ons leven en sterven, onze carrière, onze idealen, ons man-, vrouw-, kind- en oude van dagen zijn, ons ziek- en gezond zijn, ons zelf, ons ik, ons territorium, onze genotzucht, onze driften, ons beest- en geest zijn, ons noodlot, onze plaats in ruimte en tijd, onze plaats in de kosmos, enzovoort, enzovoort’. (134) ‘Daarbinnen en daardoorheen omvat het mysterie ons’. (60)

Inhouden van mystagogische catechese putten we naast onze persoonlijke context ook uit onze ‘illusoire stof’, uit ‘mythologie, sprookjesstudies en folkloristische studies, uit het materiaal waar neuroses vandaan komen, psychosen en stress, uit de wereld van de archeologie en paleontologie, etnologie, gedragsonderzoek, culturele antropologie, economie en psychologie’. En ook uit ‘wat zich afspeelt in de wereld van mode, kunst en sport’, uit ‘sociaal kritische verhalen van onderdrukking en bevrijding’ en ‘de bijbel en de traditie

¹⁶ De schuin gedrukte bladzijdennummers bij grondopties 1 en 2 verwijzen naar citaten uit ‘Werken met spiritualiteit’.

van de kerken'. Deze laatste op voorwaarde 'dat deze "stof" als transitioneel ervaren wordt, mythisch van aard is en niet dogmatisch'.

Het 'startpunt' moet zijn 'de concreet aanwezige, existentiële situatie', 'omdat dáár de heilige grond ligt die betreden moet worden'.

Het gaat om het meelopen met de catechisant. En als die volgens jou de verkeerde kant oploopt dan loop je 'met hem of haar op en begint met vragen, niet met antwoorden, laat staan met de "juiste richting" aan te geven'. Een uitspraak van Rahner: 'In de catechese moeten we de mensen afhalen waar ze staan, en waar ze staan,...., staat God!' (134)

2. Bij de tweede grondoptie gaat het om de specifieke methode.

Grondwet is gebruik te maken van methodes 'die ervoor zorgen dat je met je catechisanten feitelijk de transcendentale ruimte betreedt'. Het gaat om technieken en werkvormen 'die niet informerend maar initiërend zijn, symboliserend'. (60) Daarvoor is geschikt het 'opwekkende, poëtische, narratieve woord'. Voor het transcendentale mysterie mens gaat het bij deze catechese om esoterische leerprocessen. 'Esoterisch leren betekent letterlijk: inwijden in het eigen geheim van de ziel'. Het gaat dus niet om de zogenaamde curriculum-catechese, catechese volgens een leerplan. (61) De werkvormen moeten geen 'middel tot iets anders' zijn. Bij mystagogische catechese is de werkvorm geen 'middel om doelstellingen te bereiken en inhouden te leren', maar zij moeten 'de geheimvolle werkelijkheid *tegenwoordig* (stellen); het gaat zo men wil om een sacramentele werking'. Inhoud en doelstelling moeten samenvallen en zich bewegen 'in de symbolische ruimte'. Mystagogische catechese moet het karakter van een workshop hebben. Er moet iets 'gedaan', 'geoefend' worden. (135)

'Zoek grazige weiden op', zoals Van den Berk dat noemt. En wees er 'niet op uit het "resultaat" van het grazen cognitief te gaan analyseren of evalueren'. Daarom beveelt hij aan werkvormen te kiezen 'waarin niet alleen wat te grazen valt, maar waarin onvoorspelbaar is wat er uit komt'. Werkvormen die bij voorkeur niet te analyseren zijn in cognitieve, affectieve en attitudinale zin. Werkvormen 'waarin speelsheid, creativiteit en spontaneïteit centraal staan: verhalen, geluiden, kleuren, beelden, drama, beweging; laat catechisanten wat ondernemen'. 'Ga samen ergens op bezoek', 'laat catechisanten zelf aan het werk slaan, projecten opzetten, aan onderzoek doen, zich presenteren'. Dit alles met als doel dat 'er zich een bewustwordingsproces' gaat afspelen bij de deelnemers, zonder voortdurend "'uit te leggen" wat er aan de hand is'. (134)

Het gaat er bij dit alles om 'om processen op gang te brengen, niet om producten af te leveren'. Wat hij het 'opwekkingsmateriaal' noemt is reeds opgesomd bij het eerste punt onder de noemer 'inhouden van mystagogische catechese'. De hedendaagse mens moet zich bewust worden 'van het mysterie in de hedendaagse context'.

Verder merkt Van den Berk op dat het 'de mystagoog echter niet (gaat) om het christendom als zodanig. De belangrijkste vrucht van het christendom is te laten zien dat het gaat om een nieuwe werkelijkheid, het Rijk Gods'. We weten waar dat is bij monde van de Heer zelf: 'dat is *in ons*'. We moeten dan ook 'visionair oplettend' zijn. Mystagogie wil speelruimte creëren voor visionaire oplettendheid. Situaties moeten opengebrouwen worden 'waar het visioen verdrongen wordt, hetzij secularistisch, hetzij clericalistisch'. Een theologisch uitgangspunt. (62) En tot slot: 'het gaat in het christendom niet om een leer maar om een geheim'. En daarover moeten we met jong en oud in gesprek gaan en blijven. (63)

Het gaat bij dit alles om symboliseringsprocessen. En daarvoor kunnen we in de leer gaan bij het jonge christendom.

Hoofdstuk 4.

In dit hoofdstuk ‘Kerstening veronderstelt verheidensing’ gaat Van den Berk in op de ontwikkeling van het jonge christendom in relatie met het afbrokkelende christendom in onze tijd. Hoe kon het dat dit zoveel mensen aangetrokken heeft in de eerste eeuwen? Het heeft te maken met symboliseringsprocessen. Kort samengevat (en daardoor veel facetten niet benoemd): de jonge kerk vond gehoor bij veel mensen vanwege haar inculturatie. Dit hangt samen met het feit dat de hellenistische cultuur waarin zij ontstond zelf syncretisch en universalistisch was. Beide kenmerken slaan ook op het jonge christendom. Hoe verder men in latere eeuwen qua cultuur afstond van het hellenisme, hoe moeilijker de kerstening verliep. De jonge kerk sloot aan bij de mythen en symbolen van die tijd. Zij integreerde, kerstende belangrijke mythische figuren als Odysseus, Orpheus en Asclepius, de zoon van Apollo. Verder heeft het christendom een frappante gelijkenis met de haar omringende mysteriegodsdiensten, bijvoorbeeld de Mithrascultuur. Het jonge christendom was geen nieuwe ‘uitvinding’ maar sloot aan bij het bewuste en ook het onbewuste denken uit haar tijd. Van den Berk zegt dan ook dat ‘het succes van de kerstening pas duidelijk (wordt) wanneer wij haar zien als een symboliseringsproces’. (77) Hij haalt godsdienstwetenschapper Mircea Eliade aan wanneer hij zegt dat verschillende beelden, ‘symbolen ons vergezellen als onuitroeibare archetypen. Het is niet zo dat wij die beelden ontlénen aan andere culturen, maar dat die beelden zélf ons drijven’. De kerstening vond plaats op het irrationele vlak, ‘een religie bestaat alleen maar bij de gratie van symbolen, van archetypische beelden’. ‘De taal van de godsdienst is de mythe, dat wil zeggen, de taal van de verbeelding’. (78)

‘Wil het westerse christendom er weer in slagen te wortelen in de westerse gemeenschap, dan dient het juist weer uit te groeien tot een mythe’ (80) Hij bedoelt daarmee niet het proclameren van de oude mythen maar het ‘gaat er eerder om (weer) een mythisch bewustzijn aan te kweken’. We moeten gevoelig worden voor de eigen mythen van onze tijd. (81) ‘Wil het christendom weer tot leven komen, dan wordt dé grote uitdaging voor hem dat het zijn boodschap zó uitdraagt dat een mens die weer ervaart als een afspiegeling en een oproep van wat er zich afspeelt in de eigen ziel’. Zij moet zich weer bewust worden van haar mythische wortels. De grote mythen zijn door de kerk verworden tot concepten. Zwart-wit gesteld ‘gaat het in de eerste eeuwen nog sterk om een mystagogiek, een mens begeleiden naar de beleving van zichzelf als een mysterie, in de eeuwen daarna worden de mysteries los van die mens verkondigd en overgedragen als kant en klare conceptuele constructies’. (65) Daarom moet de boodschap van het christendom niet ‘ontmythologiseerd’ worden maar ‘ontdogmatiseerd’.

Een aspect van wat een mythe is benoemd Van den Berk expliciet omdat het te maken heeft met de eerder genoemde fasen van menswording: ‘het individu inwijden in de onvermijdelijke fasen van de geestelijke volwassenwording, en tegelijkertijd daarmee zijn / haar leven te integreren tussen hemel en aarde’. (80)

Hoofdstuk 5.

In dit hoofdstuk ‘Disciplina arcani, de mystagogie van de oude kerk’ beschrijft Van den Berk het verschijnsel disciplina arcani in haar historische context van de tweede, derde en vierde eeuw. Zoals ik eerder al heb weergegeven, is de disciplina arcani het onderwijs / leermodel van de kerkvaders in de eerste vijf eeuwen waarbij het mysterie eerst ervaren moest worden voordat het ervarene symbolisch geduid werd. Er werd voor die tijd niet over gesproken. ‘Het in woorden uitleggen van een mysterie alvorens het ervaren was, vonden zij (de kerkvaders) verraad plegen aan het mysterie en aan de werking van de Geest in de mens’. (83) Pas wanneer men aan bepaalde waarheden toe was kon er over gesproken worden. (87) Men moest

eerst tot geloof komen: 'Enkel hij die gelóóft, is in staat tot begrip', een kardinaal punt voor Ambrosius (334-397). (95) Wanneer je 'tot geloof gekomen bent, gaan je ogen open'. En 'Augustinus (345-430) heeft als geen ander uitgewerkt dat geloof of geloven niet overgedragen kan worden via woorden' (97)

Van den Berk gaat in op een aantal grote westerse en oosterse kerkvaders. Het gedachtegoed van hen is neoplatoons. 'Het hoofdkarakteristiek van het neoplatonisme geeft ook meteen haar grondspanning aan, namelijk de overtuiging dat aan de ene kant God en wereld elkaar doordringen maar dat er aan de andere kant tegelijkertijd een absoluut verschil tussen beide bestaat'. (92) Het neoplatonisme heeft grote invloed gehad op de totstandkoming van christelijke theologische begrippen en ook op het verschijnsel *disciplina arcani*. (94)

Het 'zwijgen rond de inwijding in de mysteries (was) niet een specifiek christelijk gebeuren', en het was zeker ook niet van christelijke oorsprong. Het was 'een praxis die een hele cultuur bepaalde'. Van den Berk geeft twee voorbeelden: die van de mysteriegodsdiensten en die van het hermetisme. (99)

Hij eindigt dit hoofdstuk met de vraag of die oertypische processen ook niet voor de hedendaagse mens nog van belang kunnen zijn. Een vraag die hij in het volgende hoofdstuk wil beantwoorden. (101)

Hoofdstuk 6.

Dit hoofdstuk draagt als titel "Iets voor-waar-houden kan je niet meedelen".

Waarom was het zwijgen over de mysteries zo belangrijk? Er was een groep die daar later een theologische grond voor zocht, anderen juist een pedagogische. In dit hoofdstuk wil Van den Berk de relatie blootleggen tussen de theologische en pedagogische grond voor het zwijgen. 'Het gaat er om aan te tonen dat de theologische structuur van de mystagogische catechese, pedagogisch de *disciplina arcani* wel met zich mee móest brengen. De theologie bevat zelf een pedagogische dimensie,..'. Deze laatste dimensie lijkt hem juist van groot belang voor de catechese van deze tijd.

Als reactie op een uitspraak over de *disciplina arcani* van Antoine Faivre (hoogleraar in de geschiedenis van esoterische en mystieke stromingen in het moderne Europa) zegt hij dat het blijkbaar niet zozeer gaat om 'zaken waarover men moet zwijgen als over zaken waarover men niet kan spréken, althans niet rationeel overdrachtelijk'. (103) De titel van dit hoofdstuk slaat hier ook op en is afgeleid van wat hij een kapitale gedachte van Kant noemt: "Das Fürwahrhalten lässt sich nicht mitteilen". Dat wat jij voor waar houdt en waarvan jij vindt dat het ook voor anderen geldt, kun je nooit als voor-waar-houden meedelen aan een andere persoon. Die ander moet dat proces zelf doormaken. 'Een persoonlijke overtuiging kan nooit worden afgedwongen of aangeleerd, per definitie niet, anders is het geen persoonlijke overtuiging meer'. Inherent aan de stelling van Kant zegt hij dan: 'wat je niet kunt meedelen, daarover moet je zwijgen'. De stelling van Kant raakt het hart van de thematiek. De kerkvaders wijzen er op dat het niet zozeer gaat om het verzwijgen van bepaalde dingen maar dat het er om gaat 'zaken op gepaste tijd ter sprake te brengen'. De zwijgende houding heeft dan ook te maken met een 'fundamenteel hermeneutisch principe'.

'Levensbeschouwelijk leren is een proces van het ontdekken van nieuwe betekenissen. Betekenis geven aan iets is het moment van voor-waar-houden'. '...de betekenis van iets (zit) niet zozeer in dat iets', maar zij speelt zich voornamelijk af 'in de mens in relatie tot dat iets'. (104) De agogische kern van de mystagogie is dan ook dat bepaalde zaken niet in woorden zijn over te dragen'. (103)

In dit verband gaat Van den Berk in op Plato. Plato die 'aangetoond (heeft) dat de levensbeschouwelijke ontwikkeling van een mens een trapsgewijze inwijding vormt in het mysterie van het goede, het ware en het schone'. Hij gaat vervolgens in op de allegorie van "de grot" die prototypisch uitdrukt 'dat het voor waar houden niet mee te delen is'. (105) Aan het eind

van de uitweiding daarover schrijft hij: “Het gezichtsvermogen helpen richten”, het is een prachtige omschrijving van levensbeschouwelijke vorming. Verwondering is daarbij de belangrijkste eigenschap. Je moet “argeloos” zijn, schrijft Ambrosius. Dan heb je de juiste antenne uitstaan. En om die argeloosheid niet te doen verdwijnen, zwijgt de opvoeder, wetend dat de ziel van nature is aangelegd op het ontvangen van de goddelijke mysteries’.

Uit de pedagogische kern van de mystagogiek (bepaalde zaken die niet in woorden zijn over te dragen) vloeien catechetische kenmerken voort. Hij vat ze samen onder één noemer. ‘De catechese van de kerkvaders was fundamenteel gericht op ervaringsweten, door hen veelal “gnosis” genoemd’. Dat is een weten van binnenuit en niet een weten van buitenaf aangeleerd. ‘...een weten op basis van ervaringen van de menselijke en goddelijke krachten in jezelf’. ‘De mystagogische catechese is in de christelijke traditie de ervaringscatechese bij uitstek’. Het voor-waar-houden is niet overdraagbaar maar moet opgewekt worden vanuit het ervaren. Eerst komt de ervaring en daarna de duiding in beelden / symbolen. Deze vorm van catechese heeft zeer weinig van doen met ‘een uiteenzetten van een kerkelijke leer in concepten vanuit een van tevoren vastgesteld en vaststaand “geloof”’. Het ging bij de kerkvaders om “ervarings-waarheden” en niet zozeer om “wetens-waarheden”. ‘Ze (de kerkvaders) weten dat in de ziel van de mens een proces gaande is dat uit zichzelf is afgestemd op het ontsluiten van die waarheden’. (109) ‘Ze zijn ervan overtuigd dat de ervaring zich zal ontsluiten in een weten’. Het in- en uitgangspunt zijn de aanwezige ervaringen van de mens zelf. ‘Een mens komt pas werkelijk tot leren ...wanneer dat leren aansluit bij en voorbouwt op zijn / haar concreet aanwezige betekenisvelden’. Het ‘...zelfóntdekte leren is zinvol.’ en ‘het moment van leren ontstaat pas wanneer je zelf betekenis van die leerstof hebt ervaren’. Over het type leraar dat daarvoor nodig is komt Van den Berk terug in het 8^e hoofdstuk.

Is planning wel mogelijk bij dit soort leren? Ja, zegt hij, het is een ‘planning van binnenuit’. Bij hemzelf stelt hij vast dat hij juist die zaken nauwgezet plant die hem sterk motiveren. ‘Men begint juist met plannen wanneer je er persoonlijk belang bij hebt. En men ziet pas werkelijk het belang van iets in als het voortkomt uit ervaringsweten. Planning van buitenaf, volgens theorieën buiten mij om geformuleerd.....is weinig vruchtbaar’. (110) Als je belang hebt bij iets dan ga je op onderzoek uit en sla je aan het leren.

*Dit doet bij mij de vraag naar boven komen of kinderen zelf belang hebben bij bijvoorbeeld een eerste communiecatechese.*¹⁷ Van den Berk wijst er in een volgende paragraaf dan ook op dat de kerkvaders alleen volwassenen op het oog hadden met hun mystagogische catechese. ‘Slechts volwassenen kunnen zich bewust worden van een geestelijke hergeboorte, kinderen zijn daar (nog) niet aan toe’. In de Oude Kerk was er geen initiatiecatechese voor kinderen en jongeren om ‘hen te laten dopen, eucharistie te vieren en te doen biechten’. Er was sowieso geen kinder- en jongerencatechese. Er was wel ‘een uitgebreid en doorwrocht scholingssysteem voor kinderen van de bovenlaag van de bevolking’. (111) Plato hield zich ook bezig met de opvoeding van kinderen. Wat opvalt is dat hij aanbeveelt dat kinderen tot 12 jaar slechts twee hoofdvakken moeten krijgen: ‘gymnastiek voor het lichaam en muziek voor de geest’. Maar pas op volwassen leeftijd vakken die met levensbeschouwing te maken hebben. ‘We zitten in onze moderne kerk met resten van inwijdingen die oorspronkelijk bedoeld waren voor volwassenen, maar nu nog slechts voor kinderen bestemd zijn (doopsel, eucharistie, vormsel). Voor volwassenen bestaan er feitelijk geen inwijdingen meer met het gevaar dat de “inwijdingen” op kinderniveau meestal als infantiele ervaringen zullen blijven hangen. Catechese begon in de Oude Kerk wanneer een volwassen mens zich bekéerd had, en zich per-

¹⁷ Omdat ik het boek samengevat weergeef, schrijf ik mijn commentaar in een schuin lettertype er tussen, zodat duidelijk is wat uit het boek komt en wat mijn opmerkingen zijn.

soonlijk aangemeld had als catechumeen. Ook in de bijbel zijn de kinderen volstrekt afwezig als adressanten van de boodschap’.

Volgens Van den Berk moeten we kinderen wel levensbeschouwelijk vormen en hebben ze mystagogie nodig, maar deze vorming moet dan wel ontdaan worden van ‘volwassen godsdienstige inkleuringen’. Hij staat wantrouwig tegenover het aanbieden van een (kinder)bijbel omdat het bij het religieuze gaat om de symbolische werkelijkheid en niet om een empirische of intellectuele werkelijkheid. ‘Een kind leeft wel sterk in een symbolische wereld maar is zich daar niet bewust van, laat staan dat het daar verstandelijk reflexief mee om weet te gaan. Men vertelt daarom wel sprookjes maar doet niet met hen aan sprookjeskunde’. Hij heeft alleen dan geen moeite met het vertellen van bijbelverhalen aan kinderen wanneer die verteld worden als een sprookje, een mythe. ‘Maar meestal sleutelt men in de catechese aan zo’n verhaal op een empirische wijze (ergens is het echt gebeurd) en / of op een conceptuele manier (men ontleent er theologische waarheden aan)’. (112)

Zelf bewaart hij de beste herinneringen aan de onderwijzer die wel bijbelverhalen vertelde maar ze niet uitlegde. Verhalen waarin hij als het ware meegetrokken werd en meeleefde. ‘Dat was geen catechese, dat was mystagogie’. De kerk moet dan ook pas aan catechese gaan doen wanneer een mens in de latere, derde fase zit (zie hoofdstuk 2), ‘wanneer men een “tweede naïviteit” ervaart en de grote symbolen bewust weer een rol spelen’.

Vervolgens vraagt hij zich af of we ‘niet bewust de in wezen voor volwassenen bedoelde sacramentele inwijdingen voor kinderen (moeten) afbouwen. Om nog maar niet te spreken van de vele theologische reducties van de grootste christelijke waarheden tot catechetische porties in projecten. Dit heeft weinig zin’. Vervolgens haalt hij Plato aan en ik vraag me af of hij zichzelf niet gaat tegenspreken. ‘Met name Plato heeft bijna op een overdreven wijze gefulmineerd tegen het voorschotelen van allerlei religieuze en mythische verhalen aan kinderen. Als Glaucon in ‘Politeia’ vraagt: “Wat keurt u nu eigenlijk af [voor kinderen]?”’, antwoordt Socrates: “Om te beginnen vrijwel de hele religieuze en mythologische literatuur.....Niets is zo erg als een verkeerde voorstelling van zaken in religieuze aangelegenheden”. Plato is doodsbang dat ten aanzien van kinderen over God gesproken wordt op een manier waarin werkelijkheid en fictie schimmig door elkaar heen gaan lopen’. In dat verband haalt Van den Berk meerdere citaten van Kierkegaard aan, die hij zonder commentaar weergeeft omdat ze voor zich spreken. (113) Bijvoorbeeld: “Het gaat niet aan een kind met christendom vol te proppen, want het blijft altijd waar dat een mens slechts opneemt wat hij nodig heeft en het kind heeft geen enkele behoefte aan dat beslissende christendom. Want de wet die steeds blijft gelden is dat niemand *begint* met christen te zijn, maar dat ieder, als hij het al wordt, slechts christen wordt *in de volheid der tijden*’.

Op blz. 112 geeft Van den Berk aan dat hij niet wil zeggen dat een kind geen levensbeschouwelijke vorming zou moeten krijgen of geen mystagogie nodig heeft. Bijbelverhalen vertellen mag als het in de vorm van een sprookje, een mythe wordt verteld. Dat is toch in tegenspraak met Socrates die hij aanhaalt? Socrates die zegt dat alle religieuze en mythische verhalen voor kinderen moeten worden afgewezen.

Daarna komt hij weer terug op het ervaringsweten. Dit weten was voor de kerkvaders een theologische categorie. “Ervaring” was voor de kerkvaders een goddelijk-menselijk krachtenspel’. ‘Steeds weer opnieuw beklemtonen zij vanuit hun neoplatonistische-christelijke theologie dat God en mens in de ziel van de mens verenigd zijn’. (114) In het “hart” van de mens ‘ligt het fundament en uitgangspunt’ van mystagogische catechese. Vervolgens haalt hij Jung weer aan die zich in zijn opvattingen gesteund weet door de kerkvaders: “Zolang religie slechts bestaat uit geloof en uiterlijke vormen, en zolang de religieuze functie geen ervaring van de eigen ziel is, is er niets fundamenteels gebeurd. We moeten nog leren begrijpen dat het “grote mysterie” niet alleen op zich bestaat, maar dat het voornamelijk ook geworteld is in de

menselijke ziel”. Juist de kerkvaders waren er van overtuigd ‘dat het grote mysterie een ervaring van de eigen ziel moest zijn. Met name Augustinus is zeer sterk beïnvloed geweest door deze gedachte. Voor hem straalde het goddelijke door in het menselijke zonder dat daardoor beide samenvielen’.

Met dit hoofdstuk sluit Van den Berk drie hoofdstukken af waarin hij inging op historisch materiaal betreffende symboliseringsprocessen. Telkens kwam een bepaald type bewustzijn ter sprake ‘dat een bepaald soort agogiek veronderstelt’. (115) In het 7^e hoofdstuk wil hij een poging ondernemen om dit bewustzijn, dat hij het symbolisch bewustzijn noemt, te beschrijven. Hij noemt dit ‘een hachelijke zaak want we weten dat we geen landkaart kunnen verschaffen van dit mentale gebied’. (116)

Hoofdstuk 7.

Aan dit hoofdstuk, ‘Het symbolisch bewustzijn, de derde werkelijkheid’ liggen drie stellingen ten grondslag:

1. De religieuze werkelijkheid wordt gekenmerkt door symbolen.
 2. De religieuze werkelijkheid is een symbolische werkelijkheid.
 3. De symbolische werkelijkheid is een psychische werkelijkheid.
- Dat houdt onder andere in dat de religieuze symboliek geen objectieve werkelijkheid is in de dagelijkse betekenis van dat woord.

Van den Berk geeft aan dat hij op een andere wijze over symbolen spreekt dan gewoonlijk het geval is. ‘Gewoonlijk is een symbool een metafoor die voor iets anders staat’. Maar wanneer gesteld wordt dat de religieuze werkelijkheid een symbolische werkelijkheid is, dan staan symbolen niet voor iets anders maar zijn ze zélf iets.

In het eerste hoofdstuk liet hij Drewermann aan het woord (blz. 27), nu komt hij daar even op terug: “De grote symbolen in de verbeeldende verhalen over de religieuze overlevering zijn niet ‘uitgevonden’ “(117) Het “zijn...beelden, die zichspontaan opdringen, om de psychische werkelijkheid van de uiterlijke feiten weer te geven; en als er in de katholieke kerk van de sacramenten gezegd wordt, dat ze, in de gedaante van heilzame tekenen, bij hun voltrekken bewerken, wat ze aanduiden, dan zijn precies in deze zin de grote symbolen van de mythen en sprookjes, de sagen en legenden in die zin werkelijk, dat ze rechtstreeks religieuze ervaringen doorgeven door die uit te drukken”.

Vervolgens gaat hij in op het onderscheid tussen symbolen en tekens. (118, 119)

In schema:

Tekens	Symbolen
- Bewust bedacht, een doordacht construct.	- Ontstaan verloopt grotendeels onbewust. ‘Als iets of iemand voor ons tot symbool wordt, is daar steeds een innerlijk proces aan voorafgegaan, een proces dat grotendeels onbewust verloopt’. Een mens heeft dan ook geen bewuste greep op dit proces. ‘Dat iets voor iemand tot symbool wordt, openbaart zich als een verrassing, ja als een genade’.
- Voorspelbaar	- Onvoorspelbaar

- Overdraagbaar	- Vaag en ondoorgroendelijk. Het kan nooit in algemene termen worden overgedragen.
- Ondubbelzinnig van aard. Een teken kan slechts op één manier worden uitgelegd. De betekenis is code gebonden.	- Meerduidig van aard. Ze kunnen nooit los van de mens die ze doet ontstaan worden uitgelegd. De betekenis is code vrij.

Achteraf kan men het symboliseringsproces, zelfs op wetenschappelijk niveau, bestuderen; ‘hoe zijn deze processen in zijn werk gegaan en waarom juist dit proces bij die persoon heeft plaatsgevonden’. Het is essentieel dat dit pas achteraf kan. (119)
Een teken kan tot een symbool worden, maar dat is niet noodzakelijk. Overigens is het ‘in die zin wel degelijk de bedoeling dat bijvoorbeeld voor een christen de tekens als symbolen ervaren worden’.

Bij symboliseringsprocessen gaat het om projecties. Het kind bijvoorbeeld ‘projecteert zijn eigen gemoedstoestanden in die pop’. Dit noemt Van den Berk een sleutelgedachte. En ‘los van het kind is de pop geen symbool, de pop wordt door het kind tot symbool’. Iets of iemand dat tot symbool is geworden voor / door iemand hoeft dat niet voor eeuwig te zijn, het kan zijn betekenis op een gegeven moment verliezen. Om bij de pop te blijven, die verdwijnt op een gegeven moment in de kast. (120)

Als tweede voorbeeld haalt hij het sprookje aan. Sprookjes die ‘op ontelbare wijzen de ontwikkelingsgang van een mensenziel’ verbeelden. Het kind herkent zich daar onbewust in. Als derde voorbeeld noemt hij het verliefd worden op een filmidool dat ‘een symboliseringsproces bij uitstek’ is.

Iemand die naar een film of naar een dagelijkse / wekelijkse tv serie kijkt, krijgt ‘een object aangeboden waarin hij zijn gemoedsstemmingen kan projecteren’. (121) ‘Als de film ons boeit zijn we anderhalf uur lang aan het symboliseren’.

Hij haalt vervolgens dieptepsycholoog Barz aan: “Onder projectie verstaan we een onbewust verlopend psychisch proces, waarbij een voor het bewustzijn niet direct herkenbare zielsinhoud – dus iets immaterieels – naar buiten wordt verplaatst en op een concreet voorwerp wordt geprojecteerd, zoals een film op een projectiescherm....”. Het is het symbool dat ‘een overbrugging (vormt) tussen ons bewuste en onbewuste psychische leven’.

In het tweede hoofdstuk ging Van den Berk in op Jung en zijn veronderstelde archetypen (blz. 40). ‘De meest bekende hypothese van Jung betreffende symboliseringsprocessen is natuurlijk de veronderstelde aanwezigheid in de menselijke psyche van archetypen. ...”oerinstincten” (die) op een blijvende wijze in het erfelijk materiaal van een mens aanwezig is en dus overgeërfd kunnen worden’. ‘Onze symboliseringsprocessen worden onbewust aangestuurd’ door een ‘onbewust archetypisch proces’. (123) Hierbij moet bedacht worden dat archetypen geen beelden zijn maar dat ze zich tonen in beelden. Barz: “Archetypen veroorzaken en regelen dus de algemene menselijke symboolcombinaties en zijn daarmee tevens de voorwaarde tot het bewustwordingsproces...”. (124)

Jung’s visie, zo zegt Van den Berk, is er maar één van vele. (125) Een visie die hij ‘boeiend en overtuigend’ vindt. Overigens blijft alles staan wat hij over symbolen en tekens heeft gezegd als de hypothesen over de archetypen en het collectief bewustzijn ongegrond zouden blijken te zijn. (123) Het gaat hem meer om de algemene karakteristieken, zoals het onderscheid tussen symbool en teken.

En dan begint hij aan wat hij de belangrijkste en tevens moeilijkste paragraaf van zijn boek noemt, met als titel ‘Er bestaan geen twee werkelijkheden maar drie’. De belangrijkste omdat

hij hierin het symbolisch bewustzijn wil beschrijven, moeilijk ‘omdat dit in bewoordingen dient te gebeuren die aangeven dat het niet om een bewustzijn gaat dat we “alledaags bewustzijn” noemen, en dat we als logisch en als steunend op feiten ervaren’. (125)

‘Inwijding geschiedt in de wereld van het verbeeldend bewustzijn of zij geschiedt niet’. Dit bewustzijn moet fundamenteel onderscheiden worden van de twee alledaagse vormen van bewustzijn, die van de rationaliteit en van de daaruit voortvloeiende objectiviteit¹⁸ In dit opzicht is godsdienstpsycholoog William James voor hem van belang. Hij haalt James aan wanneer hij schrijft: ‘Ons normale dagbewustzijn, rationeel bewustzijn zoals wij het noemen, is slechts één speciaal type bewustzijn, terwijl overal eromheen, door de allerfijnste vliezen ervan gescheiden, geheel andere potentiële vormen van bewustzijn liggen. Wij kunnen door het leven gaan zonder hun bestaan te vermoeden, maar dien de vereiste prikkel toe en op slag zijn ze er in heel hun volledigheid, duidelijke mentale typen die waarschijnlijk ergens hun gebied van toepassing en aanpassing hebben. Geen enkele weergave van het heelal in zijn totaliteit kan afdoende zijn, indien het deze andere bewustzijnsvormen volkomen veronachtzaamt. Hoe men ze moet beschouwen is de vraag – want ze hebben geen enkele samenhang met gewoon bewustzijn. Toch kunnen ze houdingen bepalen, hoewel ze geen formules kunnen leveren, en een gebied ontsluiten, hoewel ze geen landkaart verschaffen. In ieder geval ontzeggen ze ons een voorbarig afsluiten van onze rekeningen met de werkelijkheid’. (126)

Deze andere vorm van bewustzijn noemt Van den Berk ‘symbolisch bewustzijn’.¹⁹

Bevindingen van de Britse psycho-analyticus Winnicott zijn ook van belang. In zijn praktijk als kinderarts viel hem op dat kinderen een ‘overgangswerkelijkheid’ creëren tussen hun ‘buiten- en binnenwereld’. De derde werkelijkheid, een ‘overgangssfeer’, transitioneel. Daarbij horen ‘overgangsobjecten’ als een ‘vies doekje’ van een kind, ‘sprookjes, de kerstboom, spelletjes enzovoort’. Volgens Winnicott moet in deze door de mens zelf geschapen overgangssfeer gezocht worden ‘naar de wortels van onder andere kunst en religie’. Naast de ‘objectief uiterlijke’ en de ‘subjectief innerlijke’ werkelijkheid is er de derde werkelijkheid welke hiermee niet samenvalt, maar deze stemt de andere twee werkelijkheden op elkaar af. De derde werkelijkheid die zich bedient van ‘illussies’. Winnicott zegt dat we gewoonlijk ‘iets werkelijk (noemen) als het proefondervindelijk bewezen is, en maken we een duidelijk onderscheid tussen een [subjectieve] gewaarwording en een [objectieve] waarneming. Ik opteer hier categorisch voor de aanwezigheid van een intermediair stadium....om de werkelijkheid te herkennen en te accepteren. Ik doe daarom onderzoek naar de substantiële aard van de *illusie*, die toegestaan wordt aan het kind en die in het volwassen leven inherent is aan kunst en religie..... We kunnen...op een respectvolle wijze omgaan met een *illusionaire ervaring*. En we kunnen een groep van mensen verzamelen op basis van gelijksoortige *illusionaire ervaringen*’. (127) Het woord ‘illusie’ staat hier niet voor iets dat nep is, een vergissing of dwaling, ‘het betekent dat een stuk werkelijkheid een symbolische waarde krijgt’. (128) ‘De illusie is het beeld, dat wij gebruiken om met ons subjectieve bewustzijn grip te krijgen op de objectieve werkelijkheid’.²⁰

De wereld van de religie behoort tot de derde werkelijkheid. ‘De symbolen die ons voortdrijven, zijn steeds illussies. Zij behoren tot de wereld van de schijn, wat niet wil zeggen, dat ze geabstraheerd zijn van onze alledaagse ervaringen, zij geven ons juist toegang tot die ervarin-

¹⁸ Werken met spiritualiteit. Blz. 129.

¹⁹ Idem.

²⁰ Citaat uit een samenvatting van een inleiding van Van den Berk over zijn boek. Gevonden op: www.vgw.albertcamus.nl/pages/recenteact.htm.

gen'. Illusies aldus Winnicott zijn 'in onze kindertijd de creatieve impulsen, in onze volwassenheid de peilers van ons innerlijk leven'.

Deze derde werkelijkheid, de transitionele werkelijkheid, wordt gekarakteriseerd als 'wereld van verbeelding' en 'wereld van illusies' en ook als 'spelervaring'. (128) Een werkelijkheid 'waarin een mens speelt'. Van den Berk haalt Friedrich Schiller aan die in zijn werk heeft uitgewerkt dat 'pas als een mens speelt, hij zich ten diepste als mens ervaart'. (129) En de filosoof Gadamar stelt dat 'in het spel de rede wel (wordt) betrokken maar tegelijkertijd ook overspeeld'.

'De werkelijkheid van de symbolen is een schijnwerkelijkheid, een illusionaire werkelijkheid zegt Winnicott. "Schijn" is dus ten volle positief bedoeld! De wereld waarin men speelt, is er één van schijn! De wereld van dromen en mythen, de wereld van de kunst, de wereld van het religieuze is een wereld van schone schijn. Maar juist die wereld vormt het medium, de transitie tussen immanentie en transcendentie. Wat zijn in deze betekenis de wereld van de kunst en de wereld van de rite anders dan een "heilig spel"?' (130) De religieuze inhouden bewegen zich niet in 'die van het zijn maar (in die) van de schijn!'

De drie verschillende werkelijkheden maken dat men drie typen mensen kan onderscheiden: de mens die ondergaat in de werkelijkheid, de mens die de werkelijkheid reduceert tot een begrip 'en de symboliserende / spelende mens heeft de ervaringen van de "schone schijn"!'. Het maakt dat men op drie wijzen kan omgaan met symbolen, daarover gaat de laatste paragraaf van dit hoofdstuk.

Er zijn mensen die het symbool 'letterlijk' en 'concreet' opvatten omdat men geen onderscheid weet te maken 'tussen de symbolische werkelijkheid en de empirische werkelijkheid van alledag'. 'Men beschouwt symbolen als begrippen die op iets empirisch gericht zijn'. (131) Zo'n opvatting zorgt voor discussies over bijvoorbeeld 'of Jezus "echt" over het water heeft gelopen, "werkelijk" tegenwoordig is in de Eucharistie'...., of God "werkelijk" bestaat enzovoort. Welnu God bestaat niet zoals subjecten of objecten bestaan, hij is vanuit een objectieve werkelijkheidsopvatting gezien louter een illusie, schijn, droom! Juist omdat het hier over illusies gaat, blijft het venster op de eeuwigheid open'.

Een tweede houding ten aanzien van symbolen is 'ze te herleiden tot tekens..'. Ze worden daarbij 'ont-mythologiseerd'. Een mens gaat dan 'op zo'n wijze met symbolen om dat hij voorgeeft te weten wat er "werkelijk" "achter" een symbool steekt en hij decodeert het'. 'In de eerste houding probeert men de bewuste, uiterlijke werkelijkheid te manipuleren, in de tweede de onbewuste, innerlijke werkelijkheid'. Van den Berk beveelt een derde houding aan. Een houding 'waarin een mens zich vanuit zijn alledaagse bewustzijn onderscheiden weet van zijn onbewuste, archetypische innerlijk, en ook autonoom functioneert ten aanzien van dat onbewuste verbeeldende vermogen, maar aan de andere kant zich sterk daarmee verbonden weet en in een constante dialoog staat met de uit die onbewuste bron opkomende symbolen'. (132) Volgens Jung gaat het erom dat men zich bewust wordt van die symboliseringsprocessen omdat pas dan het 'dynamisme van een symbool' ten volle werkt. 'Het vermogen tot symboliseren wil zeggen: de animale energie humaniseren, spiritualiseren, dat maakt een mens juist tot mens. Op dat moment beleeft hij zijn werkelijkheid op een transcendentale wijze. Jung noemt die werkelijkheid "de werkelijkheid van de ziel"'.

Tot slot wil Van den Berk nog gezegd hebben dat wanneer hij stelt 'dat de religieuze werkelijkheid een "werkelijkheid van de ziel" (psychê) is', dat hij daarmee niet wil zeggen 'dat de werkelijkheid, laat staan de transcendentale werkelijkheid, *identiek* is aan onze psyche. Alles voor de mens is psychisch maar het psychische is niet alles'. Jung: "De ziel is een autonome factor, en religieuze uitspraken zijn zielsbekenntnissen, die in laatste instantie op onbewuste,

dus transcendentale processen berusten... Dat is dan ook de reden waarom we ons, wanneer we over religieuze inhouden spreken, in een wereld van beelden bewegen die op iets onuitsprekelijks wijzen'. (133)

Initiatie in de transitionele ruimte waarin de mens symboliseert, vraagt een specifieke begeleiding. In eerdere hoofdstukken heeft Van den Berk hier al op gewezen, maar het hart ervan, 'de socratische maieutiek', beschrijft hij in het volgende hoofdstuk. (134)

Hoofdstuk 8.

Dit hoofdstuk, 'Kunt ge zeggen, Socrates, of de deugd iets is dat onderwezen kan worden?', en het volgende staan in het teken van de agogiek van het symboliseren. De 'grondkarakteristiek' van de agogiek is de 'vroedvrouwkunde', gebaseerd op Socrates. (135)

Socrates leefde van 469/470-399 voor Christus in Griekenland. Zijn onderricht had doorgaans de vorm van een gesprek waarbij hij degene was die de vragen stelde. 'Na een paar "onschuldige" beginvragen liep het gesprek steeds uit op kernvragen betreffende het leven van de mens'. Uiteindelijk stierf hij door het drinken van de gifbeker. Wat we van hem weten komt onder andere door geschriften van zijn leerling Plato. Drie van die geschriften behandelt Van den Berk, namelijk: Meno, Io en Theaetetus. De uitwerking daarvan laat ik voor wat het is. Wat er in naar voren komt is het beeld van de vroedvrouw en die van de zwangere mens. Van daaruit komt Van den Berk tot kenmerken van socratisch leren.

De vraag is hoe het leren van *waarden* in zijn werk gaat. Om daar antwoord op te geven, besteedt hij eerst aandacht aan de leerling en vervolgens aan de leraar. Hij noemt dit een kunstmatige scheiding maar voor de helderheid doet hij dit. Later zal hij de sterke relatie tussen die twee beklemtonen. Want het type leerproces waar het hier om gaat kan alleen tot stand komen wanneer beide geraakt zijn.

Hij verwijst even naar de catechismus. Daarin staan antwoorden op vragen die we ons niet gesteld hebben. 'Logisch gezien is er geen speld tussen te krijgen maar het geheel had weinig voeling met het beléven zélf en had uiteraard niets uitstaande met een socratische dialoog'.

(148) Verderop citeert hij Snygg die er op wijst dat "er niets zo onbruikbaar is als oplossingen waar we geen probleem voor hebben".

'De leerling baart het kind'. Het leren bevindt zich dan ook aan de kant van de leerling. 'De leraar is slechts verloskundige, hij draagt geen kinderen over'. De leerling moet dan wel zwanger van iets zijn. Wanneer de leerling dat is, dan staat hij/zij ook open voor dat iets waar hij/zij zwanger van is. Van den Berk haalt onderwijskundige Combs aan die schrijft: "informatie zal alleen in die mate het gedrag van een individu beïnvloeden wanneer hij de betekenis die deze informatie persoonlijk voor hem heeft, ontdekt heeft". Betekenis-geven aan informatie kan men ook omschrijven als die informatie al of niet voor-waar-houden' (zie hoofdstuk 6). Het voor-waar-houden is niet overdraagbaar omdat het om een persoonlijke stellingname gaat. (149) 'Als levensbeschouwing overdraagbaar was, dan zou het de leerling ontslaan van de noodzaak om zijn eigen voor-waar-houden te ontdekken'. Leren is dan ook 'een proces van nieuwe betekenisvolle ervaringen opdoen'. Op het moment dat men inziet dat een andere betekenis het waard is om bekeken te worden begint er een leerproces. Wat niet persé hoeft in te houden dat men zijn oude overtuiging aan de kant zet. 'Leren ontstaat wanneer we in óns betekenisveld zwanger worden van iets nieuws'. Althans nieuw voor de betrokkene zelf. Het iets op gezag aannemen van iemand is geloven en is geen leren. 'Leren ontstaat wanneer we blootgesteld worden aan een nieuwe ervaring'. Leren is: 'in barensweeën zijn. Het is niet iets prettigs. Anders gezegd, wanneer een leerproces zich aandient (we hebben het steeds over het

leren van waarden!) dan raakt het alledaagse bewustzijn het spoor bijster omdat juist vanuit het intuïtieve bewustzijn zich nieuwe impulsen aandienen’.

De leerling leert, maar het leren ontstaat niet vanzelf in de leerling. ‘De mens staat niet op zichzelf in de werkelijkheid, hij bestaat slechts bij de gratie van participatie’. ‘Eén van de vele participanten in zijn leven is de leraar’. (150) Om te leren is niet persé een leraar nodig, maar het kan in bepaalde situaties bijzonder zinvol zijn. En dan in de rol van verloskundige. ‘De leraar creëert niet iets nieuws, hij bevrijdt het innerlijk leven van de leerling. De leraar draagt er toe bij dat het vuur in de leerling ontstoken wordt door aanstekelijk te werken’. Socrates was iemand die vroeg en geen antwoord gaf. Hij zette de leerling aan tot problematiseren, hij bracht ‘zijn leerling in de problemen!’ Het zal dan ook altijd gaan om een levensprobleem waar de leerling zelf zwanger van is en niet om een probleem waar de leraar mee zit. ‘Uitgaan-van-de-situatie-die-zich-hier-en-nu voordoet’ is een noodzakelijke voorwaarde ‘voor een levensbeschouwelijk leerproces’. Mensen kunnen pas leren wanneer dit leren ‘geworteld is in hun concrete eigen situatie’. (151)

Leerling en leraar staan in relatie met elkaar want ‘de kern van het socratisch leerproces.....ligt in de ontmoeting van beiden’. Belangrijk is dat het een vertrouwensrelatie is. ‘De kern is de ontmoeting tussen mensen die samen verlegen, verwonderd, onwetend enzovoort zijn. Het begin van alle leren is gelegen in het tot stand brengen van een dialoog’. ‘Als de leraar zich ... zelf opent voor de waarheid, opent hij zich tegelijkertijd voor de leerling’. (152) Het gaat er om dat de leerling leert denken, en daarbij moet hij/zij begeleidt worden. Het leerproces speelt zich volgens Socrates af ‘op het niveau van wat hij “goddelijke inspiratie” noemt’. ‘Socrates laat zien dat meester en leerling in de dialoog elkaar niet meer toebehooren maar dat ze samen staan in een werkelijkheid die hen omspant en die hen te boven gaat. Er is een transcendente werkelijkheid waar beiden uit putten en waar beiden door in vervoering raken’. (153)

Socrates benut de ‘verstandelijke capaciteiten’ van zijn leerlingen tot het uiterste. Hij dwingt ze tot de grens daarvan. En dan ‘op het niveau van intuïtie en instincten probeert hij in contact te komen met het andere, beseffend dat de werkelijkheid waarop beiden stoten, hen omgeeft’. Socrates’ ‘problematiseren is doorwoeld van inspireren. En die inspiratie komt niet van Socrates, hij beseft dat de universele geest hem beweegt, zodat hij niet anders kán’. Hij ‘heeft niet zozeer het idee dat hij bij de leerling een snaar raakt maar dat bij beiden een snaar geraakt wordt’.

Waarden kunnen niet worden onderwezen of aangeleerd, het kan alleen door ‘bij de ander op te roepen wat hij ervaart’. Dat is ook het antwoord op de vraag die in de titel van dit hoofdstuk wordt gesteld. Oproepen in een ‘rapsodische communicatie’. Dat is wat Socrates deed met telkens vragen te stellen waar leerlingen op antwoordden.

Tot slot: ‘als het gaat om het uitspreken van het onuitsprekelijke,.....gaan (we)...over op figuurlijke beeldende taal, op fantasie, op het imaginaire, op vergezichten en visioenen, op zwijgen’. (154)

Hoe werkt dit socratische leren, deze vroedvrouwkunde nu in de praktijk? Daarvan geeft Van den Berk een concreet voorbeeld in het volgende hoofdstuk.

Voordat ik daaraan begin wil ik eerst een paar opmerkingen plaatsen. Bij het lezen van dit hoofdstuk kwam weer de vraag bij mij naar boven ten aanzien van de eerste communicatiechese. Ik heb mij al eerder afgevraagd of kinderen er belang bij hebben, maar nu vraag ik mij ook af of zo’n catechese zinvol is. Als je mystagogische catechese wilt geven en wil het ‘effect’ hebben, dan moet een kind er aan toe zijn, dan moet het ‘zwanger’ zijn. Het lijkt me niet toe

dat die kinderen allemaal tegelijk 'zwanger' zijn. En bovendien worden kinderen doorgaans gestuurd door de ouders en is het geen eigen keuze die geleid wordt door het 'zwanger' zijn. Wat ook bij mij naar boven kwam (over oproepen gesproken!) naar aanleiding van Socrates' manier om leren te stimuleren door vragen te stellen is het volgende. Het is wel een ander onderwerp dan catechese maar ik wil het toch even noemen. Wanneer een pastoraal met een probleem naar de pastor gaat en om advies / raad vraagt, dan is het de kunst om het gesprek zo te voeren dat de pastoraal zelf met de oplossing of het antwoord komt. Dat is toch in zekere zin ook geboren laten worden waar de pastoraal zelf zwanger van is? Ik denk van wel.

Hoofdstuk 9.

'De praxis van het leren symboliseren, geïllustreerd aan de film'.

Dit hoofdstuk zal ik niet samenvattend weergeven zoals ik bij de vorige wel gedaan heb omdat het een concretisering is van alle voorgaande. Ik zal alleen kort weergeven wat er in te vinden is.

In dit hoofdstuk laat Van den Berk aan de hand van film en filmgesprek zien 'hoe mensen kunnen symboliseren en hoe ze zich daarna bewust kunnen worden van hun symboliseringsprocessen'. Hij wil op die manier de vrij abstracte beschouwingen in zijn boek handen en voeten geven. (156) Hij kiest voor de film omdat hij 'aan een seculier, eigentijds medium wilde illustreren' wat hem in zijn boek bezighoudt, 'een medium dat dus niet direct een klassiek / religieuze connotatie oproept'. (157) Hij vindt het belangrijk op te merken dat 'een kijker die een antenne voor religieuze signalen heeft, tijdens het kijken naar niet-expliciete religieuze beelden, daar zeer religieus door geraakt kan worden'. (160)

Hij besteedt een paragraaf aan de ouder wordende mens. Hij kiest voor dit type kijker omdat in hun situatie pregnant uitgewerkt kan worden hoezeer er juist bij hen behoefte bestaat aan projecties van zielebeelden.

In zijn laatste paragraaf beschrijft hij in grote lijnen een didactisch model voor een filmgesprek dat rekening houdt met de symboliseringsprocessen die hebben plaatsgevonden tijdens het kijken naar een film. Een model dat in principe toepasbaar is op alle leeftijden.

Slotbeschouwing.

Van den Berk eindigt zijn boek met een slotbeschouwing met als titel 'De drie tempels'. Hij vertelt over een scène uit 'Die Zauberflöte' van Mozart. Deze opera 'is qua vorm en inhoud een mystagogie ten voeten uit'. (179)

Tot slot komt hij terug op de kerk: 'de grondredenen voor het bestaan van een gemeenschap als de kerk, ...is een mens...te helpen bij het maken van de oversteek van een profane naar een sacrale werkelijkheid. De kerk dient op de eerste plaats een ruimte te zijn voor inwijding in het symbolisch bewustzijn. Zij moet een plek zijn waar een mens geholpen wordt tot religieuze bewustwording te komen'. 'Zij behoort ten diepste een mystagoge te zijn'. (180)

1.1.1 Mijn vragen / opmerkingen bij het boek van Van den Berk.

In de samenvatting heb ik op een paar plaatsen mijn vragen neergezet. Hier zet ik ze nog even op een rij:

- Als je belang hebt bij iets dan ga je op onderzoek uit en sla je aan het leren. (110) Ik vraag mij af of kinderen belang hebben bij bijvoorbeeld eerste communicatie. Doorgaans kiezen ouders ervoor om hun kinderen erheen te sturen.
- De kerkvaders hadden alleen maar volwassenen op het oog bij de mystagogie. Is mystagogie zoals zij dat verstonden dan wel mogelijk bij kinderen? (111)

- Van den Berk staat wantrouwig tegenover het aanbieden van een (kinder)bijbel omdat het bij het religieuze gaat om de symbolische werkelijkheid en niet om een empirische of intellectuele werkelijkheid. 'Een kind leeft wel sterk in een symbolische wereld maar is zich daar niet bewust van, laat staan dat het daar verstandelijk reflexief mee om weet te gaan'. (112) Is mystagogie bij kinderen dan wel mogelijk?
- Op blz. 112 geeft Van den Berk aan dat hij niet wil zeggen dat een kind geen levensbeschouwelijke vorming zou moeten krijgen of geen mystagogie nodig heeft. Bijbelverhalen vertellen mag als het in de vorm van een sprookje, een mythe wordt verteld. Dat is toch in tegenspraak met Socrates die hij aanhaalt? Socrates die zegt dat alle religieuze en mythische verhalen voor kinderen moeten worden afgewezen (113).
- Ook naar aanleiding van het zelf zwanger zijn van de catechisant (149) vraag ik mij af of mystagogische catechese mogelijk is bij kinderen. Als je mystagogische catechese wilt geven en wil het 'effect' hebben, dan moet een kind er aan toe zijn, dan moet het 'zwanger' zijn. Het lijkt me niet toe dat die kinderen allemaal tegelijk 'zwanger' zijn. En bovendien worden kinderen doorgaans gestuurd door de ouders en is het geen eigen keuze die geleid wordt door het 'zwanger' zijn.

1.1.2 Gerard Groener over mystagogie en Van den Berk.

Uit het boek van Gerard Groener²¹ wil ik een aantal zaken weergeven die betrekking hebben op mijn vragen / opmerkingen, die een aanvulling zijn op het boek van Van den Berk. Ik zal het commentaar weergeven dat Groener op hem heeft. Ik heb daarvoor het vijfde hoofdstuk gelezen 'In de ruimte van het pastoraat'.

In dit hoofdstuk spreekt Groener onder andere over de grondstructuur van de religieuze ervaring. Van daaruit zegt hij dat we mogen concluderen 'dat geloven op twee manieren onmogelijk kan worden: als mensen niet meer leren in contact te zijn met de diepte van hun psyche, hun innerlijke bewegingen van verlangen, gemis, pijn en vervulling, enzovoort, én als de religieuze woorden en symbolen uit de cultuur en de persoonlijke bagage verdwijnen zodat zij hun kracht verliezen en geen gelovige beleving meer kunnen oproepen'. (322) Dus op grond hiervan kinderen toch maar religieuze- en bijbelverhalen vertellen?

Het eerste punt doet me denken aan de tegenwoordig populaire Benedictijner monnik Anselm Grün. In zijn boek 'Spiritualiteit van beneden' schrijft hij dat God spreekt 'ook door onszelf, door onze gedachten en gevoelens, door ons lichaam, onze dromen en juist ook door onze verwondingen en door wat wij aanzien voor onze zwakke plekken'.²² En 'om God te ontmoeten moet je eerst jezelf tegenkomen'.²³

Van de religieuze ervaringen zegt Groener dat die gehonoreerd moeten worden door kerk en pastoraat. Het moet een bedding hebben voor verdere groei. (323)

Wanneer hij ingaat op waar mensen in ingewijd moeten worden valt op dat hij Van den Berk plaatst bij de eerste fase van de drievoudige inwijding: 'inwijding in het mysterie van het eigen bestaan, ofwel in het mysterie van de ziel en in het symbolisch bewustzijn'. Bij de tweede fase haalt hij onder andere Waaijman aan (in hoofdstuk 1.2 zal ik aandacht besteden aan wat Waaijman verstaat onder mystagogie). De tweede fase is: 'inwijding in het mysterie van God en de genade'. Fase drie is: 'inwijding in de kerkgemeenschap'. Iedere fase vooronderstelt de

²¹ 'Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor'. Bladzijdenummers tussen haakjes zijn uit dit boek.

²² Anselm Grün en Meinrad Dufner. Spiritualiteit van beneden. Kampen, 1996. Blz. 7.

²³ Idem. Blz. 24.

voorgaande fase(n) maar er is geen vanzelfsprekendheid dat een fase leidt tot de volgende. (326)

Wanneer ik dan verder lees denk ik dat het geen toeval is dat hij Van den Berk bij de eerste fase plaatst want zijn kritiek op Van den Berk is dat hij de ziel verstaat als het diepste zelf, het 'authentieke zelf'. 'Dit uit zich in het verstaan van de religieuze symbolische werkelijkheid als uiteindelijk een psychische werkelijkheid, in de lijn van Jung. Als theoloog begrijpt Van den Berk dat dit niet houdbaar is (Van den Berk, 133). Dus verzekert hij keer op keer dat hij de geloofswerkelijkheid niet wil reduceren tot een psychische werkelijkheid. Hij zegt dit als een soort bezwering. Maar dat duidt er juist op dat hij er, conceptueel gesproken, niet uitkomt'. 'Van den Berk blijft steken op de drempel van de overgang van een mystagogie van de innerlijkheid, van de ziel, naar een mystagogie van genade'. (329)

Voor Groener is de ziel (hij citeert daarbij Van Knippenberg): 'datgene wat mensen ten diepste eigen is, wat hen verbindt met de bron, met hun oorsprong'. (328) En '...de ziel verbindt ons met de generaties, met de kosmos, met de Naam'. (331) Het zelf duidt op ons historische ik (329) en 'heeft te maken met wat subjectief is en particulier'. (331)

Ik kan me bij Groeners kritiek wel wat voorstellen, hij verwoordt hier wat mij ook steeds bezig hield tijdens het lezen van Van den Berk's boek: is de religieuze werkelijkheid dan alleen maar een psychische werkelijkheid? Ik ben er zelf op voorhand vanuit gegaan dat hij dat zo niet bedoelde, maar ik kan me voorstellen dat Groener dit zo opvat. Ik denk dat de inwijding in de symbolische werkelijkheid voor Van den Berk een voorwaarde is voor de stap van religie naar het christelijke geloof. Een stap die hij niet erg uitwerkt omdat het boek, zoals de subtitel aangeeft, een inwijding is in het symbolisch bewustzijn.

Groener gaat dan in op wat de pastorale dienst van de parochiepastor omvat, dat is een driedovoudige dienst: 'een mystagogische dienst, een hermeneutische dienst en ...een dienst van leiderschap. Alle drie diensten zijn gericht op het geheel van het christelijk leven als een driedovoudige inwijding'. Mystagogie is het beste te verbinden met 'de meest basale dimensie van geloven, de relatie met God, met de rituele dimensie en met religieuze ervaring'. (341) 'De vooronderstelling van het mystagogische is dat de betrokkenen besef hebben van en ervaring hebben met het religieuze'. 'Inherent aan religie en geloof is het functioneren van een symbolisch bewustzijn' (342)

Verder zegt Groener: 'in de mystagogische catechese is de mystagoog het hulpje van de Geest'. En mystagogische dienst is 'mensen toeleiden naar en inleiden in het geheim van de genadige zelfmededeling van God'. (345)

Groener gaat in op de vraag (en verwijst daarmee naar Van Campen) hoe het staat met de verhouding van de mystagogie van de vroege kerk en de hedendaagse mystagogische benaderingen van het pastoraat (346/347). In schema:

	Oude kerk	Hedendaagse pastoraat
Verschillen	Mystagogie had betrekking op ervaringen van initiatie in Gods genadegaven middels de initiatie sacramenten.	Heeft betrekking op het hele proces vanaf het ontwaken van het transcendent en symbolisch bewustzijn tot en met het leven vanuit God en Jezus Christus.
	De mystagogie bleef in tijd beperkt tot een specifieke catechese na de initiatie.	Vanwege dat hele proces is het niet beperkt tot alleen de tijd na de initiatie.
	Het betreft een catechetisch-pastorale dienst.	Het betreft het hele scala aan pastorale activiteiten. Het is een dimensie in alle pastoraat.

	Er is sprake van disciplina arcani, een verborgen omgang.	Er lijkt nauwelijks sprake te zijn van een verborgen omgang.
Overeenkomsten	- Het leggen van prioriteit bij de ervaring. - Het gaan van een proces of weg. - De mystagoog als begeleider die zelf ook deelt in dit proces en deel heeft aan het Geheim. - Het gebruik van ritueel, symboliek en metaforisch spreken.	

‘Het moderne spreken over mystagogie is nog jong en niet uitgekristalliseerd’. Maar het lijkt hem een ‘wezenlijke aanvulling’ op de pastorale hermeneutiek.

Vervolgens bespreekt hij de mystagogische dimensie van alle pastoraat (Knobloch c.s.), de mystagogie van de ziel (Van den Berk) en de mystagogie als geestelijke begeleiding (Waaijman). (347) Van de eerste wil ik alleen maar zeggen dat Groener problemen heeft met deze benadering omdat het een totaalparadigma is die ‘andere wezenlijk aspecten onderbelicht, bijvoorbeeld de diensten van leiderschap en hermeneutiek..’. Een paradigma dat ‘agogisch gezien, te eenzijdig is’. (348) Waar Groener Waaijman bespreekt zal ik later op terugkomen in hoofdstuk 1.2.1.

Nu zal ik ingaan op wat hij zegt over Van den Berk. Groener zegt dat hij met zijn boek Van den Berks pleidooi voor ‘hermythologisering van het christendom’ onderschrijft. (350) Hoewel Van den Berks boek ‘vele poorten en vele wegen’ opent, heeft Groener ‘drie belangrijke beperkingen en bezwaren’:

1. Het eerste punt betreft de verhouding ziel en het diepste zelf (zie ook boven). ‘Van den Berk blijft met zijn eenzijdige stelling van religie als een psychische werkelijkheid, de gevangene van de ziel als diepste zelf. Hij maakt niet duidelijk hoe wij delen, participeren, in een onafhankelijk van ons bestaande goddelijke werkelijkheid’.
2. ‘Van den Berk geeft geen antwoord op de ambiguïteit van de menselijke religie, die constructief en destructief kan werken,..’. ‘Zijn boek lijkt te getuigen van een naïef geloof dat elke mens geneigd is tot het goede en heil en genezing zoekt’. ‘De realiteit van onze hedendaagse wereld in oorlog lijkt afwezig. Zijn mystagogie geeft teveel aanleiding tot vlucht uit de werkelijkheid onder het motto van het zoeken en vinden van de diepste werkelijkheid’.
3. Van den Berk is ‘in de kern een onhistorische benadering’. Ook Groener is van mening dat ‘iedere mens opnieuw de weg moet gaan’ maar vindt dat Van den Berk twee punten verduistert. Allereerst begint de openbaring niet bij mij en heeft niet alleen plaats in mijn ziel. ‘God heeft zich geopenbaard (en is verduisterd geraakt) in de geschiedenis van mensen en volkeren. Openbaring gebeurt in de geschiedenis en niet alleen in de ziel’. Tweede is dat ‘de maatschappelijke en ethische dimensie van het geloof bij hem in de knel (komen). Het geloof van Israël en van de kerk is ondenkbaar zonder “gerechtigheid”. Die notie zullen we nergens vinden bij Van den Berk. Deze beide punten betreffen niet alleen de gelovige toewijding, maar ook de inwijding zelf. Zonder deze worden we immers niet ingewijd in het christelijk geloof en in de roeping die daarmee gepaard gaat, maar alleen in de dimensie van het sacrale’. (351)

Het belang van mystagogische catechese onderschrijft Groener volledig. ‘Daarbij staat het verhelderen en de toe-eigening van (religieuze) ervaringen centraal’. (354) Hij is ervan overtuigd ‘dat de mystagogische dienst van pastores meer omvat dan een cognitief-reflectieve toe-eigening en wel degelijk ook de initiatie zelf betreft of minstens het oproepen van religieuze en gelovige ervaringen’. (355)

Ergens in zijn boek schrijft Van den Berk, ik kan helaas niet terugvinden waar, dat iemand alleen mystagoog kan zijn wanneer hijzelf alles doorleeft heeft (of iets dergelijks). Dit vind ik in zekere zin terug bij Groener wanneer hij het heeft over het mystagogische arrangeren van de pastor. Hij onderscheidt drie aspecten aan de pastor als mystagogisch symbool en arrangeur (hij doet dit in het kader van de rituele praktijk en het gezamenlijk gebed. 'Wat daar bij uitstek geldt is ook in meerdere of mindere mate van toepassing op alle vormen van gezamenlijk kerk-zijn'.):

1. Welke God wordt door de pastor gesymboliseerd en welke karaktertrekken heeft het gearrangeerde geheim. (359)
2. De praxis waarin handelen en houding tellen. Wat straalt de pastor uit, zodat deze "transitioneel object" wordt van warmte en gebondenheid'. 'Het pastorale optreden moet transparant zijn tot op God'. Het gaat om 'levende heenwijzing'.
3. Het arrangeren van de situatie. 'Het arrangeren moet betrekking hebben op de "diepe lagen" en daarom spelen muziek, bewegingen en beelden een grote rol. De sfeer is een belangrijke factor. Pastores moeten vertrouwd zijn met de intrinsieke dynamiek van de verschillende rituele bewegingen. Pas dan weten pastores wie en wat ze zijn in dit heilig rollenspel'. (360)

Voor Groener zijn mystagogie en hermeneutiek (ook een dienst van de pastor) complementair: '...een hermeneutiek, die niet deelt in het symbolisch bewustzijn en gebruik maakt van de "tweede taal", (blokkeert) het mystagogisch proces. Anderzijds is evenzeer waar dat het verstaan van wat ervaren is ook werkelijk iets toevoegt, zoals in de "catechetische mystagogie" wordt benadrukt. (376)

Hij verbindt mystagogie met de ziel en de pastorale hermeneutiek met het zelf. Het zelf dat 'de ziel actualiseert en realiseert'. (377)

Zoals boven aangegeven vindt Groener dat 'Van den Berk blijft steken op de drempel van de overgang van een mystagogie van de innerlijkheid, van de ziel, naar een mystagogie van genade' (329). Hij zegt ook dat de 'religieuze ervaringeen universeel menselijke ervaring is'. Religieuze ervaring 'kunnen we niet opdoen tenzij we ingewijd raken in het symbolisch bewustzijn (Van den Berk 1999)'. (372) Maar, en hier komt hij terug op aangehaald citaat, 'een volwassen geloof ontstaat alleen door inwijding in een concrete hermeneutische traditie, ...'. (377)

Van de hermeneutische dienst van de pastor zegt hij verder: 'de hermeneutische weg loopt via verhalen, beelden, metaforen, rollen en symbolen'. (366) Zaken die bij mystagogie ook van belang zijn.

Tot slot, voor Groener is het belangrijk om onderscheid te maken tussen de ziel en het zelf. Deze twee die voor Van den Berk samenvallen waardoor, volgens Groener, de religieuze symbolische werkelijkheid verstaan wordt als een psychische werkelijkheid. En hij vindt dat Van den Berk de stap naar de mystagogie van genade, de tweede fase van de drievoudige inwijding (326), niet maakt. De vraag is of dat Van den Berks bedoeling wel was. Zijn boek heeft als ondertitel: inwijding in het symbolisch bewustzijn. Verder denk ik dat het niet voor niets is dat Van den Berk zich aangesproken voelt door de theologie van Rahner. Rahner die zegt dat elke cultuur, en iedere mens in het bijzonder, van nature gericht is op God, of hij zich daar nu van bewust is of niet. De mens als transcendent wezen. En hij zegt op bladzijde 133 dat wanneer hij het heeft over 'dat de religieuze werkelijkheid een "werkelijkheid van de ziel" (psuchê) is', dat hij daarmee niet wil zeggen 'dat de werkelijkheid, laat staan de transcendente werkelijkheid, *identiek* is aan onze psyche. Alles voor de mens is psychisch maar het psychische is niet alles'.

1.2 Mystagogie volgens Kees Waaijman.²⁴

Het boek van Waaijman is opgebouwd uit drie delen: deel 1 gaat over vormen van spiritualiteit, deel 2 over grondslagenonderzoek en deel 3 over methoden van spiritualiteitsonderzoek.

In deel 2 het vijfde hoofdstuk genaamd ‘Ontwerp van de discipline spiritualiteit’ gaat hij onder andere in op mystagogie.

Een mystagoog is iemand die mensen begeleidt ‘bij zijn relatie met God’. (561) Het zal verderop in zijn boek ook blijken dat mystagogie bij Waaijman betrekking heeft op de relatie mens – God.

Waaijman gaat in zijn boek, in het kader van het mystagogisch spiritualiteitsonderzoek, uit van Rahners mystagogie-begrip. In diens werk is mystagogie een centrale categorie welke zich ontvouwt in drie fasen:

1. ‘Zij ontgrenst het menselijk bestaan en de wereld tot een wachtend openstaan voor het godsgeheim’.
2. ‘Zij voert binnen in Gods genadige nabijheid in Christus, waarin God zelf principieel van kennen en willen wordt’.
3. ‘Zij voert kennis met betrekking tot de eigen plaats en opdracht binnen de geloofsgemeenschap’. (580)

Deze drieslag doet me denken aan de drievoudige inwijding zoals Groener die omschrijft (zie bladzijde 23). Gezien de verwijzing in zijn boek, grijpt Groener onder andere terug op deze opsomming bij Waaijman.

Mystagogie voert binnen ‘in het Geheim door een proces van verheldering. Mystagogie is niet primair een ervaringsmatige initiatie in een werkelijkheidsgebied, maar vóór alles een cognitief-reflectieve toe-eigening van reeds voltrokken ervaring. Wat een mens altijd reeds voltrekt...wordt in de mystagogie tot begrijpend verstaan gebracht’. (581) Het gaat om de eigen biografie van een mens: ‘Het gaat erom “Gods naamloze aanwezigheid in de levensloop te kunnen aanwijzen”’. Mystagogie die God een naam geeft in de levensloop.

‘De mystagogie van het bestaan wekt de altijd al aanwezige voeling met het Geheim..... Maar het Geheim blijft ver en stil. Het licht slechts op als horizon. En de mens strekt zich verwachtingsvol uit’. (583)

Het verlangen, het uitstaan naar God is een aanbod van Hem. ‘De mystagogie leert de sporen van het menselijk zoeken naar God en Gods antwoord blootleggen, zij doet “derhalve het hele leven van de mens als geschiedenis van de godsontmoeting lezen en aanvaarden”’. In Jezus ‘is het geheim van mens en God in zoeken en geschenk openbaar geworden’.

Verder spreekt Waaijman over de mystagogie van de persoonlijke roeping door God. ‘In de mystagogie van de persoonlijke roeping wordt gelet op de wijze waarop God deze persoon uitkiest als medium van genadige nabijheid’. De roeping ‘onthult in de aangesprokene het persoonlijk charisma. Gods aanspraak wekt begaafdheden’. (584) Het specifieke mystagogische element is ‘het onderkennen van roeping en charisma’. ‘Mystagogie helpt de persoon onderscheiden wat God van hem vraagt en hoe Hij hem toerust’. Dit alles lezend staat mystagogie bij Waaijman ten dienste van de relatie mens – God in het concrete leven van de mens in deze wereld. Voor hem is mystagogie een fundamentele opdracht van de kerk: ‘De kerk dient deze onmiddellijke inwerking van Gods Zelfmededeling te bemiddelen’. (585)

²⁴ Voor deze paragraaf heb ik gebruik gemaakt van zijn boek: Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden. Bladzijdenummers tussen de haakjes zijn van dit boek.

In deel 3 (methoden van spiritualiteitsonderzoek), het vierde hoofdstuk wordt het mystagogisch onderzoek op het terrein van spiritualiteit nader uitgewerkt (bladzijde 857 en volgende). Bij de inhoudsopgave staat: 'In de mystagogie wordt het gaan van de geestelijke weg verhelderd: hoe iemand zich persoonlijk verhoudt tot de weg die hij gaat binnen het godmenselijk betrekking gebeuren'. (857)

Binnen de spiritualiteitsstudie heeft het begrip mystagogie ook een plaats, 'met name in combinatie met geestelijke begeleiding. Mystagogie onderscheidt zich van geloofsoverdracht in welke vorm dan ook. In de mystagogie brengt men iemand geen inhoudelijke kennis bij, maar de reeds aanwezige beleving wordt geïnterpreteerd, of liever: "wordt doorzichtig gemaakt tot op de ervaring van het mysterie, het geheim dat God is"'. Mystagogie laat mensen binnen de context van hun biografische ervaringen opmerkzaam worden op de verborgen aanwezigheid van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest: als transcendente oorsprong en grond, als horizon en doel van de levensgeschiedenis van de enkeling en van de mensheidsgeschiedenis. Zij maakt een geloofsproces van ontdekkend leren gaande, waarin God zich zelf als heil van de mensen tot ervaring kan laten worden.

Mystagogie ontgrenst het menselijk bestaan tot een wachtend openstaan voor het godsgeheim (mustèrion), voert binnen (agein) in Gods genadige Zelfmededeling en doet iemands unieke roeping verstaan. In de geleefde spiritualiteit kan de mystagogische verheldering verschillende vormen aannemen'. Waaijman noemt vier mystagogische situaties:

1. 'Binnen de liturgische spiritualiteit betekent mystagogie de verheldering van de spirituele intenties van het voltrokken ritueel'. (858) Hij noemt verschillende mystagogische momenten binnen de liturgie: de homilie, de stilte voor het gebed, de stilte en het gebed na de communie.
2. 'Binnen de bijbelse spiritualiteit betekent mystagogie de verheldering van de essentiële betekenis van het in de Schrift gelezene'. Het mystagogisch element is de verandering van de positie van de hoorder: van buitenstaander naar een positie die zichzelf inzet. Lectio divina, bibliodrama enzovoort 'beogen zo'n mystagogische werking'.
3. 'Binnen de spirituele vorming betekent mystagogie de verheldering van de geestelijke weg: men tracht inzicht te verschaffen in de loop van de weg, in de mechanismen die het gaan van die weg bevorderen of hinderen. Mystagogie neemt hier de vorm aan van instructie of samenspraak, van retraite of intervisie. Zo kunnen mensen door (samen) mystieke teksten te lezen zich ervan bewust worden, dat God in hun leven aanwezig is en hoe Hij met hen bezig is'. (859)
4. 'Binnen de geestelijke begeleiding is mystagogie de verheldering van de persoonlijke levensloop als geestelijke weg. In een tweegesprek of groepsgesprek tracht men de werking van God in het persoonlijk leven te onderscheiden....'. 'Geestelijke begeleiding is erop aangelegd te kijken naar doorgemaakte spirituele ervaringen, helderheid te winnen over de geestelijke weg, zichzelf te leren verstaan in zijn betrokkenheid op het godsgeheim'.

Vervolgens komt Waaijman tot de volgende omschrijving van mystagogie: 'het begeleiden (agein) van een inwijdeling (mustès) bij zijn initiatie in het geheim (mustèrion) van wat uitwendig voltrokken werd. Vijf momenten zijn van belang'.

1. "'Wat uitwendig voltrokken werd" wil zeggen: iets dat gelezen, gehoord, gezien, meegeemaakt werd'.
2. 'De "inwijding" is: een procedure waardoor iemand een persoonlijke verhouding krijgt met het uitwendig voltrokkene, waardoor inzicht, kennis en diepgang ontstaan in de zaak'.
3. 'De "inwijdeling" is degene die bereid is een persoonlijke verhouding met de voltrokken zaak te beproeven'. (860)
4. 'Het "Geheim" is de binnenruimte die zich opent tijdens de ontdekkingsreis van de inwijdeling'.

5. 'De "mystagoog" is degene die de inwijdeling begeleidt bij diens binnengaan in het uiterlijk voltrokkene. Hij bevordert het initiatieproces...'. 'De mystagogie gebeurt binnen de levende interactie met de mystagoog: "Mysterie, zoals God, vertrouwen zich toe aan het woord (logos) en worden niet op schrift (gramma) gesteld"'.

Bovenstaande is de inleiding van dit hoofdstuk waarin het mystagogisch spiritualiteitsonderzoek wordt ontworpen. Hij gaat 'daarbij uit van het paradigma van de geestelijke begeleiding'.

De geestelijke begeleiding die een bepaalde grondstructuur blijkt te hebben. In de geestelijke begeleiding staat 'de begeleide in zijn betrokkenheid op God centraal. De begeleide beschikt over de afgelegde ervaringsweg, die erom vraagt verhelderd te worden vanuit de godsbetrokkenheid. Deze mystagogische verheldering vindt plaats in gesprek met de begeleider'. (861)

Verderop schrijft Waaijman: 'in de mystagogie wordt systematisch gereflecteerd op de godservaring...'. 'Mystagogie is een talig proces, waarin ervaring ter sprake komt en tegen het licht van de waarheid wordt gehouden, met het oog op de geestelijke weg'.

Bij Waaijman kom je met enige regelmaat het woord 'verhelderen' tegen. Verheldering is karakteristiek voor de mystagogie. Dit schrijft hij in het kader van het hoofdstuk over het schrijven van een spirituele autobiografie (blz. 908 en volgende). Wanneer iemand zijn spirituele autobiografie uitschrijft bevat dat momenten van verheldering. (908) De spirituele autobiografie is een verhaal. 'Het eigene van dit verhaal is, dat er zich hierin een goddelijke verteller aanbiedt. Dit te ontdekken is het specifieke mystagogische moment'. In de spirituele autobiografie gaat het om het verhaal van God met ons, hoe Hij inwerkt op de levensgeschiedenis. (913)

1.2.1 Gerard Groener over Waaijman.²⁵

Van Waaijman zegt Groener dat deze 'een meer omvattende visie op mystagogie' heeft dan Van den Berk. Hij blijft niet steken in de eerste fase van inwijding in het bestaan en de ziel, maar volgt ook de andere twee fasen (zie bladzijde 23). Groener deelt de opvattingen van Waaijman wat betreft 'het domein van de mystagogie' (de drie fasen van inwijding), 'evenals de overtuiging dat mystagogie betrekking heeft op het gaan van een weg'. (352) Groener kan zich dus goed vinden in de benadering van Waaijman maar om de mystagogische dienst van pastores goed aan te geven lijken hem twee aanvullingen van belang.

1. De geestelijke begeleiding speelt wel een belangrijke rol voor pastores maar is niet de meest voorkomende. 'Juist in parochiële situaties, waar geloofsontwikkeling bij parochianen en spirituele toerusting van vrijwillig(st)ers steeds belangrijker worden, liggen er grote kansen in de liturgische spiritualiteit en in de bijbelse spirituele vorming en – voor mensen met diepe religieuze interesse – ook in algemene spirituele vorming'. (353) Groener vindt dat de vier mystagogische situaties (zie vorige bladzijde) met twee moeten worden uitgebreid. 'Die twee betreffen vooral de derde inwijding: die in een gemeenschap van geroepenen om de wereld van dienst te zijn'. De eerste heeft betrekking op de navolging van Jezus. 'De ervaringen op die weg van "diaconale praxis" vragen om mystagogische verheldering'. De tweede betreft het christelijk gemeenschappelijk leven. 'Door te participeren in dit gemeenschapsleven gaan mensen ook een weg van geloof. Ook die ervaringen vragen mystagogische verheldering en toe-eigening'.

²⁵ Hiervoor maak ik, net als bij Tjeu van den Berk, gebruik van Groeners boek: *Ingewijd en toegewijd*. De bladzijdennummers tussen haakjes komen uit dit boek.

2. De tweede aanvulling die hij doet vindt hij van fundamenteeler belang want het 'raakt direct de invulling van het begrip mystagogie. De mystagogische dienst van pastores bestaat niet alleen in de dienst van bewustwording en verheldering van ervaringen ter wille van een toe-eigening door de gelovige of geestelijk zoeker. Pastores zijn zelf bron van religieuze ervaring en geloof voor anderen. En zij scheppen of arrangeren initiatieprocessen'. 'De pastor als arrangeur en als symboolfiguur vervullen een belangrijke mystagogische dienst. Deze opvatting ligt in dit hele boek onder de benadering van de mystagogische dienst van de pastor'. (354) Groener heeft dit nader uitgewerkt, zie hiervoor punt 1 t/m 3 op bladzijde 26.

1.3 Omschrijvingen van het begrip mystagogie.

In alle drie de boeken (Van den Berk, Groener en Waaijman) worden definities of omschrijvingen gegeven van wat mystagogie is. Voor alle duidelijkheid zal ik ze hier op een rij zetten.²⁶

Uit het boek van Tjeu van den Berk:

- Mystagogie is mensen inwijden in het geheim van hun leven door symboliseringsprocessen. (15)
- In de oudheid werd de mens opgevat als een mysterie. Mystagogie hield dan in het inwijden in het mysterie. (50)
- Mystagogie zoals Rahner dat verstaat: 'mensen begeleiden in het leren verstaan van het geheim van het eigen leven,...'. (51)
- 'Het opwekken en interpreteren van het binnenste in de mens' is wat Rahner onder mystagogie verstaat. (55)
- Mystagogie staat voor Rahner voor: 'het ervaringsmatig begeleiden van een mens bij zijn of haar inwijding in het "mysterie" van de eigen ziel'. (56)
- Mystagogie karakteriseert Van den Berk met het begrip 'maieutiek'. De socratische vroedvrouwkunde. (57)
- Mystagogiek is een mens begeleiden naar de beleving van zichzelf als een mysterie. (65)
- 'De agogische kern van de mystagogie is dan ook dat bepaalde zaken niet in woorden zijn over te dragen'. (103)
- Zelf bewaart Van den Berk de beste herinneringen aan de onderwijzer die wel bijbelverhalen vertelde maar ze niet uitlegde. Verhalen waarin hij als het ware meegetrokken werd en meeleefde. 'Dat was geen catechese, dat was mystagogie'. (113)

Uit het boek van Gerard Groener:

- Mystagogie is het beste te verbinden met 'de meest basale dimensie van geloven, de relatie met God, met de rituele dimensie en met religieuze ervaring'. (341)
- 'In de mystagogische catechese is de mystagoog het hulpje van de Geest'.
- De mystagogische dienst is 'mensen toeleiden naar en inleiden in het geheim van de genadige zelfmededeling van God'. (345)
- Het domein van de mystagogie betreft de drie fasen van inwijding. (352, 326)
- Mystagogie heeft betrekking 'op het gaan van een weg'. (352)
- Bij mystagogische catechese 'staat het verhelderen en de toe-eigening van (religieuze) ervaringen centraal'. (354)

²⁶ Bladzijdenummers achter de omschrijvingen zijn de nummers uit betreffend boek.

- De verhouding van de mystagogie van de vroege kerk en de hedendaagse mystagogische benaderingen van het pastoraat (346/347) in schema:

	Oude kerk	Hedendaagse pastoraat
Verschillen	Mystagogie had betrekking op ervaringen van initiatie in Gods genadegaven middels de initiatie sacramenten.	Heeft betrekking op het hele proces vanaf het ontwaken van het transcendent en symbolisch bewustzijn tot en met het leven vanuit God en Jezus Christus.
	De mystagogie bleef in tijd beperkt tot een specifieke catechese na de initiatie.	Vanwege dat hele proces is het niet beperkt tot alleen de tijd na de initiatie.
	Het betreft een catechetisch-pastorale dienst.	Het betreft het hele scala aan pastorale activiteiten. Het is een dimensie in alle pastoraat.
	Er is sprake van disciplina arcani, een verborgen omgang.	Er lijkt nauwelijks sprake te zijn van een verborgen omgang.
Overeenkomsten	- Het leggen van prioriteit bij de ervaring. - Het gaan van een proces of weg. - De mystagoog als begeleider die zelf ook deelt in dit proces en deel heeft aan het Geheim. - Het gebruik van ritueel, symboliek en metaforisch spreken.	

Uit het boek van Kees Waaijman:

- Mystagogie is een centrale categorie in het werk van Rahner welke zich ontvouwt in drie fasen:
 1. 'Zij ontgrenst het menselijk bestaan en de wereld tot een wachtend openstaan voor het godsgeheim'.
 2. 'Zij voert binnen in Gods genadige nabijheid in Christus, waarin God zelf principieel van kennen en willen wordt'.
 3. 'Zij voert kennis met betrekking tot de eigen plaats en opdracht binnen de geloofsgemeenschap'. (580)
- Mystagogie voert binnen 'in het Geheim door een proces van verheldering. (581)
- Mystagogie is niet primair een ervaringsmatige initiatie in een werkelijkheidsgebied, maar vóór alles een cognitief-reflectieve toe-eigening van reeds voltrokken ervaring. Wat een mens altijd reeds voltrekt...wordt in de mystagogie tot begrijpend verstaan gebracht'. (581)
- Mystagogie die God een naam geeft in de levensloop. (583)
- 'De mystagogie van het bestaan wekt de altijd al aanwezige voeling met het Geheim..'. (583)
- 'De mystagogie leert de sporen van het menselijk zoeken naar God en Gods antwoord blootleggen, zij doet "derhalve het hele leven van de mens als geschiedenis van de godsontmoeting lezen en aanvaarden"'. (584)
- 'In de mystagogie van de persoonlijke roeping wordt gelet op de wijze waarop God deze persoon uitkiest als medium van genadige nabijheid'. (584)
- Het specifieke mystagogische element is 'het onderkennen van roeping en charisma'. 'Mystagogie helpt de persoon onderscheiden wat God van hem vraagt en hoe Hij hem toerust'. (585)

- 'In de mystagogie wordt het gaan van de geestelijke weg verhelderd: hoe iemand zich persoonlijk verhoudt tot de weg die hij gaat binnen het godmenselijk betrekkingen'. (857)
- 'In de mystagogie brengt men iemand geen inhoudelijke kennis bij, maar de reeds aanwezige beleving wordt geïnterpreteerd, of liever: "wordt doorzichtig gemaakt tot op de ervaring van het mysterie, het geheim dat God is"'. (858)
- 'Mystagogie laat mensen binnen de context van hun biografische ervaringen opmerkelijk worden op de verborgen aanwezigheid van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.... Zij maakt een geloofsproces van ontdekkend leren gaande, waarin God zich zelf als heil van de mensen tot ervaring kan laten worden'. (858)
- 'Mystagogie ontgrenst het menselijk bestaan tot een wachtend openstaan voor het godsgeheim (mustèrion), voert binnen (agein) in Gods genadige Zelfmededeling en doet iemands unieke roeping verstaan'. (858)
- 'Binnen de liturgische spiritualiteit betekent mystagogie de verheldering van de spirituele intenties van het voltrokken ritueel'. (858)
- 'Binnen de bijbelse spiritualiteit betekent mystagogie de verheldering van de essentiële betekenis van het in de Schrift gelezene'. Het mystagogisch element is de verandering van de positie van de hoorder: van buitenstaander naar een positie die zichzelf inzet. (859)
- 'Binnen de spirituele vorming betekent mystagogie de verheldering van de geestelijke weg: men tracht inzicht te verschaffen in de loop van de weg, in de mechanismen die het gaan van die weg bevorderen of hinderen. Mystagogie neemt hier de vorm aan van instructie of samenspraak, van retraite of intervisie'. (859)
- 'Binnen de geestelijke begeleiding is mystagogie de verheldering van de persoonlijke levensloop als geestelijke weg. In een tweegesprek of groepsgesprek tracht men de werking van God in het persoonlijk leven te onderscheiden....'. (860)
- Waaijman komt tot de volgende omschrijving van mystagogie: 'het begeleiden (agein) van een inwijdeling (mustès) bij zijn initiatie in het geheim (mustèrion) van wat uitwendig voltrokken werd'. (860)
- 'In de mystagogie wordt systematisch gereflecteerd op de godservaring...'. (908)
- 'Mystagogie is een talig proces, waarin ervaring ter sprake komt en tegen het licht van de waarheid wordt gehouden, met het oog op de geestelijke weg'. (908)
- Verheldering is karakteristiek voor de mystagogie. (908)

Wat hierbij opvalt is dat bij de omschrijvingen uit het boek van Van den Berk het woord 'God' of 'Geheim' niet voorkomt. Er wordt wel gesproken over het mysterie dat de mens zelf is of het mysterie van de eigen ziel. Bij de andere twee gaat het om de betrokkenheid van de mens op God of het Geheim. Bij hen speelt de drievoudige inwijding een rol: de eerste fase is: 'inwijding in het mysterie van het eigen bestaan, ofwel in het mysterie van de ziel en in het symbolisch bewustzijn'. De tweede fase is: 'inwijding in het mysterie van God en de genade'. Fase drie is: 'inwijding in de kerkgemeenschap'. Iedere fase vooronderstelt de voorgaande fase(n) maar er is geen vanzelfsprekendheid dat een fase leidt tot de volgende. (Groener, 326) Bij Van den Berk gebeurt de inwijding 'in de wereld van het verbeeldend bewustzijn of zij geschiedt niet'. (Werken met spiritualiteit, 129) De kerk moet de plaats zijn voor religieuze bewustwording en zij dient een ruimte te zijn voor inwijding in het symbolisch bewustzijn. (Van den Berk, 180). De tweede en derde fase werkt hij niet echt uit. Zijn boek is een inwijding in het symbolisch bewustzijn: de eerste fase. De fase die nodig is voor de volgende fase(n).

Woorden die vaak terugkomen en die daardoor kernwoorden van mystagogie genoemd kunnen worden, zijn:

- (religieuze) ervaring (van de individuele mens in eigen concrete context)
- bewustwording
- verheldering
- interpretatie
- toe-eigening
- relatie mens – God, Geheim
- binnenvoeren in het Geheim
- opmerkzaam maken / worden op God in het eigen leven, in de eigen levensloop
- inwijden in het geheim van het eigen leven
- inwijding in de ziel
- communicatie, dialoog (mystagoog / myste, leraar / leerling)

Aangezien zowel Waaijman als Groener kinderen niet noemen in verband met mystagogie blijft mijn vraag staan: is mystagogie wel iets wat ook van toepassing is voor kinderen? Ik heb mijn twijfels. Dat kwam al naar voren in de vragen die ik stelde in 1.1.1. op bladzijde 22. In de volgende paragraaf zal ik daar wat nader op ingaan.

1.4 Mystagogie en kinderen?

Aangezien ik mij straks zal richten op een eerste communieproject, beperk ik het beantwoorden van deze vraag tot deze leeftijdsgroep.

Op zich weet ik niet zoveel van de ontwikkeling van een kind wanneer het de leeftijd heeft om aan eerste communie catechese deel te gaan nemen. Daar zullen ongetwijfeld boeken over geschreven zijn maar dat laat ik even voor wat het is. Een paar jaar geleden kreeg ik van een identiteitsbegeleider de ‘Leerlijnen bij het Raamleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing op Katholieke Basisscholen. Een exemplarische uitwerking.’²⁷ Daarin staat bijvoorbeeld dat het godsbeeld op de leeftijd van 4-7 jaar antropomorf is. ‘Op deze leeftijd wordt de relatie met God gezien als een zorgverhouding: God zorgt voor de mens, het kind’. Een kind uit groep 1 of 2 maakt geen onderscheid tussen een symbool en de werkelijkheid, ‘zoals het ook nauwelijks een scheiding maakt tussen zijn eigen interpretatie van de dingen en de dingen zelf. Er is dus strikt genomen geen symboliserend vermogen omdat het symboliserende en het werkelijke door elkaar lopen.’ Bij kinderen van groep 3 en 4 ‘is er een overbenadrukking van het reële. Het symbool wordt letterlijk genomen en eendimensionaal geïnterpreteerd. Dit is van groot belang voor het verstaan van bijvoorbeeld de eucharistie. Voor kinderen zijn symbolische interpretaties van het eucharistische brood bijvoorbeeld onbegrijpelijk. Het gaat om echt brood, dat gegeten wordt. Om uit te leggen wat het eucharistisch brood betekent, zal men dus moeten aansluiten bij deze interpretatie en zoeken naar beelden die het kind verstaat: brood is om te eten, daar leef je van; eten van brood van Jezus betekent dat je Jezus ‘opeet’ en zijn kracht voelt.’ (12)

‘Door verhalen zullen kinderen op het spoor komen van eigen ervaringen. Als ze bijvoorbeeld het verhaal van Zacheüs lezen zullen ze door de houding van Jezus eigen ervaringen op het spoor kunnen komen met betrekking tot uitsluiting. Bij de verhalen over de verrijzenis kunnen ze hun eigen ervaringen met dood en leven verwoorden. Deze ervaringen zijn meestal nog geen reflecties van hun persoonlijke opvattingen, maar wel van wat ze er mee meegemaakt

²⁷ Een uitgave van het College Bisschoppelijk Gedelegeerden Nederlandse Katholieke Schoolraad. Den Haag, 2000.

hebben'. Wat betreft de groepen 3 en 4 geeft men aan dat men meer kan werken met de inhoud van verhalen en rituelen. (13) Kinderen van deze leeftijd kunnen bijbelverhalen al bevragen: 'wat gebeurt er en wat betekent deze tekst? Het betekenisniveau is nog beperkt en raakt nog niet echt het leven van het kind. Het blijft informatie "over". We gaan dus beter niet direct uit van de ervaringen van de kinderen, maar confronteren hen met het onbekende, het bijbelverhaal in dit geval. Bij dit verhaal stimuleren we zoveel mogelijk de eigen gedachten en gevoelens... en pas daarna proberen we verbanden te leggen. Dit laatste zal vooral in de midden- en bovenbouw gebeuren.' (14) Dan geldt dat dus kennelijk niet voor eerste communicanten want die zitten in de onderbouw.

Bij mystagogie gaat het juist om de ervaringen van een mens en hierboven staat 'we gaan dus beter niet direct uit van de ervaringen van de kinderen'. En de ervaringen die ze op het spoor komen aan de hand van een bijbelverhaal 'zijn meestal nog geen reflecties van hun persoonlijke opvattingen'. Dus toch geen mystagogie mogelijk bij deze leeftijd?

In mijn zoektocht naar literatuur over mystagogie kwam ik ook het volgende op het spoor. Het betreft een uitgave van het Diocesaan Pastoraal Centrum Breda genaamd: Documentatiemap Kind & Geloof. Geschreven in 1999 door Anja Kuijpers en Hennie van Hattem.²⁸ Laatst genoemde is tevens medeauteur van het eerste communieproject dat ik zal gaan analyseren. In het bisdom Breda heeft men een vijfjarig project 'Kind & Geloof' gedaan en iets van de ervaring, kennis en inzichten die zijn opgedaan heeft men willen vastleggen in genoemd document. Hierin wordt gesteld dat de visie die in Breda werd ontwikkeld op de geloofsontwikkeling en -opvoeding van kinderen, aansluit bij mystagogie. Men behandelt kort wat mystagogie is en waar het vandaan komt. Vervolgens beschrijft men de methode van werken en de houding van de begeleid(st)ers die een rol spelen bij een mystagogische aanpak (Hoofdstuk 2.5). Om dit concreet toe te kunnen passen wordt verwezen naar een in het document eerder behandelde methode (Hoofdstuk 2.4). Het is een methode die geïnspireerd is op het boek 'A gift to a child', een Engelse methode uit de jaren 80 voor godsdienstonderwijs op religieus pluriforme scholen.²⁹ Bij deze methode 'gaat men niet – zoals in de ervaringscatechese – uit van de ervaringen die kinderen hebben, maar biedt men materialen aan, waaraan de kinderen godsdienstige en religieuze ervaringen op kunnen doen'. Dit doet me denken aan wat Groener schreef over de grondstructuur van de religieuze ervaring. Een citaat van bladzijde 23: "Van daaruit zegt hij dat we mogen concluderen 'dat geloven op twee manieren onmogelijk kan worden: als mensen niet meer leren in contact te zijn met de diepte van hun psyche, hun innerlijke bewegingen van verlangen, gemis, pijn en vervulling, enzovoort, én als de religieuze woorden en symbolen uit de cultuur en de persoonlijke bagage verdwijnen zodat zij hun kracht verliezen en geen gelovige beleving meer kunnen oproepen'." Ik vroeg me toen af of je op grond hiervan kinderen toch maar religieuze- en bijbelverhalen moest vertellen. Daarnaast is een van mijn vragen of mystagogische catechese mogelijk is bij kinderen omdat ik me niet voor kan stellen dat ze allemaal tegelijk zwanger zijn van iets. In het licht van bovenstaande en door een vraag van mijn scriptiebegeleider, of je kinderen niet langs ervaringen die je oproept / ensceneert tot zwangerschap kunt brengen, begin ik toch te vermoeden dat mystagogische catechese bij kinderen kan. Door het vertellen van religieuze en bijbelverhalen en andere bezigheden, kun je denk ik inderdaad kinderen 'zwanger' maken. Op enig moment, wanneer zij er aan toe zijn, kan dat naar buiten komen en geboren worden, kan het betekenis

²⁸ Gevonden via internet:

omroep.nl/rkk/rkparochie/eucharistie/resources/boekenplank/download/kind_en_geloof.doc.

²⁹ 'A gift to a child', Michael Grimmitt, Julie Grove, John Hull, Louise Spencer; Simon & Schuster Education Wolsey House, Wolsey Road, Hemel Hempstead, Herts HP2 4SS ISBN 0 7501 0128 8.

krijgen. Dit nu zo opschrijvend denk ik dat dit bij volwassenen ook zo werkt. Natuurlijk gaat het bij hen om eigen ervaringen die verhelderd worden, ervaringen die ‘doorzichtig gemaakt (worden) tot op de ervaring van het mysterie, het geheim dat God is’.³⁰ Maar door de mystagogie, door de gekozen werkvorm, door de verhalen en reacties van anderen, kunnen ook zij (opnieuw) zwanger worden van iets dat in latere instantie geboren kan worden.

In het document *Kind & Geloof* worden drie methodische uitgangspunten genoemd (geïnspireerd op ‘A gift to a child’) welke ik kort wil beschrijven omdat het mijns inziens stappen weergeeft die ook genomen worden in (mystagogische) catechese. Het gaat om ontmoeten, verkennen en reflectie.³¹

Ontmoeten. ‘De methode vertrekt met het aanbieden van “iets” uit een godsdienstige traditie waarvan men inschat dat het kinderen kan raken af aanspreken’. ‘Het gaat om verhalen of beelden waarin een mysterie is verwoord of verbeeld’. ‘Het voorwerp of verhaal wordt zo gepresenteerd dat het de (religieuze) verbeeldingskracht van kinderen kan prikkelen’. ‘Het doel van de ont-moe-ting is dat de aandacht en interesse van het kind wordt gewekt, dat het kind “betrokken” raakt’.

Verkennen. ‘Verkennen betekent hier: verdere ervaringen opdoen aan het verhaal of voorwerp of beeld. Belangrijk bij het verkennen is, dat de kinderen de gelegenheid krijgen zich in te leven in het verhaal of voorwerp. Dit kan gebeuren door gesprekjes, maar vooral door “invoe-len”. De “godsdienstige ruimte” wordt verkend door je er doorheen te bewegen’. Zo komen de kinderen ‘in contact met de (verschillende) beelden die het religieuze object of verhaal bij hen oproept en krijgen de ruimte om vanuit hun eigen beelden en gedachten daarop te reageren’.

Reflectie. In deze volgende stap gaat het om ‘nadenken over dat wat zij hebben gehoord, gezien en gevoeld. De reflectie maakt hen bewust van dat wat er gebeurde en zij gaan op zoek naar de betekenis daarvan’.

In zijn algemeenheid gezegd:

Ontmoeten: interesse wekken, het betrokken raken op iets doordat de verbeelding geprikkeld wordt.

Verkennen: met het aangebodene iets doen, verdere ervaring opdoen, ervaring naar boven laten komen.

Reflectie: bewustwording van wat iemand heeft

Voordat ik de projecten, het eerste communieproject ‘Door de poort’ en het project over eucharistie, ga bekijken, kom ik eerst tot een formulering van enige handvatten om dat te kunnen doen. Later zal blijken of ze zinvol waren om de projecten te kunnen analyseren op het mystagogische element.

³⁰ Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden. Bladzijde 858.

³¹ Citaten komen uit *Kind & Geloof*, hoofdstuk 2.4: Ruimte voor ervaring; een methode.

1.5 Enige handvatten om te kunnen kijken naar concrete projecten.

De methode / werkvorm:

- moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen. Dit kan van alles zijn:
 - teksten, gedichten, verhalen (voorwaarde bij gebruik van bijbelverhalen: ze moet als transitioneel ervaren kunnen worden, mythisch van aard zijn en niet dogmatisch. Ze moeten niet uitgelegd worden)
 - beelden; film / televisie, theater, dia's, foto's / (ansicht)kaarten
 - geluiden, muziek, zang
 - architectuur
 - kunstvoorwerpen
 - deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren enzovoort.
- moet het karakter hebben van een workshop. Er moet iets gedaan, geoefend worden.
- moet te maken hebben met de eigen leefwereld / persoonlijke context
- moet rekening houden met het gegeven dat de dromende verbeelding werkt aan de hand van eeuwenoude vragen als:

Waar kom ik vandaan?	Verleden
Wat staat me hier te doen?	Heden
Waar ga ik naar toe?	Toekomst
- moet mensen bevragen. Het moet dusdanig open zijn dat het niet een bepaalde richting wijst of direct pasklare antwoorden heeft; geen uitleggend karakter.
- moet mensen in dialoog brengen met elkaar, communicatie.
- moet inwijden in het geheim van de eigen ziel.
- moet de geheimvolle werkelijkheid tegenwoordig stellen.
- moet een bewustwordingsproces op gang brengen ten aanzien van de aanwezigheid van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven, in de ervaringen van alle dag. Het moet opmerkzaam maken op de verborgen aanwezigheid daarin van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.
Bij deze drie punten komt objectieve informatie pas op de tweede plaats.
- moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene.
- moet samenvallen met de inhoud en de doelstelling.

2. Mystagogie in de praktijk van twee catechetische projecten.

De theorie over mystagogie zoals verwoord in het eerste hoofdstuk is boeiend. Maar hoe werkt dat nu in de praktijk? Hoe ziet een catecheseproject eruit dat gebaseerd is op mystagogie? Om daar een antwoord op te vinden zal ik in dit hoofdstuk twee projecten gaan analyseren met de handvatten zoals geformuleerd in 1.5.

Het eerste project is een eerste communieproject genaamd 'Door de poort. Communieproject voor parochie en school'. Dit project kwam ik op het spoor in mijn zoektocht naar literatuur over mystagogie. Het tweede is het project 'Je brood delen' een project voor volwassenen over eucharistie. Een project dat ik in beide stages een keer heb gedaan en dat ik op het spoor was gekomen door het practicum catechese in het derde leerjaar van mijn studie.

Ik zal telkens eerst de inhoud van betreffend project beschrijvend weergeven zodat men kan volgen wat het project beoogt en hoe men te werk gaat. Vervolgens maak ik een analyse met behulp van de handvatten. Na de analyse zal ik enkele algemene opmerkingen plaatsen. Nummers tussen haakjes verwijzen naar betreffende bladzijde in het project.

2.1 Hoe wordt mystagogie toegepast in het eerste communieproject 'Door de poort'?

Het project is 'opgebouwd uit de volgende delen:

- Een parochieproject voor de begeleid(st)ers van kinderen met materiaal voor zes bijeenkomsten van 1,5 uur en bouwstenen voor een presentatieviering, een viering met uitleg en een eerste communieviering.
- Een werkschrift voor de kinderen om na elke bijeenkomst thuis mee te werken.
- Een catecheseproject voor ouders in de parochie met materiaal voor vier bijeenkomsten van twee uur.
- Een schoolproject 'Feest achter de Poort' met materiaal voor zes lessen'. (7)

Aan het begin van de inleiding wordt duidelijk wat het project wil, wat het beoogt:

- Het 'wil ouders en kinderen, in aansluiting op hun belevingswereld, voorbereiden op de Eerste Communie'.
- 'Het project wil een stapje zijn in het zoeken naar een verbintenis tussen het dagelijks leven en de wereld van geloven, godsdienst, traditie en kerk'.

(Bij kinderen gaat het in dit geval om kinderen van ongeveer 7 jaar.)

De inleiding geeft een korte beschrijving van de inhoud van het project, achtergrondinformatie over de gehanteerde catechetische methode, belangrijke symbolen uit de projecten en achtergrondinformatie over de eerste communie en de eucharistie.

Het project gaat ervan uit dat 'kinderen (en volwassenen) niet alleen leren door begrip en expliciete uitleg van zaken, maar vooral door beleving. Het project biedt de kinderen (in de symbolische vormgeving, rituelen, het gebruik van religieuze voorwerpen) volop ruimte om "het religieuze" of godsdienstige te beleven zonder dat dit in woorden geëxpliciteerd wordt'. 'Het mysterie van de godsontmoeting dat gestalte krijgt in de eucharistie moet eerder worden beleefd dan geëxpliciteerd en begrepen. (Wat ook weer niet betekent dat een groot aantal zaken niet kunnen en moeten worden uitgelegd. Ons begrip en invoelingsvermogen kan ons tot de randen van het mysterie leiden)'. (8)

Men geeft expliciet aan dat het project aansluit 'bij een oude, opnieuw ontdekte visie op geloofsopvoeding: de mystagogie'. Men geeft een korte uitleg waar dit begrip vandaan komt en

wat het inhoudt met daarbij de rol van de mystagoog in het geheel. ‘Het project “Door de poort” steunt op de uitgangspunten van de mystagogische catechese: het neemt ouders en kinderen mee op een ontdekkingsstocht, het biedt symbolen, verhalen en speelse werkvormen aan die mogelijkterwils raken aan diepe ervaringen en levensvragen van ouders en kinderen’. (9)

Hieronder zal ik de verschillende delen, waaruit het project is opgebouwd, afzonderlijk behandelen. Achtereenvolgens het parochieproject voor de kinderen, het werkschrift voor de kinderen, het parochieproject voor ouders en ten slotte het schoolproject ‘Feest achter de poort’. Ik zal daarbij niet ingaan op het deel dat bouwstenen aanreikt voor de genoemde vieringen omdat het mij om het catechetische deel gaat.

2.1.1 Het parochieproject voor de kinderen.

In het parochieproject voor de kinderen worden twee centrale thema’s uitgewerkt:

A. ‘Kennismaken met de persoon en het leven van Jezus’.

B. ‘Deel uitmaken van de gemeenschap van mensen die geloven in Jezus’.

Per hoofdthema zijn drie aspecten gekozen die in de zes bijeenkomsten worden uitgewerkt.

‘Drie aspecten van het thema “het leven van Jezus”:

1. De diepe verbondenheid met God die uit de verhalen spreekt. Voor Jezus is God zijn Vader, zijn thuis. Jezus geeft zich volledig over aan God. Tussen God en Jezus bestaan geen geheimen, er is geen afstand. Alles wat Jezus doet, doet hij in naam van God.
2. Uit die diepe verbondenheid met God komt een diepe verbondenheid met de medemensen voort. Jezus meet met Gods maten. Menselijke wetten blijken vaak te eng. God is liefde; onvoorwaardelijk en inclusief. De diepe verbondenheid met God die liefde is, blijkt bron te zijn van menselijkheid, medeleven, compassie. (7) Geloof in Jezus, brengt de mensen om hem heen heling, verlossing, bevrijding.
3. De gedachtenis aan Jezus leven, dood en opstand, verenigt alle mensen die in hem geloven. Het verhaal van zijn leven opent de ogen en toont de diepste en bevrijdende mogelijkheden van het mens-zijn: leven zonder afstand van God, in verbondenheid met elkaar en alles wat leeft’.

‘Drie aspecten van het thema “deel uitmaken van de gemeenschap”:

1. Door de doop en de Eerste Communie zijn en worden de kinderen opgenomen in de gemeenschap van mensen die geloven in Jezus. Zij hebben een naam gekregen, ze worden gekend en God schreef die naam in de palm van zijn hand. Zij zijn / worden opgenomen in een gemeenschap die, in naam van Jezus, niemand buitensluit.
2. De gemeenschap waarvan de kinderen deel uit (gaan) maken is een gemeenschap met idealen, met toekomstdromen, die gebaseerd zijn op een vertrouwen in de mensen. Een vertrouwen dat geworteld is in het geloof in God die “zag dat het goed was”.
3. De gemeenschap is uitgenodigd voor de maaltijd, uitgenodigd om deel te nemen en het nieuwe verbond tussen mensen en God te herinneren’. (8)

Aan de hand van verhalen uit en over het leven van Jezus worden alle aspecten nader onderzocht. Deze verhalen vormen de kern van het project. (18)

Bij de uitwerking van de genoemde thema’s staan vier symbolen centraal:

1. De poorten.

Elke bijeenkomst gaan de kinderen door een poort het land van God binnen:

- ‘De poort van duizend-en-één namen’.

- ‘De poort die altijd openstaat’.
- ‘De poort van al-het-goede-dat-gegeven-is’.
- ‘De poort van tranen die worden gedroogd’.
- ‘De poort van samen-eten’.
- ‘De poort van de herinnering’.

‘Deze poorten zijn geïnspireerd op de twaalf poorten van de heilige stad Jeruzalem (Apokalyps 21)’.

‘De poorten (*in het project*) symboliseren het binnentreden (de initiatie) in een andere heilige, mysterieuze wereld. Wie door de poort gaat, wordt als het ware ingewijd in die werkelijkheid’.

2. Het land van God.

In elke bijeenkomst gaan de kinderen binnen in het land van God. ‘Het land van God verwijst naar het “geheime” koninkrijk van God waarover Jezus zo vaak spreekt’. ‘In dit project ontdekken de kinderen dit land van God waar niemand wordt uitgesloten, waar de verbondenheid met de goede God wordt gevierd, waar alle tranen worden gedroogd; niemand komt nog iets tekort. Zij ontdekken dit land dat er naar Jezus zeggen “al is” voor wie ogen heeft om het te zien. Het land van God is er, niet als een paradijselijk sprookjesland, maar als een verborgen land. We zullen het moeten zoeken en tot realiteit moeten maken. In die zin is het koninkrijk er nog niet’. Men gaat ook wel in op het ‘ethische appel’ dat navolging van Jezus inhoudt, maar er ‘is ook getracht recht te doen aan het “mysterieuze” land van God dat er al is’.

3. Verhalen.

‘De verhalen uit het leven van Jezus, zijn de sleutels om door de poort te gaan en het land van God binnen te gaan. De verhalen van en over Jezus helpen de luisteraars op weg. Zij dagen uit om op zoek te gaan naar de bron van ons leven; naar de grond onder onze voeten. Ze laten iets zien van de diepste mogelijkheden van mensen. Het is voor mensen mogelijk God te ervaren, lief te hebben,’.

De verhalen worden verteld door een verteller uit verschillende tijden: ‘tijdgenoten van Jezus, hun kinderen en tijdgenoten van ons.personages die de gemeenschap door de tijd heen symboliseren. Deze aanpak brengt de voortgaande beweging van mensen die geraakt zijn door Jezus in beeld’. (10)

4. De maaltijd.

‘Het centrale beeld in de eucharistie is dat van de maaltijd’. ‘Het wezenlijke element van de communie is de gezamenlijkheid; het samen delen en het samen eten. Het sluit daarbij aan bij de ook voor kinderen herkenbare ervaring dat een gezamenlijke maaltijd verbondenheid impliceert. Veel kinderen hebben de ervaring van een feestmaal of herdenkingsmaal’. (11)

De zes bijeenkomsten kennen een ‘doorzichtige structuur waarin een aantal vaste elementen steeds terug keert:

1. Een welkomstritueel
2. Een verhaal over/uit het leven van Jezus
3. Het poortritueel
4. Pauze
5. Werken aan het land van God
6. Afsluiten met ‘Het lied van de poorten’. (Een zogenaamd stapellied, iedere bijeenkomst komt er een couplet bij) (18)

Vervolgens geeft men overzichtelijk per bijeenkomst weer welk ‘verhaal’ er verteld gaat worden, wat het ‘thema’ is opgesplitst in de centrale thema’s A en B, het ‘poortritueel’ en ‘het

land van God'. (18-19) Aangegeven wordt dat naar behoefte het aantal bijeenkomsten uitgebreid of ingekrompen kan worden. Men geeft daar bruikbare tips voor.

Verder worden er goede aanwijzingen gegeven voor het bouwen van de poort(en), voor de aankleding van de verteller en poortwachter, voor het land van God en tot slot geeft men de vaste elementen van de basisinrichting weer. (18-21)

Na deze algemene inleiding wordt iedere bijeenkomst nader uitgewerkt. Aangegeven wordt waar de bijeenkomst over gaat, wat de benodigdheden zijn, duidelijke aanwijzingen bij de diverse vaste elementen (wat men kan zeggen, vragen, doen enzovoort) en ook wordt aangegeven hoeveel tijd er voor een bepaald onderdeel staat. En uiteraard ontbreken het verhaal en het lied niet.

Hieronder volgt een beschrijvende weergave van de zes bijeenkomsten.

De gebruikte nummering slaat op de vaste structuur van de bijeenkomsten.

Bijeenkomst 1 'De poort van duizend-en-één namen'. (23-26)

Het gaat in deze bijeenkomst over het hebben en krijgen van je naam. Door je naam kun je je laten kennen en kun je ergens bijhoren.

1. Welkom.

Er wordt in dit onderdeel gebruik gemaakt van een (doop)schaal met water en olie. Aan de kinderen wordt gevraagd of ze wel eens een doopsel hebben meegemaakt en wat ze er van weten. Kinderen worden aangemoedigd uit te beelden en voor te doen wat er gebeurt.

Vervolgens wordt de stap naar hun eigen doopnaam gezet: of ze vernoemd zijn, wat de betekenis is van hun naam en wat ze van hun naam vinden.

2. Het verhaal.

In deze bijeenkomst is dat het verhaal van de bezetene: een griezelig mens. (Lc 8, 26-40) Het is door een ik-figuur in eigentijdse woorden naverteld. Het verhaal wordt verteld door de verteller/ster. 'De verteller zit bij of voor de poort. Aan de kleding is duidelijk te zien in welke tijd en cultuur hij of zij leeft. Het gaat er om dat de verteller een sfeer schept waarin "het meer dan het gewone" tot uitdrukking wordt gebracht. Een sfeer die aansluit bij de poorten'. (20-21)

Aangeraden wordt, na het vertellen van het verhaal, eerst te vragen naar de inhoud van het verhaal, dan naar de eigen ervaringen zodat zij zich het verhaal eigen kunnen maken en tot slot de vraag wat ze van het verhaal vonden. De bedoeling is dat kinderen naar aanleiding van het verhaal gaan nadenken over wat het betekent een naam te hebben. Een van de vragen is dan ook: wat zou er gebeuren als jij geen naam had?

3. De poort van duizend-en-één namen.

Verteld wordt dat de kinderen door dóór de poort te gaan in het Land van God komen. Het ritueel is dat er een poortwachter/ster bij de poort staat die de kinderen één voor één vraagt: 'hoe heet je? Spreek je naam en ga door de poort'.

'Het verdient aanbeveling om bij het poortritueel te werken met een poortwachter/ster. Hij of zij mag een wat sprookjesachtige, mysterieuze figuur zijn. De kinderen stappen immers onder de poort door een andere wereld binnen'. (21)

4. Pauze.

In het Land van God wordt pauze gehouden, bij voorkeur met wat drinken en wat lekkers.

5. Bouwen aan het Land.

Aan de muur hangen een serie portretten met namen van mensen uit de parochie. Er liggen doopregisters en doopboekjes klaar en er staat een (doop)schaal met water.

Met de kinderen wordt bekeken wat ze zien, kennen ze sommige mensen die op de portretten staan? Uitgelegd wordt wat een doopregister of doopboek is en dat al deze mensen gedoopt zijn en dat de ouderen al hun eerste communie hebben gedaan. Zij horen in het Land van God en er is plaats genoeg voor nieuwe kinderen. Vervolgens gaan de kinderen een zelfportret maken dat opgehangen wordt aan de muur bij de andere portretten.

6. Afsluiting.

Gevraagd wordt om de thuisopdracht (zie 2.1.2 waar de opdrachten aan bod komen) in het werkschrift thuis te gaan maken.

Tot slot het zingen van 'Het lied van de poorten'.

Bijeenkomst 2 'De poort die altijd open staat'. (27-31)

Deze bijeenkomst gaat over het land van God dat voor iedereen openstaat, iedereen is welkom en allen zijn geroepen om op weg te gaan naar het land van God.

1. Welkom.

Met het noemen van hun naam weten de kinderen nog lang niet alles van elkaar. Daarom zijn er kaartjes met dierennamen erop. Daarvan moeten de kinderen er een uitzoeken waarvan ze vinden dat het een beetje op hen lijkt en mogen ze vertellen waarom ze dat vinden.

2. Het verhaal.

Deze keer het verhaal van Levi de tollenaar. (Mc 2, 13-17)

Het verhaal wordt geïntroduceerd met een uitleg dat alle mensen een beetje hetzelfde zijn en toch weer helemaal anders. Ingegaan wordt op het pesten en het niet mee mogen doen omdat iemand er anders uitziet of omdat iemand te dom of te slim is. En dat ze soms misschien wel begrip hebben dat iemand gepest wordt en niet mee mag doen omdat hij niet eerlijk is of altijd ruzie maakt of een verrader is. De introductie eindigt met de zin 'Dan heb je groot gelijk als je zegt: "Nee, jij mag niet meedoen....toch...."'. Dan komt de verteller en vertelt het verhaal. In het gesprek dat volgt wordt eerst gevraagd naar de inhoud van het verhaal en vervolgens naar ervaringen van kinderen met pesten en met mensen die zijn als Levi. Slotvragen worden gesteld in de trant van: wat vind je ervan?

Duidelijk moet worden dat echt iedereen binnen mag gaan in het land van God en dat Jezus juist die mensen roept die door anderen buitengesloten worden.

3. Door de poort 'die altijd openstaat'.

Uitgelegd wordt dat Levi niet de enige was die met Jezus meeging. Jezus riep vooral die mensen die niet mee mochten doen. Jezus die zegt: "Ga met me mee, ik breng jullie naar huis. Naar het land van God". Dan wordt uitgelegd dat de kinderen ook naar dat land gaan door de poort 'die altijd openstaat'. Een land dat er echt is maar waaraan nog gewerkt moet worden.

Het ritueel gaat als volgt: kinderen worden één voor één bij naam genoemd met de vraag: 'ga je met ons mee? Kom dan onder de poort door, de poort "die altijd openstaat"'.

4. Pauze.

Kinderen worden welkom geheten en er staat een tafel met lekkernijen klaar.

5. Bouwen aan het land.
De portretten van de vorige keer hebben een plaats in de inrichting. Het voorafgaande wordt nog even samengevat. Een heleboel mensen gingen met Jezus mee. Gewezen wordt op de portretten. Over de hele wereld zijn er nog veel meer mensen die van dit land gehoord hebben en die er zijn gaan wonen en meehelpen met het verder bouwen aan dit land. Vervolgens krijgen de kinderen de opdracht een collage te maken van mensen die wonen in het land van God. Als materiaal dienen allerlei tijdschriften.
6. Afsluiting.
Het werkschrift wordt onder de aandacht gebracht en twee coupletten van 'Het lied van de poorten' worden gezongen.

Bijeenkomst 3 'De poort van al-het-goede-dat-gegeven-is'. (32-35)

In deze bijeenkomst gaat het om het basisvertrouwen dat het leven goed is.

1. Welkom.
In de kring gaat een schaal met lekkernijen rond. Aan iedere lekkernij hangt een naamkaartje. De kinderen moeten dan de lekkernij geven aan het kind dat op het naamkaartje staat. Het gaat hierbij om 'natuurlijke' lekkernijen die ons gegeven zijn. Het gaat om het basisvertrouwen dat het leven goed is. In dit ritueel 'krijgen de kinderen iets van dat goede, voedzame van de schepping aangeboden'.
2. Het verhaal.
Het verhaal 'Maak je geen zorgen' (Mt 6, 24 en volgende) wordt ingeleid met de vraag wat voor verhalen zij tot dan toe gehoord hebben. Daarna wordt verteld dat er bij Jezus ook mensen waren die bij hem bleven en met hem meetrokken van plaats naar plaats. 'Ze luisterden naar de verhalen die Jezus vertelde. Ze geloofden hem. Maar Simon maakte zich ook zorgen.....'. En dan vertelt de verteller/ster, in de gedaante van een zoon of dochter van Simon, het verhaal.
In het nagesprek worden de kinderen uitgedaagd om door te denken over de antwoorden die ze geven. De bedoeling is dat ze na gaan denken over alle dingen die je nodig hebt om van te leven en hoe je daaraan komt. Speciale aandacht gaat uit naar dingen die je gratis en voor niets krijgt. Het gaat daarbij niet alleen om voedsel maar ook om vriendschap, de zon, de regen, de zee enzovoort.
3. Door de poort van al-het-goede-dat-gegeven-is.
Samengevat wordt wat de kinderen allemaal hebben opgenoemd naar aanleiding van het verhaal en de conclusie wordt getrokken dat we heel wat krijgen. Verteld wordt dat in het land van God je alles krijgt wat je nodig hebt maar dat dat niet betekent dat je zelf niets hoeft te doen, je moet wel meehelpen bouwen aan het land van God.
Het ritueel gaat als volgt: de kinderen worden één voor één geroepen. 'Kom onder de poort door van al-het-goede-dat-gegeven-is en noem onder de poort een ding dat je gekregen hebt'.
4. Pauze.
Om het 'gegevene' wat meer tot uitdrukking te brengen wordt aangeraden de tafel met meer lekkernijen te voorzien dan voorgaande keren.
5. Bouwen aan het land.
De ruimte is ingericht met de portretten en de collages.

Al die mensen die Jezus volgden en alle mensen van de portretten en collages zijn door de poort gegaan van al het goede dat gegeven is. 'Allemaal geloven ze dat we ons geen zorgen hoeven te maken. Dat we erop mogen vertrouwen dat we alles krijgen wat we nodig hebben'.

Wanneer je iets krijgt dan bedank je daarvoor. Zo zijn er over de hele wereld mensen die God bedanken voor alles wat ze gratis en voor niets krijgen.

Kinderen gaan dan tekeningen maken van 'dingen' die ze gekregen hebben. Deze worden uitgeknipt zodat er een mobile van gemaakt kan worden. Zo wordt de lucht van het land van God gevuld. De mobiles worden in een viering gebruikt.

6. Afsluiting.

Het werkschrift wordt onder de aandacht gebracht en drie coupletten van 'Het lied van de poorten' worden gezongen.

Bijeenkomst 4 'De poort van de tranen die worden gedroogd'. (36-42)

Deze bijeenkomst gaat over vergeven, over recht zetten wat fout is gegaan

1. Welkom.

De kinderen gaan elkaars werkschrift bekijken en schrijven hun naam in ieder werkschrift. En er is een terugblik op de thuis gemaakte opdrachten tot dan toe. Een paar kinderen wordt gevraagd iets te laten zien of voor te lezen.

2. Het verhaal.

Het verhaal van de vrouw die Jezus kuste. (Lc 7, 36 en volgende)

In de inleiding op het verhaal komt naar voren dat er naast Jezus ook andere leraren waren, de tempelleraren en de Farizeeërs. Die andere leraren leerden de mensen precies welke regels ze moesten volgen om goed te leven. Wie zich niet aan de regels hield, leefde slecht. Verteld wordt dat Jezus het niet erg goed kon vinden met deze leraren, dat hij vaak ruzie met ze had omdat het hem niet ging om de regels maar om de mens. Het verhaal gaat over een vrouw die de regels niet gehoorzaamde.

Aangeraden wordt om door middel van vragen extra aandacht te besteden aan de inhoud van het verhaal omdat het veel verschillende opstapjes bevat. De bedoeling is dat kinderen nadenken over het maken van fouten, het ruzie maken en het weer goed maken. Thema van het gesprek is dan ook: vergeven en opnieuw beginnen. Gevraagd wordt bijvoorbeeld of er iemand wel eens boos op hen is, of ze zelf wel eens boos zijn op iemand, waarom ze boos waren, of ze boos bleven of dat ze het weer goed hebben kunnen maken en wat ze voelden toen ze het weer goed gemaakt hadden, wat er gebeurt wanneer je het niet goed kunt maken en of je 'vriendjes' kunt zijn met iemand die boos op je is.

3. Door de poort van de tranen die worden gedroogd.

Er wordt kort samengevat wat besproken is in het gesprek en er wordt nadruk gelegd op het feit dat wanneer je ophoudt met boos zijn en het weer goed maakt, dat je dan samen opnieuw kunt beginnen.

De kinderen worden ook nu weer één voor één bij naam geroepen en men zegt dan: 'droog je tranen van boosheid of verdriet. Kom onder de poort door die vergeeft en tranen droogt'.

4. Pauze.

Kinderen krijgen even vrijaf en krijgen wat te eten en te drinken.

5. Bouwen aan het land.

Gewezen wordt op alle voorgaande elementen: dat wat ze gekregen hebben (de mobiles), de portretten en de collages. Verteld wordt dat velen geloven dat Jezus iets bijzonders te vertellen had en dat het goed is te leven zoals hij deed. Jezus die het belangrijk vond om elkaar te vergeven omdat God daar om vraagt. Dan wordt het Onze Vader voorgelezen en vervolgens samen met de kinderen gebeden. Het gebed is op mooi papier afgedrukt.

De kinderen krijgen de opdracht om zoveel mogelijk manieren te bedenken om iets weer goed te maken en dat op een briefje te schrijven. De briefjes mogen ze versieren en daarna worden ze opgehangen in een groene boom of tak, de 'Boom van Verzoening'. Een paar kopieën van het Onze Vader worden ook in de boom gehangen.

Als suggestie wordt gegeven om de symboliek van de boom nog beter tot zijn recht te laten komen door lichtjes in de boom te hangen of een kaars te branden wanneer alle briefjes in de boom hangen: 'vergeving en verzoening brengen licht en verlichting'.

6. Afsluiting.

Het werkschrift wordt onder de aandacht gebracht en vier coupletten van 'Het lied van de poorten' worden gezongen. De kinderen krijgen een briefje mee met daarop het verzoek de volgende keer iets mee te nemen voor een gezamenlijke maaltijd.

Bijeenkomst 5 'De poort van samen-eten'. (43-46)

Het gaat in deze bijeenkomst over het mysterieuze land van God dat groeit als een plant uit een zaadje. Het is een land waar altijd genoeg is voor iedereen.

1. Welkom.

In het midden staat een bak met groene sprietten en ook enkele bloemen met vlaggetjes met namen erbij. Uitgelegd wordt dat kinderen na hun eerste communie een plekje krijgen tussen de mensen die in Jezus geloven. De bloemen en sprietten stellen die mensen voor. Enkele namen worden voorgelezen. Vervolgens mag elk kind een bloembol in de bak planten met een vlaggetje erbij met zijn of haar naam erop.

2. Het verhaal.

Deze keer het verhaal van de vijf broden en de twee vissen. (Joh 6, 1-16)

Verteld wordt dat veel mensen in de tijd van Jezus ontevreden zijn doordat hun land veroverd was door de Romeinen. De mensen willen hun land terug en willen weer een eigen koning hebben zoals ze die vroeger hebben gehad (Saul en David). God heeft dat beloofd en nu willen ze dat die koning komt om de Romeinen te verjagen zodat er een koninkrijk van God kan beginnen.

De verteller verbeeldt een jongen die Jezus wil zien en heeft een mand met brood en vis bij zich. Ook heeft hij mosterdzaadjes bij zich om te laten zien tijdens het verhaal.

Het is de bedoeling dat de kinderen na gaan denken en zich gaan verwonderen over dat vreemde land van God. Een land waarin dingen kunnen die gewoonlijk niet kunnen. Gevraagd wordt bijvoorbeeld of zij er iets van snappen van wat daar gebeurde en of de mensen in het verhaal het wel begrepen. Ook wordt ingegaan op het koningschap: wat moest Jezus doen als hij koning wordt, wat doen koningen allemaal en wilde Jezus wel zo'n koning zijn.

3. Door de poort van samen-eten.

Gezegd wordt dat het voor iedereen moeilijk is te begrijpen wat daar gebeurde. Het land van God waar Jezus over vertelde blijft een geheimzinnig land. Maar toch hadden de mensen in het verhaal het gevoel gehad dat het land van God heel dichtbij was toen ze samen

aten. Het brood dat maar niet opraakte. ‘En dat voelde alsof ze in het land van God waren...maar wat het nu precies is, niemand kan het zeggen. Geef dan aan dat zij het zo dadelijk, als ze door de poort heengaan om samen te eten in het land van God het misschien wel zullen kunnen voelen’. Gevraagd wordt om goed op te letten hoe het voelt om samen te delen en te eten in het land van God.

De kinderen pakken het eten wat ze hebben meegebracht en worden weer één voor één bij name geroepen: ‘kom je door de poort door van samen-eten? Vertel ons wat je hebt meegebracht’.

5. Samen eten in het land.

De pauze is opgenomen in het gezamenlijk eten. In het land is een grote tafel gedekt met kleden, bloemen, bestek enzovoort. In het midden leggen de kinderen hun meegebrachte eten neer.

Verteld wordt dat ‘het land van God een land van samen-zijn is, van samen luisteren naar een verhaal, samen nadenken en praten en vooral ook van samen eten van al het lekkers’ dat ze hebben meegebracht. Er wordt vervolgens brood genomen en de zegen uitgesproken die Jezus in het verhaal sprak: ‘Dank u God, schepper van het heelal, voor het koren dat groeit op de aarde, voor dit brood dat ervan is gemaakt’. Zo ook met de beker met (druiven)sap. Daarna wenst men elkaar smakelijk eten toe. De maaltijd wordt afgesloten met een ‘dankzegging’ van de kinderen. Kinderen moeten in stilte even nadenken over de vraag wat ze fijn of lekker vonden aan dit samen eten in het land van God met daaraan de vraag gekoppeld of ze iemand daarvoor willen bedanken.

6. Afsluiting.

Het werkschrift wordt onder de aandacht gebracht en vijf coupletten van ‘Het lied van de poorten’ worden gezongen. De kinderen krijgen een zakje met mosterdzaadjes mee om het in het werkschrift te plakken.

Bijeenkomst 6 ‘De poort van de herinnering’. (47-51)

De titel van de poort zegt het al, het thema is de herinnering. De kinderen gaan bij hun eerste communie voor het eerst deelnemen aan de eucharistie. ‘Het in herinnering roepen van het leven van Jezus waarin de dood overwonnen wordt, is een belangrijk onderdeel van de eucharistie’.

1. Welkom.

Er wordt gekeken of er al bloembollen boven de grond komen. In het midden van de kring liggen een aantal voorwerpen: ‘een schaal met aarde, een schaal met water, een gouden zon, een bakje met zaad, korenaren, bloem, ongebakken brood, een schaal met gebakken broodjes met verschillende vormen (enkele ervan zijn in stukjes gesneden) en een aantal hosties’. Elk kind krijgt van ieder voorwerp een kaartje. Deze moeten ze in de juiste volgorde leggen want voordat je brood hebt moet er heel wat gebeuren. Hun keuze mogen ze toelichten. Dan gaat de schaal met brood rond en mogen ze een stukje brood kiezen dat ze opeten. De vraag is wat er nu gebeurt met het brood dat ze gegeten hebben. Het ritueel wordt afgerond met de conclusie: ‘het brood dat we eten wordt opgenomen in ons lijf. Botten, spieren, vingers, haren, nagels, alles groeit en leeft ervan. *Brood, dat ben jij een beetje...*’. De bedoeling is dat kinderen begrijpen dat het brood en al het andere dat je eet, deel uitmaakt van henzelf. ‘Hun lichaam en leven groeien op basis van voedsel’.

2. Het verhaal.

‘Brood om niet te vergeten’. De instelling van de eucharistie. (Mt / Mc)

Uitgelegd wordt dat het eten van brood alles te maken heeft met hun eerste communie. Uitgelegd wordt wat een hostie is en het kind dat bij het welkomstritueel een hostie heeft gekozen, wordt gevraagd of het ook smaakte als brood. Verteld wordt dat het eten van de hostie te maken heeft met een verhaal uit het leven van Jezus. Jezus die veel vijanden kreeg die hem dood wilden maken en dat hij daarom tegen zijn leerlingen zei: "Als ik er niet meer ben, moet je mij niet vergeten" en daarbij deed hij iets, dat we nu nog doen... luister maar naar het verhaal...'.
Naast vragen naar de inhoud van het verhaal en de feesten die kinderen zelf vieren, gaan ze nadenken over dingen en mensen die ze niet willen vergeten, en over de vraag waar de leerlingen steeds aan zullen moeten denken als ze samen eten en wijn drinken. Van de feesten die de kinderen noemen wordt nagegaan of deze iets met 'je herinneren' te maken hebben.

3. Door de poort van de herinnering.

Voorgaande wordt samengevat. Sommige dingen kun je zo fijn of belangrijk vinden dat je ze niet wilt vergeten en dat je op allerlei manieren mensen en gebeurtenissen in herinnering kunt houden. Dat deden Jezus vrienden ook. Als ze samen komen om te eten denken ze aan Jezus en zijn verhalen over het land van God. Vrienden van Jezus doen dat vandaag de dag nog steeds. Ze komen daarvoor samen in de kerk, delen samen brood en wijn en herinneren zich Jezus.

Wederom worden de kinderen één voor één bij name genoemd: 'kom onder de poort door, de poort van de herinnering. Vertel ons één ding over Jezus dat je goed onthouden hebt'.

4. Pauze.

De kinderen worden broden of broodjes aangeboden uit het welkomstritueel. Deze breken ze in stukken en delen het uit. Voor het eten wordt samen het Onze Vader gebeden.

5. Bouwen aan het land.

De kinderen worden verdeeld in groepjes. In iedere groep wordt geoefend met het aannemen van de hostie en het indopen in de wijn. Groepjes die niet aan de beurt zijn bekijken samen het werkschrift. Ze bespreken de teksten van de eerste communie, bekijken een paar opdrachten en tot slot krijgen ze de opdracht om een tekening te maken bij het verhaal dat ze het mooist vonden.

6. Afsluiting.

Alle zes coupletten van 'Het lied van de poorten' worden gezongen.

Analyse parochieproject voor de kinderen.

Allereerst wil ik wat algemene opmerkingen maken. Een aantal zaken wat betreft mystagogie komen in de inleiding aan de orde. Naast het feit dat men het expliciet noemt is dat te zien in wat het project wil. Het wil ouders en kinderen voorbereiden op de eerste communie in aansluiting op de belevingswereld van ouders en kinderen. En 'het project wil een stapje zijn in het zoeken naar een verbintenis tussen het dagelijks leven en de wereld van geloven, godsdienst, traditie en kerk'. (7) Verder komt het naar voren wanneer men zegt dat men vooral leert door beleving. Beleving zonder dat zaken geëxpliciteerd moeten worden en men spreekt over de symbolische vormgeving, rituelen, het gebruik van religieuze voorwerpen. Wat opvalt is de samenhangende lijn die in het project zit: telkens wordt teruggegrepen op wat aan de orde is geweest, mede door het stapellied 'Het lied van de poorten'. Consequent

worden de kinderen bij name genoemd bij het poortritueel. De namen waar de eerste bijeenkomst aandacht aan werd besteed.

Ook de opbouw van iedere bijeenkomst laat een steeds verder gaande lijn zien, het thema wordt steeds verder uitgediept.

Analyse met behulp van de handvatten. Puntsgewijs loop ik ieder handvat langs en zal aangeven in hoeverre deze terug te vinden is in het project.

De methode / werkvorm:

- moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen. Dit kan van alles zijn:
 - teksten, gedichten, verhalen (voorwaarde bij gebruik van bijbelverhalen: ze moet als transitioneel ervaren kunnen worden, mythisch van aard zijn en niet dogmatisch. Ze moeten niet uitgelegd worden)
 - beelden; film / televisie, theater, dia's, foto's / (ansicht)kaarten
 - geluiden, muziek, zang
 - architectuur
 - kunstvoorwerpen
 - deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren etc..

(Bijbel)verhalen vormen de kern het project. (18) En vier symbolen staan centraal: de poort, het land van God, de verhalen en de maaltijd. En dan is er het telkens terugkerende (stapel)lied) van de poorten.

In de eerste bijeenkomst wordt een voorwerp gebruikt: de (doop)schaal met water en de olie. Zonder wat te zeggen kan dit al herinneringen / ervaringen oproepen. Door daar naar te vragen worden kinderen uitgedaagd om hun ervaringen te verwoorden. Deze verhalen van de kinderen kunnen bij de andere kinderen ook weer herinneringen / ervaringen oproepen. Ook het doen komt naar voren wanneer kinderen uitgenodigd worden uit te beelden en voor te doen wat er gebeurt bij een doopsel.

Andere zaken die onder dit punt vallen en welke voorkomen in het project: de portretten van de mensen die gedoopt zijn, kaartjes met dierenamen erop waar ze één uit moeten kiezen dat een beetje op hen lijkt, de lekkernijen met naamkaartjes, de lichtjes of kaars bij de 'Boom der Verzoening', een bak met groene sprieten en bloemen met vlaggetjes met namen erbij en later het zelf planten van een bloembol met een vlaggetje erbij met hun eigen naam erop, mosterdzaadjes, en in de laatste bijeenkomst een schaal met aarde, een schaal met water, een gouden zon, een bakje met zaad, korenaren, bloem, ongebakken brood, een schaal met gebakken broodjes met verschillende vormen en een aantal hosties.

Door vragen te stellen over de inhoud van het verhaal en de antwoorden van de kinderen kunnen ervaringen opgeroepen worden. Dit wordt verdiept door te vragen naar persoonlijke ervaringen met betreffend thema. De bijbelverhalen zijn niet dogmatisch van aard en het wonder van de vijf broden en de twee vissen wordt niet uitgelegd.

Ook de 'aankleding' van de verteller en de sfeer die geschapen wordt kan van alles oproepen.

Telkens weer moeten de kinderen bij de poort iets zeggen en iets doen: bijvoorbeeld hun naam zeggen en dan door de poort gaan waarmee ze een andere wereld binnengaan. Bij de tweede bijeenkomst wordt gevraagd of het kind meegaat naar het land van God door de 'poort die altijd openstaat' en waar iedereen welkom is. Het kind maakt zelf de keuze. Door dóór de

poort te gaan kan het de ervaring opdoen zelf ook welkom te zijn. In de vierde bijeenkomst gaan ze onder de poort door ‘van de tranen die worden gedroogd’ met de woorden: droog je tranen van boosheid of verdriet. Kom onder de poort door die vergeeft en tranen droogt’. Het kan een ervaring van werkelijke troost oproepen.

De aankleding van het land van God kan de verbeelding prikkelen evenals de ‘aankleding’ van de poortwachter/ster.

De methode / werkvorm:

- moet het karakter hebben van een workshop. Er moet iets gedaan, geoefend worden.

Bij voorgaand punt is al aangegeven dat kinderen vaak iets doen. Dat hangt ook samen met dit punt. Een haarscherpe afscheiding tussen deze twee is wellicht niet te geven.

Hier wil ik noemen het maken van een zelfportret, het maken van een collage van mensen die wonen in het land van God met behulp van tijdschriften, het maken van een mobile van de tekeningen die verbeelden wat kinderen allemaal gratis en voor niets krijgen, het bedenken van allerlei manieren om iets weer goed te maken en dit op een briefje schrijven en deze vervolgens in de ‘Boom der Verzoening’ hangen, het samen eten en dankzeggen, het oefenen met hostie en de wijn, een tekening maken van het mooiste verhaal.

De methode / werkvorm:

- moet te maken hebben met de eigen leefwereld / persoonlijke context

Door telkens naar eigen ervaringen te vragen, bijvoorbeeld ten aanzien van een doopsel, sluit men aan bij de eigen leefwereld van de kinderen.

De inleiding op het verhaal van Levi in de tweede bijeenkomst zal ervaringen oproepen die kinderen hebben met pesten en gepest worden. Het thema van de vierde bijeenkomst zal ook herkenning oproepen: vergeven en recht zetten wat fout is gegaan. Het zal kinderen niet moeilijk vallen hier voorbeelden uit eigen leven bij te zoeken.

Ook de maaltijd in de vijfde bijeenkomst sluit aan bij de herkenbare ervaringen van kinderen ‘dat een gezamenlijke maaltijd verbondenheid impliceert. Veel kinderen hebben de ervaring van een feestmaal of herdenkingsmaal’. (11)

De laatste bijeenkomst denken ze na over welke feesten zij zelf vieren, en denken ze na over dingen en mensen die ze niet willen vergeten. Dat heeft alles te maken met hun eigen leefwereld en context.

Daarnaast zijn veel van de gebruikte voorwerpen afkomstig uit het dagelijkse leven.

De methode / werkvorm:

- moet rekening houden met het gegeven dat de dromende verbeelding werkt aan de hand van eeuwenoude vragen als:

Waar kom ik vandaan?	Verleden
Wat staat me hier te doen?	Heden
Waar ga ik naar toe?	Toekomst

Van de verhalen wordt aangegeven dat deze uitdagen ‘om op zoek te gaan naar de bron van ons leven; naar de grond onder onze voeten’. (10)

Het heden kan naar voren komen bij het verhaal van Levi (iedereen is welkom, iedereen telt mee) en bij de bijeenkomst over vergeven en opnieuw beginnen. En ook in de derde bijeenkomst waarin het gaat over alles wat je gratis en voor niets krijgt. Er wordt dan verteld dat je in het land van God alles krijgt wat je nodig hebt maar dat dat niet betekent dat je zelf niets hoeft te doen, je moet wel meehelpen bouwen aan het land van God (toekomst).

De methode / werkvorm:

- moet mensen bevragen. Het moet dusdanig open zijn dat het niet een bepaalde richting wijst of direct pasklare antwoorden heeft; geen uitleggend karakter.

Het open karakter komt naar voren in de open vragen die gesteld worden naar aanleiding van een voorwerp of het verhaal of andere zaken waar men mee bezig is. Er wordt over het algemeen alleen iets uitgelegd om zaken te verduidelijken.

De methode / werkvorm:

- moet mensen in dialoog brengen met elkaar, communicatie.

Het is de vraag of kinderen echt met elkaar in dialoog gaan of dat ze vrij onafhankelijk van elkaar hun eigen verhaal vertellen. Wel is er sprake van dialoog tussen leiding en kinderen.

De methode / werkvorm:

- moet inwijden in het geheim van de eigen ziel.
- moet de geheimvolle werkelijkheid tegenwoordig stellen.
- moet een bewustwordingsproces op gang brengen ten aanzien van de aanwezigheid van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven, in de ervaringen van alle dag. Het moet opmerkzaam maken op de verborgen aanwezigheid daarin van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.

Bij deze drie punten komt objectieve informatie pas op de tweede plaats.

Deze drie punten komen naar voren in de verwerking van de verhalen en het ritueel van de poorten. De poort die inwijdt (initiatie) in een 'andere heilige, mysterieuze wereld'. Het land van God dat ontdekt gaat worden, het 'mysterieuze' land dat er al is. (10) Het gaat om bewustwording dat dit land er al is.

Van de verhalen wordt aangegeven dat deze uitdagen 'om op zoek te gaan naar de bron van ons leven; naar de grond onder onze voeten. Ze laten iets zien van de diepste mogelijkheden van mensen. Het is voor mensen mogelijk God te ervaren, lief te hebben,...'. (10)

In het tweede verhaal is de essentie dat iedereen welkom is in het land van God, ook het kind zelf, hoe hij of zij ook is. Ze hebben die bijeenkomst iets over zichzelf mogen vertellen aan de hand van een dierennaam en zodoende nagedacht over zichzelf.

Na het derde verhaal gaat het erom dat ze nadenken over alle dingen die je nodig hebt om van te leven (die gratis en voor niets zijn) en hoe je daaraan komt. Daarbij gaat het niet alleen om voedsel maar ook om vriendschap, de zon, de regen et cetera. Het gaat om bewustwording ten aanzien hiervan. Verteld wordt later dat in het land van God je alles krijgt wat je nodig hebt maar dat dat niet betekent dat je zelf niets hoeft te doen, je moet wel meehelpen bouwen aan het land van God. Het geheel wordt in een groter kader geplaatst door te vertellen dat over de hele wereld mensen God bedanken voor alles wat ze gratis en voor niets krijgen.

Het verhaal van de vierde bijeenkomst nodigt kinderen uit tot nadenken over het maken van fouten, het ruzie maken en het weer goed maken. Jezus die dit belangrijk vindt omdat God erom vraagt. Ook hier bewustwording van wat er in hun leven als mens gebeurt en bewustwording van hun gevoelens door te vragen wat ze voelden toen ze iets weer goed hadden gemaakt.

Bij het verhaal van de vijf broden en de twee vissen in bijeenkomst 5, wordt de verwondering aangewakkerd door te vragen of zij begrepen wat er gebeurde. Het is de bedoeling dat de kinderen na gaan denken en zich gaan verwonderen over dat vreemde land van God. Een land waarin dingen kunnen die gewoonlijk niet kunnen, een geheimzinnig land. Er wordt door de leiding geen verklaring gegeven voor het gebeurde, dus de verwondering, het mysterie blijft.

Het brood dat niet op kon. 'En dat voelde alsof ze in het land van God waren...maar wat het nu precies is, niemand kan het zeggen'. Aangegeven wordt dat zij, als ze door de poort heen-gaan om samen te eten in het land van God, het misschien wel zullen kunnen voelen. Ge-vraagd wordt om goed op te letten hoe het voelt om samen te delen en te eten in het land van God.

In de laatste bijeenkomst wordt gekeken wat er met het brood gebeurt, wanneer ze dat opge-geten hebben met de conclusie 'brood, dat ben jij een beetje'. Het wondere van het feit dat hun lichaam en leven groeien op basis van voedsel.

De methode / werkvorm:

- moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene.

Ik denk dat kinderen vrij onbevangen zijn en niet direct denken aan wat er gaat gebeuren en wat het met ze zal doen.

De methode / werkvorm:

- moet samenvallen met de inhoud en de doelstelling.

De doelstelling van het project is aldus omschreven:

- Het 'wil ouders en kinderen, in aansluiting op hun beleavingswereld, voorbereiden op de Eerste Communie'.
- 'Het project wil een stapje zijn in het zoeken naar een verbintenis tussen het dagelijks le-ven en de wereld van geloven, godsdienst, traditie en kerk'. (7)

Ik denk dat dit wel gerealiseerd wordt in het project. De verschillende zaken die gebeuren hebben te maken met de eigen leefwereld, de eigen context. Door de verschillende thema's, door de verhalen, door de verschillende dingen die gedaan worden, door het samen eten wor-den er verbindingen gelegd tussen de eigen ervaringen en die van de wereld van geloven, tra-ditie en kerk. De laatste bijeenkomst bijvoorbeeld, denken de kinderen na over welke feesten zij zelf vieren, en denken ze na over dingen en mensen die ze niet willen vergeten. Dit alles in relatie met het Laatste Avondmaal van Jezus en zijn leerlingen.

Door dit alles valt de methode / werkvorm samen met inhoud en doelstelling.

Afgezien van de dialoog met elkaar, zijn er heel wat mystagogische elementen weer te geven.

2.1.2 Het werkschrift voor de kinderen.

Dit werkschrift is bedoeld om er thuis mee te werken. Wel moeten de kinderen het meenemen naar de bijeenkomsten omdat er telkens even aandacht aan wordt besteed. Het bevat de verha-len uit de bijeenkomsten, uitleg over de eerste communie en opdrachten rond het thema dat aan de orde is geweest. Daardoor staan de kinderen nog even stil bij het thema. Ook staat er een opdracht in die door ouders en kinderen samen uitgevoerd moet worden. Dit kan de communicatie tussen hen bevorderen. Het is dus een doe- en leesschrift. (8)

Ook hier zal ik eerst beschrijven wat het werkschrift inhoud en daarna mijn analyse geven.

In het werkschrift staat bij ieder thema een spreuk, een bijbeltekst welke te maken heeft met het thema. De uitleg die gegeven wordt over de eerste communie grijpt ook terug op het the-ma dat aan de orde was in corresponderende bijeenkomst.

Achterin het werkschrift staan suggesties voor de ouders voor het werken met dit schrift en 'Het lied van de poorten'. Gesuggereerd wordt bijvoorbeeld om in de (kinder)kamer een apart

hoekje in te richten met een tafel waarop dingen verzameld kunnen worden die met de eerste communie te maken hebben en die samenhangen met de behandelde thema's. Het kind kan na iedere bijeenkomst bedenken wat op de tafel gezet mag worden.

Opdrachten na bijeenkomst 1 'De poort van duizend-en-één namen'.

Een foto van het kind wordt in het schrift geplakt. Naam en doopnamen worden opgeschreven en de datum van de eerste communie. Ouders wordt gevraagd wat er gebeurde bij het dopen van het kind en zij schrijven daar een klein verhaaltje over. Dan volgt het verhaal.

Van de liefste naam van het kind mag het een tekening maken. Daarbij mogen ze ook denken aan namen als 'liefje', 'teutebel' of 'lekker jong' enzovoort, die anderen hen geven. Dan volgt de uitleg van de eerste communieviering. Het gaat over de doop, dat daar de volgende woorden werden uitgesproken: 'Ik doop je in de naam van de vader, de Zoon en de Heilige Geest'. Daarna gaat men in op het kruisteken maken; wanneer en hoe. De spreuk die bij het thema hoort mogen ze inkleuren: 'God zei: "Ik vergeet jullie nooit. Jullie namen staan in de palm van mijn hand"'. En tot slot is er een recept om muntthee te maken want in het land waar Jezus woonde drinken mensen graag een kopje thee met heel veel munt.

Opdrachten na bijeenkomst 2 'De poort die altijd open is'.

Kinderen mogen een kort verhaaltje schrijven over iemand die niet mee mocht doen en waarom dat niet mocht. Met de ouders wordt samen het verhaal gelezen en moet het kind vragen of de ouders het goed zouden vinden als zij Levi zouden pesten. Ook wordt gevraagd of zij iets begrijpen van wat Jezus deed. Samen wordt over dit gesprekje iets opgeschreven. Vervolgens mag een tekening gemaakt worden van alle kinderen die samen met hem of haar door de poort gaan die altijd openstaat. De namen worden erbij geschreven. Hierna volgt de uitleg van de eerste communieviering welke gaat over wat 'kerk' betekent. En tot slot nog een gedachte.

Opdrachten na bijeenkomst 3 'De poort van-al-het-goede-dat-gegeven-is'.

Naast een aantal plaatjes (honingpot, regen, melkpak, ei, vaas met bloemen) mag getekend worden van wie het kind die dingen krijgt. Vervolgens moeten ze drie dingen opschrijven die ze voor niets kregen en van wie ze die kregen. Dan volgt het verhaal en mogen ze aan hun ouders of grootouders hetzelfde vragen. Ze maken een tekening van een mooie bloem of plakken een plaatje daarvan op. Daaronder een plaatje of tekening van een koningin op een galafeest. Dit omdat van de bloem wordt gezegd dat 'ze mooier is gekleed dan een koningin op een galafeest en toch...daar hoeft ze niets voor te doen'. Bij de uitleg van de eerste communieviering mag een dankgebedje aan God gemaakt worden voor dingen waarvoor ze Hem 'dank je wel' willen zeggen. Uitgelegd wordt dat het woord eucharistie dankzegging betekent. Tenslotte is er een recept voor een Joodse honingkoek.

Opdrachten na bijeenkomst 4 'De poort van de tranen die gedroogd worden'.

Er wordt uitleg gegeven over de tempelleraren of schriftgeleerden, over de tempel en over de Farizeeën. Vervolgens wordt gevraagd aan welke (leef)regels of wetten zij zich allemaal houden thuis, op school en op straat. Ouders of grootouders mogen meedenken over deze vraag. Dan volgt het verhaal met de vraag of zij iemand wel eens hebben vergeven, of iemand hen. Daarover schrijven ze iets op. Dan volgt de uitleg van de eerste communieviering. Afgedrukt staat het Onze Vader met een korte inleiding gericht op 'vergeven'.

Opdrachten na bijeenkomst 5 'De poort van samen-eten'.

Het land van God is als een mosterdzaadje dat steeds groter wordt totdat het een grote boom is waar vogels in kunnen nestelen. Bij dit verhaal over het land van God mogen ze een striptekening maken. De mosterdzaadjes worden opgeplakt. Dan volgt het verhaal. In de bijeen-

komst is de volgende zin uitgesproken: 'Dank u God, schepper van het heelal, voor het koren dat groeit op de aarde, voor dit brood dat ervan is gemaakt'. Met ouders of grootouders wordt gesproken over wat 'heelal' betekent. Aan hen wordt ook de vraag gesteld waarom mensen God bedanken voor het brood. Dan mag het kind aan zijn ouders vragen het scheppingsverhaal voor te lezen uit de (kinder)bijbel. Hierna volgt de uitleg van de eerste communieviering. Op die dag is het feest thuis en in de kerk. Uitgelegd wordt wat er allemaal gebeurt in een viering. Vervolgens wordt teruggegrepen op de gezamenlijke maaltijd in de bijeenkomst. Ze mogen een lijstje maken van alle dingen die de andere kinderen mee hadden gebracht en mogen ze opschrijven wat ze fijn en niet fijn vonden aan het samen eten in het land van God. Tot slot volgt een recept voor een feesttoetje.

Opdrachten na bijeenkomst 6 'De poort van de herinnering'.

Van het voedsel dat de kinderen eten groeien ze. Ze mogen uitrekenen hoeveel boterhammen ze per dag, per week en per jaar opeten en hoeveel ze er in hun hele leven al ophebben. Rekenwerk eventueel met behulp van de ouders. Daaronder staat een recept van een plat brood (matze). Vervolgens het verhaal en de uitleg van de eerste communieviering. Dit gaat over alle mensen die naar de kerk komen om te delen van brood en wijn en zo zich Jezus blijven herinneren en dat zij daar bij de eerste communie ook bij horen. Aan ouders of grootouders wordt gevraagd welke mensen zij in herinnering houden en waarom. Samen met hen worden een aantal namen opgeschreven met een kort verhaaltje. Van het verhaal van Jezus dat ze het beste hebben onthouden wordt een tekening gemaakt.

Daarna volgt een bladzijde waarop alle mensen die naar hun eerste communiefeest komen hun naam kunnen opschrijven. Met de suggestie dat wanneer ze zich hun feest goed willen blijven herinneren dat ze dan zelf daarbij wat kunnen opschrijven, bijvoorbeeld wat voor cadeautjes ze kregen of wat ze gedaan hebben.

Analyse werkschrift voor de kinderen.

Dit werkschrift is niet te analyseren zoals ik dat bij het parochieproject voor de kinderen heb gedaan. Het is namelijk geen catecheseproject maar een doe- en leesschrift zodat de kinderen thuis nog even stilstaan 'bij datgene wat zij in de bijeenkomsten hebben gehoord en beleefd'. Door de opdrachten hoopt men de communicatie tussen ouder en kind te stimuleren. (8) Het gaat om verdere verwerking / bewustwording en geloofscommunicatie. In bepaald opzicht is het mystagogisch omdat het door de opdrachten gaat om een verdere bewustwording. Bijvoorbeeld de opdracht een tekening te maken van hun liefste naam of het schrijven van een verhaal over iemand die niet mee mag doen. Aan de andere kant is er ook sprake van een stukje kennisgerichte catechese door de telkens terug kerende uitleg van de eerste communieviering. Deze uitleg ten aanzien van de eerste communie die je misschien zou verwachten bij de kinderbijeenkomsten staan in dit schrift. De lijn die in de bijeenkomsten zit wordt op die manier niet doorbroken.

Heel prettig is dat voor de ouders duidelijk wordt aangegeven wat de bedoeling is van het geheel. Verder worden puntsgewijs aanwijzingen gegeven bij alle verschillende onderdelen.

2.1.3 Het parochieproject voor ouders.

De bedoeling van dit project is de geloofscommunicatie tussen ouder en kind stimuleren door de inhoud van dit project nauw aan te laten sluiten bij het kinderproject. Van de vier bijeenkomsten werken zij drie keer met een verhaal uit het kinderproject. Verder verdiepen zij zich op hun eigen manier in dezelfde thema's, beelden en symbolen als de kinderen. 'Ze krijgen

achtergrondinformatie en worden aan het denken gezet en verkennen hun eigen beleving'. Verder wil het project 'informatie aanbieden die bijdraagt aan een beter verstaan van de traditie en middels de verhalen de ouders uitdagen om eens wat dieper in te gaan op "geloofs-zaken"'. Op die manier wil het project de geloofscommunicatie tussen ouders onderling stimuleren. Duidelijk wordt aangegeven dat men niet met pasklare antwoorden op allerlei geloofs-zaken aan komt zetten. 'Sommige dingen kunnen worden uitgelegd, maar niemand kan vertellen wat een ander geloven moet. Wat iemand gelooft en wat voor iemand van waarde is, moet zelf worden ontdekt door er bijvoorbeeld met anderen over te praten'. (54)

Er worden aanwijzingen gegeven voor de planning van de ouderbijeenkomsten en extra suggesties zoals bijvoorbeeld het inrichten van een symbooltafel bij iedere ouderbijeenkomst. (55)

Per bijeenkomst wordt duidelijk aangegeven waar het over gaat, wat er nodig is en wat er meegegeven moet worden aan de ouders. Ook zijn er extra suggesties om iets op een andere manier in te vullen. Iedere bijeenkomst heeft een vrij vaste structuur en er wordt aangegeven hoeveel tijd er voor een bepaald onderdeel staat. Ook zijn er bijlagen voor de bijeenkomsten.

Bijeenkomst 1 'De poort van duizend-en-één namen'. (56-62)

Deze bijeenkomst staat in het teken van kennismaking met andere ouders en het project van de kinderen. Verder verkent men de betekenis van een initiatieritueel (eerste communie) en de symboliek van de poorten.

1. Welkom.

Ouders schrijven hun naam op een kaartje. In de voorstelronde wordt gevraagd in te gaan op twee vragen die op het kaartje staan: 'Wat verwacht u achter deze deur te vinden?' en 'Welke drempels bent u overgegaan om hier te komen?'.

2. Wat gaat er gebeuren.

Voorlichting over het kinderproject.

3. Werken met een verhaal.

Ingegaan wordt op het initiatieritueel met behulp van een verhaal over een West-afrikaans meisje dat volwassen werd. Daarna wordt gevraagd wat men van het verhaal vond en of men begrepen heeft wat het te maken heeft met de eerste communie.

Vervolgens wordt een papier uitgedeeld met als titel: de eerste communie is een initiatieritueel. Het gaat over de geschiedenis van het initiatieritueel. Na dit gelezen te hebben staan de ouders even stil bij de symbooltafel en gaan dan met elkaar in gesprek over de doop van hun kind. Gevraagd wordt naar herinneringen die ze daaraan hebben. Ook wordt ingegaan op de eerste communie: wat er voor hen allemaal komt kijken bij de voorbereiding van hun kind en waarom zij dat de moeite waard vinden. Herinneringen worden opgehaald aan de eigen eerste communie.

4. Pauze.

5. Poorten en symbolen.

Bij rituelen worden symbolen gebruikt. De ouders krijgen een papier met daarop de afbeeldingen van poorten (een triomfboog, een kerkdeur en de poort van Vrouw Holle). Men gaat in gesprek over de vragen 'Wat gebeurt er als je een deur open of dicht doet? (Wat doe je dan)' en 'Welke spreekwoorden of uitdrukkingen kent u waarin deuren of poorten een rol spelen?'. Antwoorden worden verzameld op een flap. Vervolgens krijgt men een papier waarop ingegaan wordt op de poort als symbool van vernieuwing en de

poort van duizend-en-één namen. Hierin wordt geschreven dat onze namen geschreven staan in Gods hand en dat door de doop ouders voor God hebben willen aangeven dat het nieuwe leven ergens bij hoort en een plekje krijgt tussen al het leven op aarde. Naar aanleiding daarvan gaan ouders in groepjes de (symbolische) poorten tekenen die ze met hun kinderen zijn doorgegaan. In de groepjes gaat men over het getekende in gesprek.

6. Afsluiting.

De ouders wordt gevraagd hun doopnamen op stroken papier te schrijven. Deze worden opgehangen in het land van God zodat de kinderen kunnen zien dat anderen, waaronder hun ouders, hen al zijn voorgedaan door de poort.

Bijeenkomst 2 'De poort van tranen die worden gedroogd. (63-69)

Ouders verdiepen zich deze avond in een verhaal uit het leven van Jezus en wel dat rond het thema schuld en vergeving.

1. Welkom.

Met rustige muziek wordt de overgang gemaakt van de dagelijkse drukte naar deze bijeenkomst.

2. Wat is er gebeurd?

Gevraagd wordt naar ervaringen van de ouders na de laatste bijeenkomst, naar de ervaringen van hun kinderen en het werken met de werkschriften.

3. Werken met een verhaal.

Allereerst wordt ingegaan op de bijbel met de tekst 'De bijbel een boekenkast vol'. Daarna wordt het verhaal verteld zoals de kinderen dat ook te horen krijgen. In kleine groepjes gaat men in gesprek waarbij men ingaat op drie personages uit het verhaal: Simon de tempelaar, Jezus en de vrouw die Jezus' voeten zalfde. 'Wat doen ze? Wat voelen ze? Wat denken ze? Wat zeggen ze?' En er mag een antwoord verzonnen worden op de vraag wat er zou gebeuren wanneer de vrouw Simon de volgende keer tegenkomt.

4. Pauze.

5. Werken met een verhaal, vervolg.

Gevraagd wordt aan de ouders waar het verhaal volgens hen over gaat. Daarna krijgen zij een vel met citaten over het thema. Men gaat met elkaar in gesprek over waarmee men het eens of oneens is, of waardoor men geraakt wordt.

Daarna de vraag: hoe praat je met kinderen over dit verhaal? Gevraagd wordt naar voorbeelden uit het dagelijks leven en er wordt ingegaan op de rol van Jezus in het verhaal.

Wat was het bijzondere van zijn reactie. En tot slot de vraag: 'wat kunnen ouders hun kinderen vertellen over Jezus naar aanleiding van dit verhaal?'

6. Afsluiting.

Uitgelegd wordt dat kinderen in hun bijeenkomst het Onze Vader hebben geleerd of daar minstens kennis mee hebben gemaakt en dat de vraag naar vergeving van schuld daarin een belangrijke plaats inneemt. De tekst wordt uitgedeeld en voorgelezen of samen gelezen of gebeden.

Bijeenkomst 3 'De poort van al-het-goede-dat-gegeven-is. (70-78)

Het gaat in deze bijeenkomst om de basiservaring van gelovigen dat het bestaan gegeven is en goed is. Dat mensen mogen vertrouwen op God en dat ze zich geen zorgen hoeven te maken.

1. Welkom.
Naast de ontspannende muziek om uit de dagelijkse drukte te komen gaat een schaal met hapjes rond die als een 'geschenk' kunnen worden ervaren.
2. Wat is er gebeurd?
Als bijeenkomst 2.
3. Werken met een verhaal
Het verhaal van 'Maak je geen zorgen' wordt voorgelezen. Hetzelfde verhaal dat de kinderen in de volgende bijeenkomst zullen horen. Gevraagd wordt om na het verhaal één vraag of opmerking op te schrijven die al luisterend bij hen opkwam.
In kleine groepjes wordt gesproken over de strekking van het verhaal en over de opgeschreven vragen / opmerkingen. De gespreksleider/ster kan vragen inbrengen als: is het realistisch je geen zorgen te maken? En waarover men zich wel eens zorgen maakt, enzovoort. Ook wordt gevraagd of er momenten in hun leven zijn (geweest) waarbij dit verhaal aansluit; kennen zij zorgeloze momenten?
4. Pauze.
5. Het mysterieuze land van God.
Er is bij dit onderdeel een uitgebreide informatie voor de begeleiders/sters vanwege de moeilijkheid van het onderwerp.
Ingegaan wordt op wat de kinderen gaan doen: door de poort het land van God binnengaan. De gespreksleiders/sters vertellen wat er in de groepen naar voren is gekomen bij punt 3. Uitgelegd wordt dat het land van God symbolisch moet worden begrepen. Een symbool dat verwijst naar de kern van het christelijk geloof. Jezus die liet zien waar en vooral hoe je dat land kunt vinden. Men gaat dan nadenken over wat Jezus bedoeld kan hebben met het koninkrijk van God. Dat land waar je je geen zorgen meer hoeft te maken. Aangegeven wordt dat de leiding niet verwacht dat de uitkomst helemaal helder zal zijn, maar dat er wel een blikrichting naar voren kan komen. Vervolgens krijgt men een blad met bijbelcitaten. Ouders lezen, in kleine groepjes, één voor één een uitspraak over het land van God voor en beantwoorden de vraag die erbij staat. De antwoorden worden in steekwoorden opgeschreven op het werkblad 'Het land van God is als....'.
In de grote groep wordt besproken wat men hiervan vertelt aan hun kind en hoe ze daarover kunnen praten met hun kind.
6. Afsluiting.
Gewezen wordt op het dankgebedje dat kinderen moeten maken en er wordt een boekje getoond waarin gedachten en gedichten staan die ook als gebedje gebruikt kunnen worden. Een ervan wordt voorgelezen.

Bijeenkomst 4 'De poort van de herinnering'. (79-85)

Ouders verdiepen zich in het verhaal van de laatste paasmaaltijd die Jezus hield met zijn leerlingen. De betekenis van eucharistie wordt nader bekeken.

1. Welkom.
Naast de muziek wordt de paaskaars ontstoken en de kaarsen van een menorah. Na enkele minuten wordt een korte uitleg gegeven van de kaarsen als symbolen.
2. Wat is er gebeurd?
Als bijeenkomst 2.
3. Werken met het verhaal.
Aangegeven wordt dat het in de bijeenkomst gaat over de verbintenis tussen de eerste communie, de eucharistie en de verhalen van Jezus. Doordat de deelname aan de eucharistie nogal gezakt is in de loop van de jaren weten veel katholieken, en misschien ook aanwezige ouders, niet meer precies wat de eucharistie is. Daar wil men op ingaan. Pesach-gerechten worden op tafel geplaatst en het verhaal van 'Brood om niet te vergeten' wordt voorgelezen. Dan wordt aan de ouders gevraagd of zij een ander woord weten voor het feest van de platte broden en welk feest Jezus vierde. Ook proeven zij van de pesach-gerechten waarbij uitleg gegeven wordt over de betekenis daarvan.
Verteld wordt dat Jezus een joodse man was met joodse vrienden. Bij de maaltijd zegende hij brood en wijn zoals dat gebruikelijk was en dat hij er iets nieuws aan toe voegde: brood en wijn waren zijn lichaam. Door het delen van brood en wijn zouden zijn leerlingen aan hem blijven denken. Ze deden dit en hielden zo de herinnering in leven. De herinnering die ook levend wordt gehouden in de eucharistie: 'we gedenken Jezus' leven en daarmee houden we hem in ons midden'. Aan de ouders wordt gevraagd welke mensen of gebeurtenissen zij levend houden in hun herinnering en hoe ze dat doen en ook hoe de herinnering aan Jezus levend wordt gehouden in ons leven.
4. Pauze.
5. Je verdiepen in de eucharistie.
Uitgelegd wordt dat uit het samen eten, danken en gedenken uiteindelijk de min of meer vaste vorm van de eucharistie is gegroeid zoals we die nu kennen.
Men krijgt een werkblad waarop kernwoorden (werkwoorden) uit de eucharistie staan met daarbij een korte uitleg. De bedoeling is dat men uit tijdschriften en kranten beelden of verhalen zoekt die aansluiten bij de werkwoorden. Daar wordt een collage van gemaakt. De collages worden naderhand toegelicht.
6. Afsluiting.
De bijeenkomst wordt afgesloten met de volgende vragen: 'Als u nu deze collage van de eucharistie ziet, ingevuld met beelden uit onze dagelijkse levens. Wat spreekt er dan aan? Wat niet?' en 'Zou u een dergelijke eucharistie willen vieren?'.

Analyse parochieproject voor de ouders.

Ook in dit deel van het project wordt duidelijk weer gegeven wat de bedoeling is en zijn er goede aanwijzingen en tips. Dit ook wat betreft tijdsindeling en de planning van de bijeenkomsten ten opzichte van de kinderbijeenkomsten.

Duidelijk wordt aangegeven dat men niet met pasklare antwoorden op allerlei geloofszaken aan komt zetten. 'Sommige dingen kunnen worden uitgelegd, maar niemand kan vertellen wat een ander geloven moet. Wat iemand gelooft en wat voor iemand van waarde is, moet zelf worden ontdekt door er bijvoorbeeld met anderen over te praten'. (54)

Een paar keer wordt concreet de vraag voorgelegd hoe de ouders over een en ander in gesprek kunnen gaan met hun kind. Dat sluit aan bij een van de doelen, namelijk het bevorderen van de (geloofs)communicatie tussen ouder en kind.

Analyse met behulp van de handvatten:

De methode / werkvorm:

- moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen. Dit kan van alles zijn:
 - teksten, gedichten, verhalen (voorwaarde bij gebruik van bijbelverhalen: ze moet als transitioneel ervaren kunnen worden, mythisch van aard zijn en niet dogmatisch. Ze moeten niet uitgelegd worden)
 - beelden; film / televisie, theater, dia's, foto's / (ansicht)kaarten
 - geluiden, muziek, zang
 - architectuur
 - kunstvoorwerpen
 - deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren etc..

In iedere bijeenkomst wordt er gewerkt met een (bijbel)verhaal waarin men zich gaat verdiepen aan de hand van vragen en een enkele keer aan de hand van vragen of opmerkingen die naar boven kwamen tijdens het lezen van het verhaal.

In de voorstelronde wordt gevraagd in te gaan op twee vragen die op het kaartje staan: 'Wat verwacht u achter deze deur te vinden?' en 'Welke drempels bent u overgegaan om hier te komen?'. Deze vragen sluiten nauw aan bij de symboliek van de poorten en kunnen van alles oproepen.

Andere zaken die hieronder vallen: de tekeningen van verschillende poorten; de ingerichte symbooltafel met zaken die betrekking hebben op het thema van die avond; de ontspannende muziek; de schaal met lekkere hapjes die 'gegeven' zijn; de paaskaars en de menora met brandende kaarsen en de pesach-gerechten.

De methode / werkvorm:

- moet het karakter hebben van een workshop. Er moet iets gedaan, geoefend worden.

Hier kan genoemd worden:

De getekende (symbolische) poorten die ouders met hun kinderen zijn doorgegaan.

Het inleven in de verschillende verhalen door erover in gesprek te gaan.

Het puzzelen met bijbelcitaten over wat het land van God is.

Het maken van een collage met beelden of verhalen uit het dagelijks leven die aansluiten bij kernwoorden (werkwoorden) van eucharistie.

De methode / werkvorm:

- moet te maken hebben met de eigen leefwereld / persoonlijke context

Er wordt gevraagd naar herinneringen aan het doopsel van hun kind en naar herinneringen aan hun eigen eerste communie.

Nagedacht wordt over de (symbolische) poorten die de ouders met hun kinderen zijn doorgegaan.

Ook het gesprek over vergeven en schuld in bijeenkomst twee is iets waarmee ook ouders te maken hebben. Voorbeelden uit het dagelijks leven staan op het werkblad.

Bij de verwerking van de verhalen komt ook de eigen leefwereld aan de orde, soms door citaten op een werkblad, een andere keer door concreet te vragen of er momenten in hun leven zijn (geweest) waarbij een bepaald verhaal aansluit.

In de laatste bijeenkomst wordt gevraagd naar mensen of gebeurtenissen die zij in herinnering willen houden.

En tot slot de collage met beelden of verhalen uit het dagelijks leven die aansluiten bij de kernwoorden (werkwoorden) van eucharistie.

De methode / werkvorm:

- moet rekening houden met het gegeven dat de dromende verbeelding werkt aan de hand van eeuwenoude vragen als:

Waar kom ik vandaan?	Verleden
Wat staat me hier te doen?	Heden
Waar ga ik naar toe?	Toekomst

In het gesprek in de eerste bijeenkomst, naar aanleiding van de doop en het hebben van een naam welke geschreven staat in Gods hand, kan ook aan de orde komen waar men vandaan komt. Bij het gesprek over het land van God, het koninkrijk van God, zullen wellicht de tweede en derde vraag een rol spelen.

De methode / werkvorm:

- moet mensen bevragen. Het moet dusdanig open zijn dat het niet een bepaalde richting wijst of direct pasklare antwoorden heeft; geen uitleggend karakter.

Het initiatieritueel wordt in de eerste bijeenkomst niet direct uitgelegd. Eerst wordt een verhaal verteld dat niet gaat over eerste communie of een bijzondere maaltijd, maar over een meisje dat vrouw werd. Pas nadat men zelf gezocht heeft naar het verband tussen dit verhaal en de eerste communie, wordt informatie verstrekt over initiatierituelen.

In dezelfde bijeenkomst wordt het onderdeel poorten en symbolen ingeleid met twee vragen 'Wat gebeurt er als je een deur open of dicht doet? (Wat doe je dan)' en 'Welke spreekwoorden of uitdrukkingen kent u waarin deuren of poorten een rol spelen?' Hierna wordt een tekst gegeven die op enkele uitdrukkingen ingaat en die toeleiden tot de gedachte dat door dóór de poort te gaan je in een andere wereld kunt stappen.

De vragen die gesteld worden zijn open vragen. Ook bij het nadenken over het koninkrijk van God, geeft de leiding aan dat zij niet verwachten dat de uitkomst helemaal helder zal zijn.

De methode / werkvorm

- moet mensen in dialoog brengen met elkaar, communicatie.

Dit is zeker het geval want men gaat verschillende keren in groepjes uiteen om ergens over van gedachten te wisselen of om samen iets te maken en daarover te praten.

De methode / werkvorm:

- moet inwijden in het geheim van de eigen ziel.
 - moet de geheimvolle werkelijkheid tegenwoordig stellen.
 - moet een bewustwordingsproces op gang brengen ten aanzien van de aanwezigheid van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven, in de ervaringen van alle dag. Het moet opmerkzaam maken op de verborgen aanwezigheid daarin van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.
- Bij deze drie punten komt objectieve informatie pas op de tweede plaats.

In de bijlage met informatie over poorten en deuren als symbolen wordt geschreven dat onze namen geschreven staan in Gods hand en dat door de doop ouders voor God hebben willen aangeven dat het nieuwe leven ergens bij hoort en een plekje krijgt tussen al het leven op aarde.

Het thema vergeven wordt in relatie gebracht met het Onze Vader, dat samen gelezen of gebeden wordt.

Het kan niet anders dan dat de gesprekken over de verhalen ook gaan over de geheimvolle werkelijkheid en over het mysterie dat God is. De ervaringen uit het leven van alle dag die overstegen worden waardoor men cirkelt om het geheim. Ook daar waar met ouders wordt gesproken over het land van God, over wat Jezus bedoeld kon hebben met het koninkrijk van God (derde bijeenkomst).

Het maken van de collage met beelden of verhalen uit het dagelijks leven die aansluiten bij kernwoorden (werkwoorden) van eucharistie kan een bewustwordingsproces in gang zetten ten aanzien van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven van alle dag.

De methode / werkvorm:

- moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene.

Bij sommige dingen zal dit niet opgaan, bijvoorbeeld daar waar expliciet uitleg plaatsvindt. Anderzijds weten ouders niet van tevoren wat er allemaal bij hen naar boven komt bij het inleven in en het praten naar aanleiding van de verhalen of andere vragen die ze voorgelegd krijgen. Ook de verhalen van andere ouders kan veel losmaken.

De methode / werkvorm:

- moet samenvallen met de inhoud en de doelstelling.

Het project wil de geloofscommunicatie tussen ouder en kind bevorderen en sluit daarom nauw aan bij de thema's, verhalen, beelden en symbolen uit het kinderproject waar de ouders op hun eigen manier mee aan het werk gaan. 'Ze krijgen achtergrondinformatie en worden aan het denken gezet en verkennen hun eigen beleving'. Verder wil het project 'informatie aanbieden die bijdraagt aan een beter verstaan van de traditie en middels de verhalen de ouders uitdagen om eens wat dieper in te gaan op "geloofszaken"'. (54)

Door de vragen die ouders voorgelegd krijgen naar aanleiding van een (bijbel)verhaal of anderszins en waarover men in gesprek gaat én de vraag hoe ze een en ander kunnen bespreken met hun kind, valt de methode / werkvorm samen met inhoud en doelstelling.

Hier wil ik opmerken dat de planning van de bijeenkomsten wel een beetje merkwaardig is gezien het feit dat men de ouders handvatten wil geven voor de geloofscommunicatie met hun kind en gezien het feit dat het 'wenselijk (is) de ouderbijeenkomsten voor of tegelijk met de bijeenkomsten van de kinderen te plannen'. (55) Men raadt de volgende planning aan:

Ouderbijeenkomst 1: De poort van duizend-en-één namen.
Kinderbijeenkomst 1: De poort van duizend-en-één namen.
Kinderbijeenkomst 2: De poort die altijd open staat.
Ouderbijeenkomst 2: De poort van tranen die worden gedroogd.
Kinderbijeenkomst 3: De poort van al-het-goede-dat-gegeven-is.
Kinderbijeenkomst 4: De poort van tranen die worden gedroogd.
Ouderbijeenkomst 3: De poort van al-het-goede-dat-gegeven-is.
Kinderbijeenkomst 5: De poort van samen eten.
Kinderbijeenkomst 6: De poort van de herinnering.
Ouderbijeenkomst 4: (voor de eerste communieviering) De poort van de herinnering.

De eerste twee bijeenkomsten van de ouders zijn inderdaad vòòr de kinderbijeenkomsten. Maar ouderbijeenkomst 3 en 4 zijn nà de kinderbijeenkomsten met overeenkomstig thema gepland. Daarbij is er bij de ouders een andere volgorde in de poorten dan bij de kinderen: ‘de poort van al-het-goede-dat-gegeven-is’ en ‘de poort van tranen die worden gedroogd’ zijn omgewisseld.

Het project beoogt dat ‘ouders....aanwijzingen en handvatten (krijgen) om samen met hun kinderen aan het project te werken’. (54) Dit doel wordt door de vreemde planning van ouderbijeenkomst 3 en 4 niet gehaald. Ouderbijeenkomst 3 bijvoorbeeld gaat over het rijk van God. Omdat het een moeilijk thema betreft is er zelfs extra informatie voor de begeleiders. Expliciet komt aan de orde: ‘Wat vertel je hierover aan je kinderen?’ (73). Dit komt wel een beetje laat want de kinderen hebben dit thema dan al behandeld en zijn met de ouders al bezig geweest met het werkschrift.

Tot slot: er wordt het nodige uitgelegd op de bijeenkomsten en dat zal wellicht nodig zijn omdat bij veel ouders kennis omtrent bepaalde zaken nauwelijks aanwezig is. Kennis die nodig is om zaken in het geheel te plaatsen. Daarom is het goed alvorens uitleg te geven, men eerst zelf heeft nagedacht over een en ander. De aan het begin van deze paragraaf aangehaalde zin ‘Ze krijgen achtergrondinformatie en worden aan het denken gezet en verkennen hun eigen beleving’ (54), laat een andere volgorde zien. Maar in de uitwerking komt veelal eerst de eigen beleving, het eigen denken en daarna de achtergrondinformatie.

Ook in dit deel van het project, het ouderproject, zijn veel mystagogische elementen te vinden.

2.1.4 Het schoolproject ‘Feest achter de poort’.

Het gaat hier om materiaal dat de voorbereiding op de parochie onderbouwt en dat alle andere kinderen, dus ook degenen die geen eerste communie gaan doen, op een zinvolle wijze hierbij wil betrekken en informeren. ‘In het project staat de beleving centraal. Beelden en symbolen worden niet uitgelegd, maar ervaren’. Men laat de kinderen ervaren ‘wat het is om door de poort te gaan en wat een maaltijd kan betekenen’. Verhalen en gedichten spelen ook een belangrijke rol omdat zij kinderen de kans geven ‘om zich te identificeren met de verhaalfiguren, hun daden en emoties. Hierdoor gaat de thematiek meer leven en wordt meer “eigen”’. Vervolgens worden algemene doelen en subdoelen omschreven.

De algemene doelen zijn:

- ‘De rooms-katholieke kinderen ontdekken wat de Eerste Communie is.
- De niet rooms-katholieke kinderen ontdekken hoe en waarom kinderen de Eerste Communie doen én staan stil bij hun eigen (ervaringen met) maaltijden en feesten.
- Beide groepen staan open voor elkaar en respecteren elkaar’. (96)

Doelgroep is een groep 4 waarvan een aantal kinderen geen eerste communie doet. Het project vertrekt dan ook ‘van de brede betekenis van “de poort”, namen, welkom zijn, verwondering, verzoening en troost, maaltijd en vieren om te gedenken. Kortom, de algemeen menselijke basis waarop ook het vieren van de eerste communie berust. Voor wie wél de eerste communie doet, geven we de brug aan naar de eigenlijke, typische rooms-katholieke Eerste Communie’.

Tijdens de lessen staat er een tafel in het lokaal waar je alleen bij kunt komen door onder een poort(je) door te gaan. De tafel wordt gedurende het project gevuld met symbolen. (97)

Ook in dit project is sprake van een vaste structuur: bedoeling, opstap, kern, afsluiting en extra. Aangegeven wordt wat nodig is en er zijn de nodige bijlagen. ‘Extra’ houdt in tips voor andere verhalen en spelletjes.

Les 1 Hoe ga ik door de poort? (98-106)

‘De leerlingen onderzoeken het beeld van de poort’ en ‘ontdekken en kunnen benoemen dat je door “door de poort te gaan”, van de ene in de andere situatie kunt komen’. Ook de betekenis van de naam komt aan de orde. Ontdekt gaat worden dat je naam iets zegt over wie je bent en waar je bij hoort.

Om dit te bereiken wordt gevraagd of ze wel eens een poort hebben gezien en waar dat was. Gefantaseerd wordt over wat er achter de poort zou zijn. Daarna wordt de poort met sleutelgat aan alle kanten goed bekeken. Een envelop met gedicht wordt geopend en voorgelezen en met veel omhaal wordt de poort geopend. Bekeken wordt wat er op de tafel ligt en daarna mogen de kinderen hun naam op een kartonnen sleutel schrijven en deze versieren. Dan mogen ze één voor één hun naam zeggen en met hun sleutel de poort openen en er door gaan. Daar wordt een (lang) verhaal voorgelezen over een jongetje dat een andere naam wil en dat op een gegeven moment, wanneer hij helemaal geen naam meer heeft, niet meer bestaat. Hij bestaat pas weer wanneer hij zijn eigen naam noemt.

Als afsluiting worden ‘Witte zwanen, zwarte zwanen’ en ‘Twee emmertjes water halen’ gespeeld en gezongen waarbij de poort gebruikt wordt.

Les 2 Welkom bij ons. (107-113)

De bedoeling is dat leerlingen weten ‘dat je door samen te eten iemand bij je leven kunt betrekken. Ze kunnen met eigen woorden zeggen dat mensen bij voorkeur samen aan tafel zitten met personen met wie ze het goed kunnen vinden’.

In groepjes gaan ze onder de poort door om te zien of er wat nieuws is te ontdekken. Er ligt een brief en er staat een pot honing. De brief bevat het verhaal van een eekhoorn die een mier uitnodigt om honing te komen eten. Het verhaal wordt voorgelezen en er volgt een gesprek over wie ze zelf zouden uitnodigen voor een etentje en waarom.

De kern van de bijeenkomst is dat de kinderen een naam trekken van een klasgenoot en voor diegene een uitnodiging maken om samen te eten. In de uitnodiging moet staan wat de aanleiding is en waarom juist deze persoon uitgenodigd wordt. Wanneer deze klaar is wordt die bezorgd bij de betreffende persoon. Aansluitend drinken en eten de kinderen wat. Ondertussen wordt het verhaal van Zacheüs verteld en besproken. ‘Begrijpen ze de reacties van de omstanders in het verhaal, nu zij zo gezellig samen zitten?’ En waarom heeft Jezus Zacheüs uitgenodigd? De kinderen wordt gevraagd zich voor te stellen wat het is als ze uitgenodigd worden voor een verjaardagsfeest door iemand die ze niet aardig vinden. ‘Is het logisch dat Jezus uitgerekend met iemand als Zacheüs aan tafel ging?’

Als afsluiting schrijven de kinderen een brief ‘zoals Zacheüs die een dag later naar een collega-tolenaar gestuurd zou kunnen hebben en waarin hij over het gebeurde vertelt’.

Les 3 Wonderen. (110-113)

Aangeraden wordt deze les in twee stukken te verdelen zodat de kinderen iets van huis mee kunnen nemen.

De bedoeling is dat de kinderen zaken benoemen waarover ze zich verwonderen. ‘Ze luisteren naar het scheppingsverhaal en weten dat daarin onder andere verwondering van mensen over de dingen om hen heen uitgedrukt wordt’.

Op de poort wordt een naam geschreven, bijvoorbeeld ‘Wonderwereld’. Op de symbooltafel ligt bijvoorbeeld een steen of een ander natuurproduct. Het geheel wordt gehuld in een mysterieuze sfeer. De steen gaat de kring rond en wordt betast, er wordt aan geroken. Een gesprek volgt over de steen hoe mooi die is en bijzonder van vorm en wat je er allemaal mee kunt doen. Er wordt een gedicht voorgelezen over een stuk steen dat uit een rots gebroken was en wat voor reis die steen maakte. Besproken wordt de overeenkomst met wat daarvoor aan de

orde is geweest. De kinderen wordt gevraagd iets mee te nemen naar school wat ze heel mooi of 'wonderlijk' vinden.

Verteld wordt 'dat de mensen vroeger ook al zo verwonderd waren over de wereld om hen heen dat ze dachten dat dát niet door mensen gemaakt kon zijn'. Mensen die daarom verhalen bedachten over hoe God al dat moois gemaakt zou kunnen hebben. Het scheppingsverhaal wordt voorgelezen. Vervolgens worden de meegebrachte voorwerpen getoond die de kinderen mooi of wonderlijk vinden en ze vertellen daar iets over. De voorwerpen worden op de symbooltafel gelegd. Daarna kiest ieder kind iets uit om een gedichtje over te schrijven volgens het principe van het 'elfje'.

Als afsluiting worden de gemaakte werkstukken bekeken. De tafel met voorwerpen wordt de 'bijzondere tafel' of 'wondertafel' genoemd.

Les 4 Om te zoenen en te troosten. (114-118)

De bedoeling is dat de kinderen 'weten dat een zoen een teken van troost en een teken van "iets weer goedmaken" kan zijn'. Ze 'onderzoeken op welke manier een maaltijd mensen bij elkaar kan brengen en met elkaar kan verzoenen'.

Een van de kinderen gaat kijken of er iets nieuws ligt op de tafel. Dat blijkt een opblaasbare 'zoenlip' te zijn. Dit voorwerp is aanleiding om te praten over zoenen: wanneer doe je dat en met wie? De bedoeling is 'dat de kinderen ter sprake brengen dat je zoent als je van iemand houdt, als je iemand wilt troosten en als je iets met iemand wilt goedmaken'.

De kern is het vertellen van het verhaal van de barmhartige vader, waarbij het verhaal in vier scènes wordt verdeeld met vier bijbehorende symbooltafels. De eerste drie tafels, met een rugzak, met geld en een wijnfles en de laatste met een open lege beurs, staan voor de poort. De vierde staat er achter om de overgang te accentueren van de 'negatieve emotie (verdriet, eenzaamheid) naar de positieve: troost, verzoening'. Deze vierde tafel is feestelijk gedekt en ook de zoenlip ontbreekt niet.

Als afsluiting mogen de kinderen een stripverhaal maken van het verhaal. Op het werkblad staan vier vierkanten waarbij de eerste en de laatste voorzien zijn van respectievelijk een gesloten poort en een open poort waardoor een tafel met eten te zien is. Naderhand mogen de kinderen bij de eerste en laatste poort vertellen 'waar de vader en de zoon staan: voor, in of achter de poort'.

Les 5 Wie eet er mee? (119-122)

De bedoeling is dat de kinderen 'ervaren dat een maaltijd kan worden samengesteld uit verschillende elementen, die door verschillende personen worden ingebracht'. Ze 'ontdekken dat mensen met elkaar verbonden kunnen zijn door het samen voorbereiden en samen houden van een maaltijd'.

Een van de kinderen mag kijken wat er op de 'bijzondere' tafel ligt: een krans van korenhalmen of een boeket wilde bloemen. Er wordt naar gekeken en geroken en bedacht waar het vandaan komt en waar het voor kan dienen. Dan wordt het verhaal van het oogstfeest voorgelezen. Het gaat over de oogst van druiven waar het hele dorp bij helpt en dat afgesloten wordt met een oogstfeest. Men verheugt zich al op het volgende oogstfeest maar dan blijkt dat de oogst is mislukt en dus zal er, tot teleurstelling van velen, geen oogstfeest zijn. Toch komt er een oogstfeest omdat ieder van zijn armoede iets meeneemt waardoor de tafel nog meer gevuld is dan anders. In het nagesprek wordt gesproken over wat je nodig hebt om zo'n feest te organiseren met beperkte middelen en of zij dat ook kunnen en hoe ze dan aan de spullen komen. Daar worden afspraken over gemaakt.

Kern is dat de tafel gedekt wordt samen met de kinderen. Alle meegebrachte spullen worden er op gezet en er wordt allerlei versiering gemaakt. Ieder kind versiert een kartonnen bordje. Als afsluiting wordt er gezamenlijk gegeten. Daar worden foto's van gemaakt.

Les 6 Eten om niet te vergeten. (123-128)

De bedoeling is dat de kinderen voorbeelden kunnen ‘geven van wat men zoal eet bij bijzondere gelegenheden en van maaltijden die gehouden worden om iets of iemand te gedenken’. Ze ‘kunnen in eigen woorden vertellen dat in een Eucharistieviering Jezus’ leven, lijden en dood worden herdacht. Zij weten dat in een Eucharistieviering met name het Laatste Avondmaal wordt herdacht’.

Op de ‘bijzondere’ tafel ligt een grote foto van de gezamenlijke maaltijd en een afbeelding van het Laatste Avondmaal. De bordjes staan eromheen. Herinneringen worden opgehaald aan de maaltijd en het eventuele bezoek aan de bakker (dit was een extra tip bij les 5).

Kern is het bespreken van een werkblad waarop vijf feesten staan (een kindje geboren, de verjaardag, oudjaar, suikerfeest en kerstmis) en wat daarbij gegeten wordt. Dat laatste moet nog worden ingevuld. Vervolgens gaat men in een kring om de symbooltafel staan waarop van elke voorgaande les het centrale symbool ligt, ze mogen bij elk symbool vertellen waar ze aan denken. Daarna wordt de afbeelding van het Laatste Avondmaal bekeken waarna het verhaal hierover wordt verteld. De link wordt gelegd met de eucharistieviering: waar denken de mensen aan als ze aan die viering meedoen?

Als afsluiting wordt een speurtocht door de kerk gemaakt ‘met specifieke aandacht voor afbeeldingen en voorwerpen die te maken hebben met maaltijd houden in het algemeen en eucharistie vieren in het bijzonder’. Aan de hand van een uitgebreide vragenlijst worden de kinderen attent gemaakt op van alles wat er is te zien. Er zijn ook meerkeuze vragen waardoor ze op het spoor komen hoe iets heet.

Analyse schoolproject ‘Feest achter de poort’.

Ook in dit deel is duidelijk wat de bedoeling is. Opvallend is dat in dit deel de doelen, zeker degene die bij iedere les afzonderlijk beschreven staan, veelal weergegeven zijn in ‘cursisten eindgedrag’, dit in tegenstelling tot de andere delen van het project. Cursisten eindgedrag is meetbaar door formuleringen als: de cursisten kennen..., de cursisten kunnen... of de cursisten hebben inzicht in.... Door dit soort formuleringen weet men vanaf het begin waar naar toegewerkt moet worden en kan er beter geëvalueerd worden. Over het algemeen zijn de geformuleerde doelen in dit project procesbeschrijvingen.

Analyse met behulp van de handvatten:

De methode / werkvorm:

- moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen. Dit kan van alles zijn:
 - teksten, gedichten, verhalen (voorwaarde bij gebruik van bijbelverhalen: ze moet als transitioneel ervaren kunnen worden, mythisch van aard zijn en niet dogmatisch. Ze moeten niet uitgelegd worden)
 - beelden; film / televisie, theater, dia’s, foto’s / (ansicht)kaarten
 - geluiden, muziek, zang
 - architectuur
 - kunstvoorwerpen
 - deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren etc..

Er wordt gewerkt met (bijbel)verhalen. Verder is een vast element de poort en de symbooltafel of ‘bijzondere’ tafel met voorwerpen. De kinderbijbel.

Dan is er de kartonnen sleutel, een envelop met een gedicht, de brief met de uitnodiging van de eekhoorn aan de mier om te komen eten, een pot met honing, een steen en allerlei 'wondere' dingen die de kinderen zelf meegenomen hebben. De rugzak, de lege portemonnee, een fles wijn, geld, een opblaasbare 'zoenlip', een feestelijk gedekte tafel en brood. Het door kinderen zelf meegenomen eten. De krans van korenhalm of het boeket bloemen. Een grote foto van de gezamenlijke maaltijd en de afbeelding van het Laatste Avondmaal. En tot slot (de speurtocht door) de kerk.

De methode / werkvorm:

- moet het karakter hebben van een workshop. Er moet iets gedaan, geoefend worden.

Er wordt voortdurend van alles gedaan; dingen worden bekeken en onderzocht. Er wordt gekleurd en getekend. Er worden spelletjes gedaan. Een brief wordt geschreven over wat Zacharias zou schrijven aan een collega-tollenaar. Het maken van een 'elfje'. Uitnodigingen voor een etentje worden gemaakt, de tafel die gedekt en versierd wordt en het samen eten. En tot slot de speurtocht door de kerk.

De methode / werkvorm:

- moet te maken hebben met de eigen leefwereld / persoonlijke context

Veel voorwerpen en andere zaken welke gebruikt worden in de lessen komen uit de leefwereld van kinderen. Ook zelf nemen ze 'wondere' dingen mee en eten waarvan gedeeld wordt. Het doen van spelletjes valt hier onder, zoals 'Witte zwanen, zwarte zwanen' en 'Twee emmertjes water halen'. Het gesprek over (ver)zoenen gaat over wat zij zelf beleven.

De methode / werkvorm:

- moet rekening houden met het gegeven dat de dromende verbeelding werkt aan de hand van eeuwenoude vragen als:

Waar kom ik vandaan?	Verleden
Wat staat me hier te doen?	Heden
Waar ga ik naar toe?	Toekomst

Het scheppingsverhaal wordt gelezen om al het wondere dat er in de wereld is dat niet door mensen gemaakt kon zijn. Een link naar het verleden.

De methode / werkvorm:

- moet mensen bevragen. Het moet dusdanig open zijn dat het niet een bepaalde richting wijst of direct pasklare antwoorden heeft; geen uitleggend karakter.

Kinderen worden voortdurend uitgedaagd dingen te onderzoeken en te doen. In de aanwijzingen voor de docenten staat nergens iets over zaken die men moet uitleggen of toelichten.

De methode / werkvorm:

- moet mensen in dialoog brengen met elkaar, communicatie.

Kinderen vertellen elkaar over dingen die ze hebben meegebracht of hebben meegemaakt. De vraag is of je hier kunt spreken van een dialoog of dat het alleen luisteren naar elkaar is.

De methode / werkvorm:

- moet inwijken in het geheim van de eigen ziel.
- moet de geheimvolle werkelijkheid tegenwoordig stellen.

- moet een bewustwordingsproces op gang brengen ten aanzien van de aanwezigheid van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven, in de ervaringen van alle dag. Het moet opmerkzaam maken op de verborgen aanwezigheid daarin van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.
- Bij deze drie punten komt objectieve informatie pas op de tweede plaats.

Hier valt onder de bijeenkomst waarin gesproken wordt over de naam (les 1), de naam die iets zegt over wie je bent. En het komt naar voren in les 3 over het 'verwonderen'. De verwondering over bepaalde voorwerpen en het scheppingsverhaal dat gelezen wordt. Maar ook door de andere bijbelverhalen die gelezen worden en waarover gesproken wordt.

De methode / werkvorm:

- moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene.

Ik denk dat kinderen vrij onbevangen zijn en niet direct denken aan wat er gaat gebeuren en wat het met ze zal doen.

De methode / werkvorm:

- moet samenvallen met de inhoud en de doelstelling.

Ik denk dat dit project inderdaad het parochieproject ondersteunt doordat het aansluit bij de thema's die daar aan de orde komen.

De eerste vier lessen zie ik meer als een aanloop naar de lessen 5 en 6. Met name door deze laatste lessen denk ik dat de doelstellingen gerealiseerd worden.

2.1.5 Enkele opmerkingen over het totale project.

Naar aanleiding van de analyses van de verschillende delen van het project, wil ik enkele opmerkingen plaatsen. Hierbij zal ik niet in gaan op de hoofdvraag van deze scriptie. Deze vraag, hoe mystagogie gestalte krijgt in concrete catechetische projecten, wordt beantwoord in hoofdstuk 3.

Allereerst wil ik opmerken dat ik vind dat dit project door alle informatie die het geeft goed bruikbaar is voor werkgroepen. Door de inleiding krijgt men goed inzicht in wat het project beoogt, wat de thema's zijn en hoe het is opgezet. Duidelijk wordt ook aangegeven wat nodig is voor een bepaalde bijeenkomst, de tijdsduur van de verschillende onderdelen, achtergrondinformatie, bijlagen en extra suggesties. Een en ander wordt overzichtelijk weergegeven. Wat nodig is, is een (grote) werkgroep die van aanpakken weet want er moet wel het nodige worden voorbereid en georganiseerd.

Ouders worden er bij betrokken door informatie die men krijgt en ook door met verhalen aan de slag te gaan waar de kinderen ook mee te maken krijgen. De ouders krijgen door onderling gesprek daarover handvatten aangereikt hoe ze een en ander met hun kinderen kunnen bespreken. Mede ook door de aanwijzingen in het werkschrift zijn zij in staat mee te werken aan de voorbereiding van hun kind op de eerste communie.

Het is meer dan logisch dat ouders betrokken worden bij de voorbereiding van hun kind. Als lid van de geloofsgemeenschap zijn de ouders de eerst aangewezen personen om hun kinderen in te wijden in het geloof. Door de toerusting die zij krijgen worden ouders, met name zij die er niet zo veel van af weten, ook zelf verder geïnitieerd.

Ik vraag mij echter een ding af. Kinderen die de eerste communie gaan doen en die tevens op de school zitten die het schoolproject uitvoert, krijgen die niet een soort overdosis? Het schoolproject geeft aan dat zij het parochieproject ondersteunt. Dit doet zij ook omdat verschillende thematieken overeenkomen. De lessen 1, 4, 5 en 6 komen qua thematiek exact overeen met de parochiebijeenkomsten 1, 4, 5 en 6, namelijk: de betekenis van het hebben van een naam, vergeving en verzoening, het samen eten van zelf meegebracht voedsel en de herinnering / het eten om niet te vergeten. Ook de bijeenkomsten / lessen 2 en 3 hebben een zelfde thematiek. Op zich zou de overeenkomst misschien niet erg zijn maar het kind is thuis door het werkschrift ook al bezig met dezelfde thema's. Wordt het dan niet wat teveel van het goede? Zijn kinderen nog te boeien, nog enthousiast te krijgen wanneer ze telkens geconfronteerd worden met dezelfde thematieken?

2.2 Ben ik zelf al met mystagogie bezig geweest? Een verkenning van het project 'Je brood delen'.

Bij dit project zal ik op dezelfde wijze te werk gaan als bij het voorgaande. Eerst wordt het project beschrijvend weergegeven en vervolgens volgt de analyse.

Het project (inclusief het bij te bestellen beeldmateriaal) bestaat uit:

- Een tekstboek met een uitgebreide inleiding en handleiding voor iedere bijeenkomst.
- Werkmateriaal bestaande uit werkbladen die de deelnemers gedurende de bijeenkomsten nodig hebben, achtergrondinformatie die de deelnemers na uitleg door de begeleiding in staat stelt het gehoorde nog eens door te lezen en drie afsluitende verhalen.
- Foto-materiaal.
- De diaserie 'Je brood delen' met tekstboek en geluidscassette.

Beschrijving van het tekstboek.

Deze heeft een uitgebreide inleiding:

- In het voorwoord wordt direct duidelijk wat het voor project het is: 'Het is een cursus van drie bijeenkomsten voor katechese met volwassenen. Tijdens de cursus wordt communicatie omtrent geloven ingeoeft of versterkt. Centraal in dit project staat de eucharistie'. Vervolgens wordt aangegeven wat eucharistie betekent, hoe het project werkt, voor wie het bestemd is en dat het gebruik maakt van en aansluit bij de gelijknamige diaserie 'Je brood delen', een uitgave van stichting Docete. De stichting die ook dit project heeft opgenomen in haar uitgaven. (3)
- Onder de kop 'doelgroepen' staat: 'Het project biedt een leer- en bezinningsproces over de betekenis van de eucharistie. Daarom is het voorliggende project allereerst gedacht voor de ouders van de eerste communicanten'. Met het oog op deze doelgroep is het project verder uitgeschreven. Andere mogelijke doelgroepen worden ook genoemd: 'leden van werkgroepen die zich in de geloofsgemeenschap inzetten rond de liturgie, de diakonie en de katechese'. Ook kan het opgenomen worden in 'algemeen katechetisch aanbod aan groepen "gewone" parochianen en oecumenisch opgezette groepen'. Of in bewerkte vorm aan kinderen en jongeren. Ook kan het gebruikt worden in bestaande leergroepen. (4)
- Dan volgen de doelstellingen: algemene en nadere doelstellingen. De algemene doelstelling luidt: 'Het verhaal van de eucharistie, het vieren van het breken en delen van brood en wijn tot gedachtenis aan Jezus, is ons dierbaar. In dit project – als een stukje van ons verstaan van zijn opdracht tot verkondiging – hopen wij dat deelnemers en begeleiding meer inzicht krijgen in dat verhaal, in dat vieren opdat het ook hen in velerlei opzicht meer dierbaar kan worden'. Uitgelegd wordt waarom de auteurs van dit project deze doelstel-

ling belangrijk vinden. Dan volgen tien nadere doelstellingen om de algemene doelstelling te kunnen realiseren. Zes daarvan zijn omschreven in cursisten-eindgedrag. (5)

- In de verantwoording staat: 'Met dit project beogen we een communicatieproces tot stand te brengen cirkelend rond het geheim van de eucharistie. Dit communicatieproces veronderstelt enerzijds dat er op de lijn van de traditie een wisselwerking is tussen beelden uit het verleden en beelden die men nu heeft. Anderzijds is er op de lijn van de communicatie de wisselwerking tussen wat de ander over eucharistie denkt, inbrengt en wat ik zelf denk en zeg'. Vervolgens werkt men dit nader uit vanuit de kerk en vanuit de gelovige identiteit omdat deze op elkaar zijn betrokken en met elkaar te maken hebben. 'Het gaat om de gelovige in de geloofsgemeenschap samen in het spanningsveld van het nu tussen verleden en toekomst'. In het project zit dan ook 'één centrale beweging die alles te maken heeft met hoe een katechetisch leerproces met volwassenen in elkaar behoort te zitten: Het heden heeft toekomst door de – gezonde – wijze waarop we met onze wortels in het verleden omgaan'. (6) 'Een tweede beweging die in het project is verwerkt luidt: Iedere tijd en plaats legt – door de eigen situatie genoodzaakt – een eigen kernelement in de interpretatie van de eucharistie. Al die verschillende kernelementen doen aan de eucharistie geen onrecht. Integendeel. Het sacrament is juist zo rijk dat het al die verschillende interpretaties verdraagt, sterker nog, mogelijk maakt'. Daarna wordt ingegaan op de verschillende wijzen van spreken, de taal van de feiten en de taal van de betekenis. 'De waarheid en werkelijkheid van de eucharistie dienen we allereerst te benaderen in een beeldende taal die de betekenis oproept en uittekent'. Verder komt aan bod het groepsleerproces. Het gaat zowel om het leren van de deelnemers maar ook van de begeleiding. De groep bepaalt mede wat er aan bod komt. Tenslotte wordt ingegaan op eucharistie en het dagelijks leven: het project is er op gericht, 'dat de deelnemers ook gaan voelen en inzien dat er directe relaties liggen tussen de eucharistie en het dagelijks leven'. (7)
- Onder de titel 'voorwaarden' wordt stil gestaan bij een zevental punten. Allereerst is dat 'gevoel en emoties'. Omdat het project gebruik maakt van visuele middelen 'worden de deelnemers niet alleen in hun verstand, maar ook in hun gevoel, in hun emoties aangesproken'. Aangeraden wordt om de groep niet te groot te maken om aan die emoties aandacht te kunnen schenken. Als tweede wordt genoemd 'leren via zien'. Leren verloopt deels via zien, vandaar het gebruik van visuele middelen, waaronder de vaste uitrusting van een bord of flapover. Als derde wordt aangeraden een begeleiding door twee mensen. Twee zien en horen meer dan één, ieder heeft zijn eigen kwaliteit en 'de Heer zond immers zijn leerlingen twee aan twee uit'. Als vierde punt wordt de inrichting van de ruimte genoemd: 'in de opstelling moet niet de indruk worden gewekt dat de begeleiding "les geeft"'. Het vijfde punt is het werken met foto's. Bij het project hoort een set met foto's. Ook kan men zelf foto's zoeken met als voorwaarde dat deze 'veel kunnen oproepen en dus katechetisch bruikbaar zijn'. (8) Als zesde wordt aangeraden om een evaluatiedagboek of logboek bij te houden omdat dit het leren versterkt. En tenslotte worden in punt zeven alternatieve werkvormen gegeven. (9)
- In 'toerusting' wordt aanbevolen dat pastores en / of vrijwilligsters die met dit project gaan werken eerst zelf toegerust worden door zelf het project te doorlopen en te ervaren. Er volgen algemene aanwijzingen voor de toerusting. Daarin komt ook naar voren dat de drie bijeenkomsten een samenhangend geheel zijn, waar men geen één van missen kan omdat anders een deel van de opzet van het leerproces verloren gaat. Gewezen wordt op drie verschillende groepen ouders van communicanten. (10) Niet iedere groep zal belang hebben bij het project. Aangeraden wordt een meerkeuze-aanbod te doen: naast bijeenkomsten die voor alle ouders van belang zijn, dit project als keuze mogelijkheid. Daarnaast wordt ingegaan op een ander soort leren. Er kunnen bij deelnemers bepaalde leerverwachtingen zijn welke getypeerd worden als: 'veel informatie, kennisoverdracht, inlei-

dingen. Dit project is echter gericht op een ander leren, namelijk leren van eigen en elkaars ervaringen in confrontatie met ervaringen zoals die verwoord zijn in de geloofstraditie. Leren vanuit je eigen ervaringen en vanuit de ervaringen van anderen en daarover in gesprek gaan, dat is precies waar het in geloofscommunicatie om gaat'. Om dit leren mogelijk te maken worden er gedurende de bijeenkomsten regelmatig gesprekken gehouden in kleine groepjes van 4 à 5 mensen en mag de totale groepsgrootte niet meer zijn dan 15 tot 20 personen.

Tot slot wordt er aandacht geschonken aan een vierde bijeenkomst voor toerusting waarin aandacht gegeven wordt aan enkele "technische handgrepen". Enkele algemene aandachtspunten worden gegeven. Een paar daarvan wil ik weergeven. (11) Allereerst is dat het kennismaken in de eerste bijeenkomst. 'Kennismaking is er op gericht dat deelnemers zich thuis kunnen voelen in de groep'. Op de veiligheid in de groep 'kan het leerproces worden opgebouwd'. Bij de kennismaking wordt gevraagd naar 'heel gewone zaken'. 'Omdat men echter binnenkomt bij een catechetische cursus zal men via dergelijke "niet bedreigende" vragen op een indirecte wijze toch uitkomen bij antwoorden waar vele levensbeschouwelijke aspecten aan zitten. Het is onze overtuiging dat leven en geloven samen oplopen'. Een ander aandachtspunt is het leren communiceren. In het groepsproces moet plaats zijn 'voor ieders beeld en verhaal' waar respectvol mee moet worden omgegaan. Bij het 'doorvragen' door de begeleiding wordt het stellen van open vragen benadrukt. (12) Als laatste punt worden evaluatievragen gegeven 'om enerzijds het leerproces van de deelnemers van de toerusting te versterken en om anderzijds zicht te krijgen op eventueel gewenste verdere toerusting of begeleiding...'. (13, 14)

- Dan volgt de ontstaansgeschiedenis van het project. Er was eerst alleen de diaserie 'Je brood delen' waar ervaringen mee werden opgedaan. Door die ervaringen en door de vraag van eerste communiewerkgroepen om ondersteuning bij inhoudelijke ouderavonden is dit totale project ontstaan. (15-17)
- En als laatste punt het projectmateriaal waarin een 'leeswijzer voor de handleiding' van de bijeenkomsten staat en de 'beschrijving van de hulpmiddelen'. (18) Daarbij worden ook twee modellen voor een uitnodigingsbrief gegeven. (19, 20)

Na al deze punten volgt de handleiding per bijeenkomst.

De handleiding kent een vaste structuur:

- Allereerst geeft het per bijeenkomst weer wat de doelstellingen zijn.
- Dan volgt een schematisch overzicht van de bijeenkomst in vier kolommen: inhoud, methode, tijd en materiaal. Ook wordt weergegeven welke werkbladen nodig zijn, welke achtergrondinformatie en tot slot het afsluitende verhaal.
- Dan volgt puntsgewijs het uitgewerkte programma. Per punt wordt de tijdsduur weergegeven, wat er nodig is, instructies voor de begeleider en 'stappen in de toelichting van de begeleider'. In aparte kolommen worden vrij uitgebreide suggesties gegeven hoe men bepaalde onderdelen kan toelichten.
- Het afsluitende verhaal is helemaal weergegeven. Daarnaast worden suggesties gegeven voor andere mogelijke verhalen.
- Tot slot wordt aangegeven wat de deelnemers mee naar huis krijgen: de werkbladen en de achtergrondinformatie. (In het schematisch overzicht wordt aangegeven dat het afsluitende verhaal ook meegegeven wordt aan de deelnemers, echter dit wordt niet vermeld bij de bijeenkomsten zelf. Daar worden alleen de werkbladen en de achtergrondinformatie genoemd.)

Bijeenkomst 1. (21-29)

Er wordt kennisgemaakt met elkaar, met de begeleiding en men neemt kennis van de grote lijn van de bijeenkomsten. 'De bedoeling van deze bijeenkomst is dat de deelnemers inzicht krijgen in hun eigen beeld van eucharistie en dat van anderen'.

(nummering volgens de handleiding)

1. Welkom heten van deelnemers, voorstellen van begeleiders, namenrondje.
Naast het noemen van de naam is het de bedoeling dat ieder zegt wat zijn of haar verwachtingen van de bijeenkomsten zijn. Dit om te hoge verwachtingen bij te kunnen stellen.
2. Grote lijn van de drie bijeenkomsten.
Met behulp van bordschema's wordt de lijn weergegeven.
In de mogelijke toelichting staat onder andere dat een aantal stappen worden gezet om 'in de gaten te krijgen wat eucharistie vandaag de dag kan betekenen. Eucharistie staat in het midden. Daar cirkelen we omheen. Misschien moeten we constateren dat we om eucharistie heen zullen blijven cirkelen. Het zou niet verwonderlijk zijn, want eucharistie is een sacrament. Een gebeuren in woord en daad waarin mensen hun verhouding tot God op bijzondere wijze tot uitdrukking brengen. En datgene wat met God van doen heeft, heeft altijd iets van "cirkelen om een geheim",... Er is altijd meer over te zeggen dan ik op dit moment met mijn woorden kan. Dat geldt ook voor eucharistie'.
Cirkelen om eucharistie betekent dat er vier blokken ter sprake moeten komen; de lijn van de traditie: verleden en nu, en de lijn van de communicatie: het met elkaar in gesprek gaan over de eigen invulling van eucharistie en die van de ander.
3. Grote lijn van deze bijeenkomst.
Deze keer staat de lijn van de communicatie centraal.
4. Nadere kennismaking.
Uitgelegd wordt waarom nadere kennismaking nodig is. Men maakt nader kennis met elkaar door eerst in stilte ieder voor zich drie vragen te beantwoorden: 'Uit welk nest kom ik? Waar is nu mijn thuis? Van welk huis droom ik?' Men mag de vraag opvatten zo men wil. Daarna gaat men in kleine groepen uiteen om de werkbladen toe te lichten. Naderhand wordt in de grote groep per vraag bekeken 'welke antwoorden iets aangeven over de feitelijkheid en welke iets over de betekenis'. In steekwoorden wordt dit genoteerd.
5. Pauze.
6. Beelden van eucharistie.
Teruggekomen wordt op de feitelijke taal en de beeldende taal en dat je ook over eucharistie op deze twee manieren kunt praten. Foto's worden getoond van "dat wat je ziet" in eucharistie: een hand die een hostie breekt, een kelk met daarnaast een schaal met hosties en een open hand waar een hostie in wordt gelegd. Om er achter te komen wat eucharistie betekent voor iedereen mag men een keuze maken uit een royaal aanbod van foto's. Men neemt vervolgens plaats in dezelfde kleine groep als bij de kennismaking en krijgt een werkblad met daarop drie opdrachten: 'de foto die het best mijn beeld van eucharistie weergeeft ziet er als volgt uit. De foto laat zien dat eucharistie voor mij.... De titel die hier het best bij past is...'. In de groep wordt de keuze van de foto uitgelegd. Eventueel kan na het gesprek de titel veranderd worden.

7. Verslag in de grote groep.
Allereerst wordt gevraagd naar het verloop van het groepsproces.
Per groep worden de foto's opgehangen. Vervolgens worden de verschillende onderschriften bekeken. De begeleider let op of er verbanden zijn te leggen tussen 'beelden van eucharistie' en de laatste vraag van de nadere kennismaking, de 'droomhuizen'. Vragenderwijs zal hier attent op gemaakt worden: is er verband tussen...en...?
8. Gemeenschappelijke herkenning in "Breken en delen".
Verwacht wordt dat een bepaald beeld eruit zal springen: breken en delen. Verteld wordt dat eucharistie niet altijd dezelfde betekenis heeft en dat dat ondermeer afhankelijk is van de tijd waarin mensen leven en dat het steeds uitdrukking is 'van mogelijkheden én onmogelijkheden'. Een en ander wordt toegelicht met behulp van twee foto's. De ene is een vergroting van een deel van het schilderij waar de diaserie van gemaakt is. Het laat gevende en vragende handen zien, met een oog in het midden. De ander is een kopie van een plaat uit 1897, die gegeven was aan iemand ter herinnering aan de eerste communie. Centraal staat Jezus met in zijn handen een kelk en een hostie, omgeven door engelen. Benaadrukt wordt dat beide een accent laten zien van eucharistie. 'De beelden die we van eucharistie hebben, hebben alles te maken met de wereld waarin we leven'.
9. Afsluiting van de avond.
'Bij dit onderdeel is het de bedoeling om globaal te checken of de deelnemers "goed" naar huis kunnen'. Ook kan men nog vragen stellen die later beantwoord worden.
10. Afsluitend verhaal.
Het verhaal van de drie blinden. Zij bevoelen een olifant en omdat ieder een ander lichaamsdeel onderzoekt gaat men ruziemakend uiteen omdat men van zichzelf vindt dat hij het juiste heeft gevoeld en omschreven wat een olifant is.
11. Mee naar huis.
Aangegeven wordt wat de deelnemers mee naar huis krijgen: de werkbladen en de achtergrondinformatie.

Bijeenkomst 2. (31-40)

Men maakt in grote lijnen kennis met het ontstaan van eucharistie en krijgt inzicht in de lagen daarvan.

1. Terugblik.
Gevraagd wordt wat of welk beeld van de vorige bijeenkomst het sterkste bij is gebleven en of er de laatste week iets gebeurd is met de beelden die ze gezien hebben.
Bedoeling is dat de begeleiding nogmaals nadruk legt op de eenheid en de verscheidenheid in het spreken over eucharistie.
2. Grote lijn van de bijeenkomst.
Met behulp van de bordschema's van de vorige keer wordt aangegeven wat men nu gaat doen. Deze keer staat de lijn van de traditie centraal. Uitgelegd wordt wat traditie is. Onder andere: 'Traditie is een stroom die ver voor onze geboorte begon, waaraan wij ons steentje bijdragen en die ver na ons nog doorgaat'. Om te zien hoe eucharistie is geworden tot wat ze nu is wordt daarom teruggegaan tot aan het begin.

3. Een afbeelding van eucharistie.
Men krijgt een moderne afbeelding van eucharistie voor zich. Het is een foto van het schilderij waar de diaserie van is gemaakt. Op het bijbehorende werkblad staan twee vragen: wat men als eerste ziet en wat men bij nadere bestudering aan details ziet. In kleine groepen wordt dit besproken waarvan later verslag wordt gedaan in de grote groep. De eerste indrukken worden opgeschreven op een bord of flapover en opgesplitst in interpretatie en waarneming. Daarna worden de details opgeschreven 'ook om te ontdekken dat hetzelfde onderdeel van het schilderij verschillende betekenissen kan worden toegedicht'.
4. Pauze.
5. Ontstaan van het schilderij.
Het schilderij is ontstaan naar aanleiding van een gesprek over eucharistie tussen de twee theologen Mario de Groot en Ernst Thüning en de schilder Eric Wijnands.
6. Bekijken van de diaserie.
De voorkeur wordt gegeven aan 'levende' stemmen die de bijbehorende tekst lezen boven die van een cassette recorder. Er worden aanwijzingen gegeven voor het lezen.
7. Reacties.
Deelnemers mogen hun eerste reactie geven waarna men in kleine groepen praat over wat hen heeft geraakt en of men in de diaserie dingen heeft gezien of gehoord die nieuw voor hen waren.
8. Lagen in de eucharistie.
Ingegaan wordt op het kijken naar het verleden om te weten wat iets voor de toekomst kan zijn. Teruggerepen wordt daarbij op het nadere kennismaken in de voorgaande bijeenkomst. De lagen in de eucharistie worden benoemd. Dit wordt gevisualiseerd door gebruik te maken van gekleurde stroken folie en door een toelichting bij de ontstaanslagen. Tenslotte wordt ingegaan op de betekenis van de ontstaanslagen voor eucharistie.
9. Afsluiting van de avond.
Gekeken wordt of men "goed" naar huis kan en vragen kunnen worden gesteld waar later op teruggekomen wordt.
10. Afsluitend verhaal.
Het verhaal 'Wat nodig is voor een wonder'. Rabbi Baal Sjem-Tov gaat telkens wanneer zijn volk een ramp boven het hoofd hangt naar een bepaalde plek in het bos, maakt daar een vuur en bidt een bepaald gebed. Het wonder gebeurt: het onheil wordt afgewenteld. Generaties na hem weten een of meerdere elementen van het ritueel niet meer tot de vierde generatie alleen het verhaal nog maar kent en dat was voldoende om het noodlot af te wentelen.
11. Mee naar huis.
Aangegeven wordt wat de deelnemers mee naar huis krijgen: de werkbladen en de achtergrondinformatie.

Bijeenkomst 3. (41-46)

'Op deze laatste bijeenkomst komen de lijnen van de vorige bijeenkomsten bij elkaar'. De deelnemers maken kennis met vijf kernelementen van eucharistie. 'Ze ontdekken bij welk van

de vijf kernelementen zij zich het meeste thuis voelen en brengen dat tot uitdrukking door hun foto van de eerste bijeenkomst daarbij te leggen’.

0. Vooraf

Bij binnenkomst wordt de deelnemers gevraagd de foto van de eerste keer op te zoeken.

1. Terugblik.

Gevraagd wordt wat hen de vorige bijeenkomst heeft geraakt en of er in de afgelopen week iets gebeurd is met hun beelden van eucharistie.

2. Het programma van deze avond.

Het gaat deze avond om het bij elkaar brengen van de lijn van de traditie en van de communicatie. Daartoe worden de foto's van de eerste avond nogmaals bekeken op wat zij zeggen over eucharistie, de diaserie wordt nogmaals bekeken en tot slot wordt in kleine groepen onder woorden gebracht ‘wat wij in eucharistie zouden willen vieren’. Met behulp van de bordschema's wordt dit toegelicht.

3. Vijf kernelementen van eucharistie.

Teruggegrepen wordt op de eerste bijeenkomst door te wijzen op de betekenis van eucharistie die kan veranderen, en op de tweede bijeenkomst door te wijzen op de verschillende lagen in eucharistie maar dat eucharistie ook iets heel eigens heeft. In de traditie van de kerk duiken steeds vijf kernelementen op wanneer over eucharistie gesproken wordt (gedachtenis, tegenwoordigheid, dankzegging, offer, gemeenschap). Op een werkblad staan deze vermeld met een korte omschrijving. Daarnaast wordt aangegeven waar dit element te vinden is in de orde van dienst en een citaat uit een eucharistisch gebed waarin dit kernelement tot uitdrukking komt. Het werkblad wordt uitgereikt en de begeleiding leest de tekst voor. Vervolgens wordt gevraagd de foto van de eerste keer bij dat kernelement neer te leggen waar deze het meeste thuishoort en volgt daarover een gesprek. Aan de begeleiding wordt aangeraden niet te snel zelf antwoorden te geven maar vragen liever voor te leggen aan de groep. Als voorbeeld worden een aantal open vragen gegeven.

4. Pauze.

5. Diaserie.

Deze keer worden de dia's getoond met behulp van de cassette. Gevraagd wordt te letten op het slot van de tekst omdat daar de makers uitdrukkelijk hun eigen visie weergeven. (Bij de tweede bijeenkomst is deze visie weggelaten) Na afloop mogen de deelnemers onder woorden brengen ‘hoe de makers van de diaserie eucharistie willen vieren’.

6. Verwerking.

In kleine groepen worden de volgende vragen besproken: ‘Wat maakt het nu voor u de moeite waard om eucharistie te vieren? Op welke manier kunt u dit delen met uw kind? Zou er volgens u aan ons en/of aan de eucharistie iets moeten veranderen, nu u deze bijeenkomsten hebt meegemaakt? Licht uw antwoord toe’.

7. Terugblik op de avonden.

Deelnemers kunnen aangeven of de avonden aan hun verwachtingen voldeden. De begeleiding let op of er vragen of behoeften naar aanleiding van de bijeenkomsten naar voren komen.

8. Afsluitend verhaal.

Een jonge vrachtrijder gaat een lange reis maken en vraagt zijn vader welk geschenk hij mee moet brengen. De vader wil graag dat hij alle broodkruimels en etensresten onderweg verzamelt en meebrengt. Dit doet de zoon, alleen op de terugweg was er voor hem en zijn medereizigers drie dagen lang geen voedsel te krijgen en werd het verzamelde voedsel opgegeten. Met lege handen kwam de zoon bij zijn vader terug. Deze vond dat niet erg want voor het geval de nood aan de man kwam had hij die opdracht aan zijn zoon gegeven.

9. Mee naar huis.

Aangegeven wordt wat de deelnemers mee naar huis krijgen: de werkbladen en de achtergrondinformatie.

Analyse ‘Je brood delen’.

In de inleiding wordt het woord mystagogie niet gebruikt, toch zitten er mystagogische elementen in het project. Ook door verwoordingen in de inleiding wordt dat duidelijk. Bijvoorbeeld: ‘De waarheid en werkelijkheid van de eucharistie dienen we allereerst te benaderen in een beeldende taal die de betekenis oproept en uittekent’. (7)

Onder de titel ‘voorwaarden’ wordt stil gestaan bij een zevental punten. Een ervan is ‘gevoel en emoties’. Omdat het project gebruik maakt van visuele middelen ‘worden de deelnemers niet alleen in hun verstand, maar ook in hun gevoel, in hun emoties aangesproken’. (8)

Bij het project hoort een set met foto’s. Ook kan men zelf foto’s zoeken met als voorwaarde dat deze ‘veel kunnen oproepen en dus katechetisch bruikbaar zijn’. (8)

Verder schrijven de auteurs dat er bij deelnemers bepaalde leerverwachtingen kunnen zijn welke getypeerd worden als: ‘veel informatie, kennisoverdracht, inleidingen. Dit project is echter gericht op een ander leren, namelijk leren van eigen en elkaars ervaringen in confrontatie met ervaringen zoals die verwoord zijn in de geloofstraditie. Leren vanuit je eigen ervaringen en vanuit de ervaringen van anderen en daarover in gesprek gaan, dat is precies waar het in geloofscommunicatie om gaat’. (11)

Bij de kennismaking wordt gevraagd naar ‘heel gewone zaken’. ‘Omdat men echter binnenkomt bij een katechetische cursus zal men via dergelijke “niet bedreigende” vragen op een indirecte wijze toch uitkomen bij antwoorden waar vele levensbeschouwelijke aspecten aan zitten. Het is onze overtuiging dat leven en geloven samen oplopen’. (12)

In het groepsproces moet plaats zijn ‘voor ieders beeld en verhaal’ waarmee met respect moet worden omgegaan. Bij het ‘doorvragen’ door de begeleiding wordt het stellen van open vragen benadrukt. (12)

Analyse met behulp van de handvatten:

De methode / werkvorm:

- moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen. Dit kan van alles zijn:
 - teksten, gedichten, verhalen (voorwaarde bij gebruik van bijbelverhalen: ze moet als transitioneel ervaren kunnen worden, mythisch van aard zijn en niet dogmatisch. Ze moeten niet uitgelegd worden)
 - beelden; film / televisie, theater, dia’s, foto’s / (ansicht)kaarten
 - geluiden, muziek, zang
 - architectuur
 - kunstvoorwerpen

- deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren etc..

Zaken waar gebruik van wordt gemaakt: foto's, verhalen, de diaserie met tekst, teksten (bij benoemen van de lagen in eucharistie).

De methode / werkvorm:

- moet het karakter hebben van een workshop. Er moet iets gedaan, geoefend worden.

Dit project heeft niet direct het karakter van een workshop. Men moet wel een foto uitzoeken maar voor de rest is het veelal met elkaar in gesprek gaan.

Onder het kopje 'alternatieve werkvormen' op bladzijde 9 worden twee zaken genoemd die hier onder zouden kunnen vallen: in plaats van een foto uitzoeken, zelf een tekening maken van het eigen beeld van eucharistie. En in plaats van een gesprek over de vragen genoemd bij bijeenkomst 3 punt 6, kan aan ouders gevraagd worden een brief te schrijven aan hun kind 'waarin ze vertellen wat eucharistie vieren voor hen zelf betekent en waarom zij graag willen dat hun kind de eerste communie doet'. (9)

De methode / werkvorm:

- moet te maken hebben met de eigen leefwereld / persoonlijke context

In de inleiding komt naar voren dat men een communicatieproces op gang wil brengen: 'Dit communicatieproces veronderstelt enerzijds dat er op de lijn van de traditie een wisselwerking is tussen beelden uit het verleden en beelden die men nu heeft. Anderzijds is er op de lijn van de communicatie de wisselwerking tussen wat de ander over eucharistie denkt, inbrengt en wat ik zelf denk en zeg'. (6) En het project is er op gericht, 'dat de deelnemers ook gaan voelen en inzien dat er directe relaties liggen tussen de eucharistie en het dagelijks leven'. (7) Dit komt tot uiting door de vragen van de nadere kennismaking welke men mag opvatten zo men wil en welke te maken hebben met eigen leven / context.

De foto's van de eerste bijeenkomst komen uit het leven van alle dag.

Bij het nadenken over wat eucharistie voor hen betekent zal het antwoord niet los staan van het eigen leven.

De methode / werkvorm:

- moet rekening houden met het gegeven dat de dromende verbeelding werkt aan de hand van eeuwenoude vragen als:

Waar kom ik vandaan?	Verleden
Wat staat me hier te doen?	Heden
Waar ga ik naar toe?	Toekomst

In de inleiding wordt aangegeven dat de centrale beweging is: heden – verleden – toekomst. Dit zie je terug in de kennismakingsvragen. Dezelfde beweging is te zien bij het cirkelen om eucharistie: er wordt gekeken naar hoe het nu is, hoe het ontstaan is in het verleden en wat men wil doorgeven aan de generaties van de toekomst.

Ook komt het terug bij de uitleg van wat traditie is: 'Traditie is een stroom die ver voor onze geboorte begon, waaraan wij ons steentje bijdragen en die ver na ons nog doorgaat'.

De methode / werkvorm:

- moet mensen bevragen. Het moet dusdanig open zijn dat het niet een bepaalde richting wijst of direct pasklare antwoorden heeft; geen uitleggend karakter.

Soms wordt in het project expliciet aangegeven dat men open vragen moet stellen: Bij het ‘doorvragen’ door de begeleiding wordt het stellen van open vragen benadrukt. (12) Bij de eerste bijeenkomst worden de deelnemers vragenderwijs attent gemaakt op verbanden tussen ‘beelden van eucharistie’ en de laatste vraag van de nadere kennismaking, de ‘droomhuizen’. Een open vraag wordt daarbij gesteld: is er verband tussen..... en.....? Bij de laatste bijeenkomst wordt gevraagd de foto van de eerste keer bij dat kernelement neer te leggen waar deze het meeste thuishoort. Aan de begeleiding wordt aangeraden niet te snel zelf antwoorden te geven maar vragen liever voor te leggen aan de groep. Als voorbeeld worden een aantal open vragen gegeven. In het geheel wordt wel het nodige uitgelegd.

De methode / werkvorm:

- moet mensen in dialoog brengen met elkaar, communicatie.

In de inleiding wordt aangegeven wat men beoogt: ‘Met dit project beogen we een communicatieproces tot stand te brengen.....’. (6) Het gaat in het project om leren vanuit de ‘eigen ervaringen en vanuit de ervaringen van anderen en daarover in gesprek gaan, dat is precies waar het in geloofscommunicatie om gaat’. (11) Een van de lijnen in het project is de lijn van de communicatie. De deelnemers gaan dan ook gedurende de bijeenkomsten regelmatig met elkaar in gesprek (in kleine groepen).

De methode / werkvorm:

- moet inwijken in het geheim van de eigen ziel.
 - moet de geheimvolle werkelijkheid tegenwoordig stellen.
 - moet een bewustwordingsproces op gang brengen ten aanzien van de aanwezigheid van het mysterie, het geheim dat God is, in het eigen leven, in de ervaringen van alle dag. Het moet opmerkzaam maken op de verborgen aanwezigheid daarin van de onbegrijpelijke God en de werking van zijn Geest.
- Bij deze drie punten komt objectieve informatie pas op de tweede plaats.

In de ‘mogelijke toelichting’ voor de begeleiding staat onder andere dat een aantal stappen worden gezet om ‘in de gaten te krijgen wat eucharistie vandaag de dag kan betekenen. ‘Eucharistie staat in het midden. Daar cirkelen we omheen. Misschien moeten we constateren dat we om eucharistie heen zullen blijven cirkelen. Het zou niet verwonderlijk zijn, want eucharistie is een sacrament. Een gebeuren in woord en daad waarin mensen hun verhouding tot God op bijzondere wijze tot uitdrukking brengen. En datgene wat met God van doen heeft, heeft altijd iets van “cirkelen om een geheim”,... Er is altijd meer over te zeggen dan ik op dit moment met mijn woorden kan. Dat geldt ook voor eucharistie’.

De methode / werkvorm:

- moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene.

Het gaat over eucharistie. Mensen krijgen meer inzicht in hun eigen beelden en beleving ten aanzien van eucharistie, maar krijgen ook informatie daarover. Die informatie kan natuurlijk zaken oproepen die verrassend zijn voor iemand maar dat hoeft niet. Het onvoorspelbare zit meer in het zoeken van een foto en het nadenken daarover en in het zien van de diaserie. Uit ervaring weet ik dat dit veel bij mensen losmaakt en oproept.

De methode / werkvorm:

- moet samenvallen met de inhoud en de doelstelling.

Doordat ik al twee maal met dit project heb gewerkt en gezien de reacties van de deelnemers/sters, kan ik zeggen dat de doelstellingen bereikt worden door de gevolgde methode. Men gaat bijvoorbeeld met elkaar in gesprek over het eigen en andermans beeld van eucharistie en ziet daardoor de brede betekenis van eucharistie, men krijgt inzicht in de ontstaansgeschiedenis door de diaserie. Meer reacties en ervaringen in onderstaande paragraaf.

2.2.1 Algemene opmerkingen en eigen ervaringen.

Het tekstboek geeft de begeleiders ruim voldoende (achtergrond)informatie en suggesties om goed met het project te kunnen werken. Duidelijk is wat de bedoeling in het algemeen is en per bijeenkomst. Overzichtelijk wordt weergegeven wat er nodig is en hoeveel tijd een onderdeel vraagt. Handig zijn de losse bijlagen.

In het voorwoord staat aangegeven dat het een cursus is. Dit woord geeft aan dat het gaat om een serie avonden die bij elkaar horen maar ook dat er kennis wordt aangereikt. Dat gebeurt dan ook. Wel is het zo dat, voordat er kennis omtrent eucharistie wordt aangereikt, eerst gevraagd wordt naar het eigen beeld, de eigen beleving ten aanzien van eucharistie. En in de tweede bijeenkomst wordt eerst het schilderij en de dia's bekeken alvorens er uitleg komt. De foto's en de dia's zullen veel oproepen bij mensen. Zaken waarover men met elkaar in gesprek gaat. Op grond van de analyse kan geconcludeerd worden dat er wel mystagogische elementen in het project zitten. Het is een combinatie van bewustwording en kennisoverdracht. Op deze verhouding kom ik in hoofdstuk drie nog terug.

Uit bovenstaande vloeit voort dat ik inderdaad al met mystagogie bezig ben geweest zonder dat ik mij daar bewust van was. Tweemaal heb ik met dit project gewerkt zonder dat ik zelf in een toerusting dit project heb kunnen ervaren. In de kleine stage had ik een groep van 12 mensen in de leeftijd van 30-75 jaar en in de grote stage een groep van 6 mensen boven de 60 jaar. In beide gevallen ging het om een groep 'gewone' parochianen.

Men vond het goede, boeiende, verrijkende avonden met een goede structuur. Ook het afsluitende verhaal werd door beide groepen zeer gewaardeerd.

Bij oudere mensen kwam ik een paar keer tegen dat men tot dan toe het gevoel had dat hun beeld van eucharistie, dat ze vroeger hadden, verkeerd was geweest. Door de uitleg dat eucharistie meerdere facetten heeft en dat in een bepaalde tijd een bepaald facet naar voren komt, kwamen zij erachter dat hun beleving destijds niet fout was. Men was opgelucht daarover. De laatste groep gaf aan dat men het zo verrassend vond dat je aan de hand van foto's zoveel geloofservaringen kon uitwisselen ten aanzien van eucharistie.

Bij beide groepen maakten de dia's veel los. Voor sommigen veranderde de betekenis van eucharistie.

De eerste groep gaf aan dat het werkblad met de vijf kernelementen erg aansloeg. Enerzijds omdat het onder woorden bracht wat zij voelden en anderzijds omdat het inzicht gaf dat eucharistie breder is. De tweede groep had veel vragen naar aanleiding van dit werkblad over het offer, de verzoeningsleer en de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in brood en wijn. Men zei ook dat er best wel eens gepreekt mocht worden over een kernelement. Ook waren zij in hun enthousiasme van mening dat veel meer mensen deze avonden zouden moeten bezoeken, dat ze vooral de dia's zouden moeten zien.

Bij deze laatste groep was een man meegekomen met zijn vrouw, hij was wat cynisch ten aanzien van het onderwerp van de bijeenkomsten. Bij de evaluatie aan het einde van de derde

avond ging zijn duim omhoog, het was hem goed bevallen. Ik kreeg de indruk dat dat kwam door de ruimte die hij kreeg om zijn kritiek over een en ander te uiten en doordat hij mocht inbrengen wat hij zelf dacht en voelde en dat hij daar serieus in werd genomen.

Wanneer ik, na dit alles opgeschreven te hebben, kijk naar de nadere doelstellingen op bladzijde 5 van het project, dan denk ik dat deze gerealiseerd zijn op de door mij gegeven avonden. Misschien niet allemaal even sterk bij iedereen maar in zijn algemeenheid gesproken wel.

3. Besluit.

In dit laatste hoofdstuk zal ik allereerst stilstaan bij de hoofdvraag van de scriptie met daaraan gekoppeld de vraag of de handvatten bruikbaar waren bij het analyseren van de projecten. Daarna kom ik in 3.2 nog even terug op de vraag of kinderen en mystagogie wel samengaat. De vraag die bij mij opkwam bij het lezen van het boek van Tjeu van den Berk. Eerder, in 2.2.1, heb ik aangegeven nog terug te zullen komen op de verhouding mystagogie en het aanreiken van kennis. In 3.3 zal ik daar op ingaan. Als laatste besteed ik in 3.4 aandacht aan leiderschap omdat mystagogie vraagt om een bepaald soort leiderschap.

3.1 Waren de handvatten zinvol?

De vraagstelling van de scriptie luidde: hoe krijgt mystagogie gestalte in concrete catechetische projecten? Als antwoord wil ik verwijzen naar de analyses van de projecten. Met dit antwoord geef ik tevens al aan dat de handvatten zoals door mij geformuleerd in 1.5 zinvol en bruikbaar waren. Dit waren ze omdat bij de verschillende handvatten doorgaans van alles opgesomd kon worden waardoor duidelijk werd hoe mystagogie gestalte krijgt. Toch wil ik vier kanttekeningen maken.

Toen ik aan het zoeken was wat er onder het eerste handvat viel (De methode / werkvorm moet iets, een ervaring opwekken, oproepen bij mensen. Het moet de verbeelding prikkelen.), heb ik bij het eerste communieproject ook voedsel genoemd. Dit is op zich niet terug te vinden in de punten die bij het handvat staan genoemd. Dat is wellicht een tekort want de inhoud van mystagogie wordt gehaald uit alles wat met de persoonlijke context te maken heeft, dus ook voedsel. Een citaat van bladzijde 10: ‘De dromende verbeelding die in werking wordt gezet door alles, maar dan ook alles wat met onze persoonlijke context samenhangt: “ons eten en drinken,....”’.

Het tweede punt heeft ook te maken met de opsomming bij het eerste handvat. Als laatste punt noem ik daar: ‘deelnemers die zelf iets moeten doen: het letterlijk in beweging komen. Bijvoorbeeld: (biblio)drama, dans, samen op reis gaan, zich presenteren enzovoort’. Dit heb ik onder dit handvat geplaatst omdat door iets te doen niet alleen ervaringen worden opgedaan maar ook ervaringen worden opgeroepen, de verbeeldingskracht wordt geprikkeld. De dingen die ik opnoem vallen tevens onder de noemer workshop, mijn tweede handvat. Want een workshop is volgens Van Dale’s groot woordenboek der Nederlandse taal (13^e uitgave, 1999): ‘atelier, werkplaats, met name voor (experimentele) vormen van expressie, van creativiteit, vooral die vormen die afhankelijk zijn van gezamenlijke inspanning’. Wellicht dat het laatste punt van het eerste handvat geschrapt kan worden omdat het in het tweede handvat wel terugkomt.

Het derde punt betreft de formulering van het volgende handvat: ‘De methode / werkvorm moet zodanig van karakter zijn dat onvoorspelbaar is wat het resultaat zal zijn voor de betrokkene’. Deze zou ik nu anders willen formuleren. Allereerst omdat dit een negatieve formulering is en ten tweede omdat het niet goed aan geeft waar het om gaat. Het gaat er om dat er ruimte ontstaat voor de opgeroepen ervaringen. Een betere formulering is dan: de methode / werkvorm moet dusdanig open van karakter zijn dat er ruimte is voor reacties.

Het vierde punt hangt in wezen ook samen met wat een workshop is, dit in samenhang met het laatste handvat. Het laatste handvat luidt: ‘De methode / werkvorm moet samenvallen met

de inhoud en de doelstelling'. Bij de analyses hebben we gezien dat de doelstellingen van de projecten gerealiseerd worden door de diverse werkwijzen. Dat geldt ook voor het project 'Je brood delen' dat een cursus genoemd wordt. Een doelstelling is een hulpmiddel van het proces dat beoogt wordt (inhoud) en dat leidt tot een structuur die nodig is om dat doel te bereiken. Doelstellingen geven richting aan de bijeenkomsten. Om de doelen te bereiken moeten daar passende werkvormen bij gezocht worden. Ook bij niet-catechetische bijeenkomsten zal dat verband tussen doelgroep, doel, doelstellingen, inhoud en methode / werkvorm aanwezig zijn. Op grond hiervan kom ik tot de conclusie dat het laatste handvat wel een vereiste is maar het zegt op zich niets over het al dan niet mystagogisch zijn van een project.

Bij het terugzoeken naar de oorsprong van dit handvat kwam ik tot de ontdekking dat ik ten onrechte iets uit elkaar heb gehaald. Van den Berk schrijft op bladzijde 135 in het boek 'Werken met spiritualiteit' het volgende: 'Wat typeert deze workshops? Dat hun werkvorm samenvalt met inhoud en doelstelling. Ze bewegen zich alle van meet af aan in de symbolische ruimte. Hier is een werkvorm geen middel tot iets anders' en 'mystagogische catechese moet steeds het karakter hebben van een workshop'. Het samenvallen van de werkvorm met inhoud en doelstelling is van toepassing op de workshop, mijn tweede handvat. Dit had ik niet uit elkaar moeten halen door dit in twee verschillende handvatten weer te geven. Dat kan wel wanneer de catechese puur en alleen een workshop karakter heeft. De onderzochte projecten hebben onmiskenbaar mystagogische elementen maar kunnen niet gekenmerkt worden als puur en alleen een workshop. Dat doet de vraag oproepen of catechese al dan niet mystagogisch mogelijk is. Daarover meer in 3.3.

Tot slot nog het volgende. Of bepaalde elementen in de catechese daadwerkelijk mystagogisch uitpakken hangt af van de sfeer, de aankleding, de zorg waarmee alles gemaakt en uitgevoerd wordt.

In het eerste communieproject wordt soms aangegeven dat het de bedoeling is dat kinderen iets ter sprake brengen of iets kunnen benoemen. Hoe sturend gebeurt dat? Dat brengt mij bij een andere voorwaarde voor het slagen van mystagogie namelijk de leiding. Hoe sturend treedt de leiding op? Blijven open vragen open, wordt de verwondering aangewakkerd of wordt het wondere toch niet stiekem verklaard enzovoort. Mystagogie staat of valt met een bepaald soort leiderschap. Niet voor niets besteedt Van den Berk aandacht aan de leraar, de mystagoog, en Kees Waaijman aan de begeleider. Ook het eerste communieproject besteedt in de inleiding aandacht aan de rol van de mystagoog. Omdat de rol, de houding van de leiding zo belangrijk is bij mystagogie, wil ik daar in 3.4 nader op ingaan.

Eerst wil ik in het kader van het eerste communieproject terugkomen op de vraag of mystagogie mogelijk is bij kinderen.

3.2 Kinderen en mystagogie?

Wanneer strikt wordt vastgehouden aan de mening van de kerkvaders dat mystagogie alleen iets is voor volwassenen en in tijd beperkt blijft tot een specifieke catechese na de initiatie, dan moet de conclusie zijn dat dit bij kinderen niet mogelijk is.

Een vraag die je je kunt stellen is hoe het kindbeeld in die tijd was en hoe dat nu is en of op basis daarvan nu gezegd kan worden dat het wel mogelijk is. Ik weet het verschil in kindbeeld niet en laat dat voor wat het is want ook daar kan wellicht heel wat over geschreven worden. Feit is wel dat kinderen via de huidige media van alles te verwerken krijgen en dat men het over het algemeen belangrijk vindt dat kinderen praten over hun ervaringen. Het behoort niet meer tot deze tijd om kinderen vol te stoppen met geloofskennis middels een catechismus. Doordat de beleving centraal staat in het eerste communieproject en de manier waarop men

daar invulling aan geeft, en gezien de resultaten van de analyse, denk ik dat mystagogie mogelijk is bij kinderen. Ook vanuit het oogpunt van ‘zwanger worden’ zoals ik aangegeven heb in hoofdstuk 1.4.

3.3 Is catechese al dan niet mystagogisch mogelijk?

In 2.2.1 heb ik aangegeven nog terug te zullen komen op de combinatie kennisoverdracht en bewustwording. In 3.1 stelde ik een vraag wat met deze verhouding te maken heeft: of catechese al dan niet mystagogisch mogelijk is.

Wanneer catechese aangeboden wordt dan moet voor ogen gehouden worden wat de doelgroep is en moeten daar doelstellingen bij geschreven worden zodat de catechese doelgericht gegeven kan worden. Doelstellingen zijn gericht op het belang van de doelgroep. Mensen die afkomen op het aanbod doen dat omdat zij er een bepaald belang bij hebben, anders komen ze niet. Je zou kunnen zeggen dat deze mensen wellicht zwanger zijn van iets dat door de catechese volgroeit / voltooid wordt waardoor het tijdens of na de catechese geboren kan worden. Bij het lezen van de doelstellingen, en met name toen ik bedacht dat de doelstellingen in het schoolproject van de eerste communie en in ‘Je brood delen’ veelal geformuleerd zijn in ‘cursisten-eindgedrag’, moest ik denken aan volgend citaat uit hoofdstuk 1, bladzijde 11:

‘Zoek grazige weiden op’, zoals Van den Berk dat noemt. En wees er ‘niet op uit het “resultaat” van het grazen cognitief te gaan analyseren of evalueren’. Daarom beveelt hij aan werkvormen te kiezen ‘waarin niet alleen wat te grazen valt, maar waarin onvoorspelbaar is wat er uit komt’. Werkvormen die bij voorkeur niet te analyseren zijn in cognitieve, affectieve en attitudinale zin.

Doelstellingen geformuleerd in cursisten-eindgedrag zijn daarmee in tegenspraak omdat deze te verifiëren zijn. Moet ik nu op grond van deze constatering concluderen dat bij beide projecten geen sprake is van mystagogische catechese? Bij de analyse van de projecten hebben we gezien dat er veelal wordt voldaan aan de door mij geformuleerde handvatten. Een enkele keer heb ik wel de opmerking gemaakt dat een en ander werd uitgelegd. Daarom nog een citaat uit hoofdstuk 1, bladzijde 28, een citaat naar aanleiding van Kees Waaijman:

Binnen de spiritualiteitsstudie heeft het begrip mystagogie ook een plaats, ‘met name in combinatie met geestelijke begeleiding. Mystagogie onderscheidt zich van geloofs-overdracht in welke vorm dan ook. In de mystagogie brengt men iemand geen inhoudelijke kennis bij, maar de reeds aanwezige beleving wordt geïnterpreteerd, of liever: “wordt doorzichtig gemaakt tot op de ervaring van het mysterie, het geheim dat God is”’.

Naar aanleiding van dit citaat, en met name door deze zin: ‘Mystagogie onderscheidt zich van geloofsoverdracht in welke vorm dan ook’, maakte mijn scriptiebegeleider de volgende opmerking omdat het hier voor hem gaat om een heel cruciale discussie: ‘Er wordt geopponeerd tegen geloofsoverdracht, terwijl het ontoereikende daarvan juist heeft geleid tot een meer vroedvrouwkundige benadering. Natuurlijk leidt mystagogie - hoewel niet met het primaire doel – tot toename in inhoudelijke kennis’. Na lezing van het eerste hoofdstuk schreef hij dat mijn tekst uitdaagt tot de uiteindelijke discussie: wat verstaan we onder catechese? Is dat wel of niet mystagogisch mogelijk? Nu ik beide projecten bekeken heb op mystagogische elementen en tegen het feit aanloop van verifieerbare doelstellingen en dat het geen ‘pure’ workshops

zijn, kan ik me voorstellen dat deze vraag naar boven kwam. Ik wil hier kort op ingaan hoewel ik beseft dat over de vraag wat catechese is en alles wat daarmee samenhangt ook een hele scriptie geschreven kan worden.

Door de vraag wat we verstaan onder catechese en of dat al dan niet mystagogisch mogelijk is, werd ik mij ervan bewust dat ikzelf toch ook de neiging heb om mensen zaken aan te reiken, kennis over te dragen. Dit omdat ik zelf ook graag veel wil weten. Tegelijkertijd kun je niet om de ervaringen van mensen heen. Geloof is geen wetenschap maar is iets waar heel de persoon bij betrokken is, heel zijn of haar mens-zijn. Kennis omtrent bepaalde zaken kan ervoor zorgen dat bepaalde ervaringen van mensen aan diepte winnen.

Wil catechese aanslaan in deze tijd dan denk ik dat beide elementen aanwezig moeten zijn. Er is een toenemend gebrek aan kennis omtrent allerlei zaken én het gaat om heel de mens. In mijn contacten met ouders van jonge kinderen in de grote stage, werd mij duidelijk dat men zonder meer afhaakt wanneer het aangeboden niets van doen heeft met hun eigen leven en ervaringen in het leven van alle dag, maar ook dat er een behoefte is aan achtergrondinformatie, aan kennis dus.

Beide elementen, zowel het mystagogische als het aanreiken van objectieve kennis, komen mijns inziens voor in wat onder catechese wordt verstaan. Hieronder geef ik een omschrijving van catechese weer zoals ik die tegenkwam in de reader behorend bij het catechesep practicum in het derde leerjaar.³²

‘Hoofddoel van catechese is:

de mens helpen opdat haar/zijn leven gaandeweg kan lukken
dat wil zeggen dat zij/hij ervan maakt wat het werkelijk kan worden
doordat zij/hij ingaat
op wat God haar/hem aanbiedt in Schrift en (levende) Traditie
en van haar/hem vraagt aan inzet en verantwoordelijkheid voor zijn schepping
en wel vooral voor de medemensen in die schepping’.

Met catechese wordt in deze nota bedoeld:

‘dat een groep mensen
in antwoord op Gods aanbod
in een als zodanig opgezet leerproces
van enige omvang
zich bewust wordt of is van haar gelovige ontwikkelingsgeschiedenis
daarop voortbouwt
in een op leren gerichte dialoog
met elkaar, met de Schrift en de Traditie
daardoor kan groeien
levenslang
in denken, voelen en doen
in de richting van een luttend leven
naar Gods beeld en op Hem gelijkend
zoals het mede gestalte krijgt in
het leven, leren, vieren en dienen in de gemeente van gelovigen’.

Of zoals in een artikel (in dezelfde reader) volwassenen catechese omschreven wordt als een “geordende dialogische bezinning in groepsverband op het alledaags leven, persoonlijk en

³² Mannetje, Chris C.G.M. ‘t. ‘Enkele basislijnen voor de inhoud van de catechese’. Bladzijde 12-13 uit idem, Van lotgenoot tot tochtgenoot. Catechese na het jaar 2000. Gedachten voor een beleid. Rotterdam, 1995.

maatschappelijk, kritisch in het licht van het evangelie, met het oog op verantwoordelijk handelen, metanoia en mondigheid” en ‘catechese is echter niet zozeer gericht op het verwerven van kennis omtrent het geloof....als wel op het laten groeien van gelovigen in hun mens- en gelovig-zijn’.³³

Het gaat om bewustwording én leren, om denken, voelen en doen in het leven van alle dag. Leren van eigen en elkaars ervaringen en ook door aangereikte kennis. Mystagogie is als methode daarbij een prima middel.

Een vraag is of catechese mogelijk is puur en alleen op basis van mystagogie. Je kunt natuurlijk in gesprek gaan over teksten uit Schrift en Traditie zonder dat je kijkt naar de context van die verhalen. Dat je alleen kijkt naar de eigen ervaringen die opgeroepen worden door het verhaal en daar met elkaar over in gesprek gaat. Je leert van elkaar, het maakt je bewust van bepaalde eigen ervaringen, ervaringen die verdiept kunnen worden op Gods aanwezigheid daarin, of je raakt ‘zwanger’ van de verhalen van anderen. Daar is mijns inziens sprake van mystagogische catechese. Ook bij bijvoorbeeld een werkvorm als ‘(biblio)drama’ en ‘sacred dance’. Maar wanneer je bijvoorbeeld mensen hebt die zoekende zijn en die geïnteresseerd zijn in zaken betreffende het (katholieke) geloof, of gelovigen met hernieuwde interesse, dan kom je er niet met alleen het mystagogische element dan is informatie ook van belang. Informatie uit bijvoorbeeld Schrift en Traditie die aansluit bij het behandelde thema. Zij wordt pas gegeven nadat de eigen ervaringen aan bod zijn geweest. De informatie kan mee naar huis worden gegeven of aan het eind van een onderdeel of de bijeenkomst verteld worden. Mijn voorkeur gaat uit naar het op schrift aanreiken van informatie zodat men het thuis nog eens rustig na kan lezen.

Uit voorgaande blijkt dat van belang is wat de doelgroep en het doel is om te kiezen voor een uitsluitend mystagogische benadering of een benadering waarin naast het mystagogische element ook kennis wordt aangereikt. Kennis die helpt om in gelovig opzicht verder te kunnen groeien. Mijn mening is dat het mystagogische element in catechese niet mag ontbreken omdat het gelovig groeien van een mens alles van doen heeft met heel haar of zijn mens-zijn. Om dit op een goede, adequate manier handen en voeten te kunnen geven en in een later stadium te kunnen evalueren, is het denk ik van belang dat daarbij doelgroep, doel en doelstellingen niet mogen ontbreken. Bij de evaluatie kan gekeken worden of de doelstellingen gehaald zijn, of de werkvormen adequaat waren, of er voldoende ruimte was voor het uitvoeren van opdrachten, of iedereen aan bod heeft kunnen komen, enzovoort. In mystagogisch opzicht kan aan de deelnemers gevraagd worden naar hun ervaringen: wat heeft hen geboeid, geraakt of juist niet. Of ze nieuwe inzichten hebben opgedaan, enzovoort. Bij dit laatste gaat het dan niet om cognitieve kennis maar om inzicht.

³³ Vriesema, Jos. ‘Volwassenencatechese en toerusting. Kritische kanttekeningen bij een artikel’. Bladzijde 71-74 uit: Opstap, 1987, 2.

3.4 Leiderschap.

Zoals gezegd is een bepaald soort leiderschap van belang wil mystagogie kans van slagen hebben. Deze laatste paragraaf wil ik afsluiten met een kernachtige samenvatting van belangrijke elementen die bij dit leiderschap een rol spelen.

Van den Berk omschrijft mystagogisch leiderschap onder andere als volgt: je moet met de catechisant oplopen, ook al loopt hij of zij volgens jou de verkeerde kant op. Je ‘begint met vragen, niet met antwoorden, laat staan met de “juiste richting” aan te geven’.³⁴

Het is een soort leiderschap dat hij aanduidt als de mystagoog, de vroedvrouw, de socratische vroedvrouwkunde. De vroedvrouw die helpt het kind te baren. Ze brengt het kind niet maar ze haalt dat wat innerlijk groeit en leeft. Het gaat niet om het overdragen maar om het opwekken, het oproepen van datgene waarvan men zwanger is. De mystagoog als vroedvrouw om dat wat in de mens zit geboren te laten worden door die mens zelf. ‘De mystagoog zet een bewustwordingsproces in gang bij de mens, niet door allerlei levende waarden en waarheden over te dragen maar door een dynamiek van binnenuit op gang te brengen, waardoor een mens zélf nieuw leven baart’.³⁵

In zijn boek spreekt Van den Berk ook over de verhouding leerling – leraar. Leerling en leraar staan in relatie met elkaar want ‘de kern van het socratisch leerproces....ligt in de ontmoeting van beiden’. Belangrijk is dat het een vertrouwensrelatie is. ‘De kern is de ontmoeting tussen mensen die samen verlegen, verwonderd, onwetend enzovoort zijn. Het begin van alle leren is gelegen in het tot stand brengen van een dialoog’. ‘Als de leraar zich ... zelf opent voor de waarheid, opent hij zich tegelijkertijd voor de leerling’. Het gaat er om dat de leerling leert denken, en daarbij moet hij/zij begeleidt worden.³⁶ De leraar, de vroedvrouw staat niet boven de zwangere omdat het in de relatie gaat om wederkerigheid, om samenwerking.

Van den Berk gaat uit van het socratisch leren. ‘Vanuit de visie van Socrates bevindt het leren zich steeds aan de kant van de leerling’.³⁷ In het project ‘Je brood delen’ komt een andere visie naar voren, namelijk die van wederzijds leren, het samen met anderen leren. ‘Dit project is gericht op het leren van alle aanwezigen: deelnemers en begeleiding. Niet het onderscheid tussen beide groepen, maar juist het samen zoekend en lerend onderweg zijn wordt beoogt’.³⁸

De leraar die ook leerling is. Het is een stijl van leiding geven die ook wel pastoraal leiderschap wordt genoemd. Het houdt een houding in waarbij de leider ook wil leren van wie hij begeleid. Communicatie is daarbij een belangrijk woord omdat dit wederzijdsheid veronderstelt. Men staat open naar elkaar toe, open voor elkaars verhalen en belevenissen. In het kader van ‘Je brood delen’ gaat het om het inoefenen en versterken van de geloofscommunicatie rond eucharistie. Het wederzijds leren dat drie lagen heeft³⁹:

1. ‘Het persoonlijke verhaal, de reactie? De voorkennis. Vertel iets van je hoop?’
2. ‘Het gedeelde verhaal. Jij als deelnemer hebt gereageerd en de andere deelnemers hebben hun verhaal gedaan. Was er iets bij dat jouw hoop voedde. Kun je er in delen? Verandert je verhaal door wat je van anderen hoorde?’
3. ‘Het ontmoette verhaal. Een passend aspect van de traditie wordt ingebracht, op papier, of vertellenderwijs. En de vraag luidt: is dit getuigenis van beslissend heil van Godswegen iets voor jou?’

³⁴ Werken met spiritualiteit. Bladzijde 134.

³⁵ Mystagogie. Bladzijde 57.

³⁶ Idem. Bladzijde 152.

³⁷ Idem. Bladzijde 149.

³⁸ Je brood delen. Bladzijde 7.

³⁹ Jonker, Evert prof. dr., Wederzijds leren als stijl van pastoraal leiderschap. Citaat uit zijn toespraak bij het afscheid van Chris ‘tMannetje van de Dekenale Dienstverlening in Twente. November 2003.

Een leerproces waardoor je verandert. ‘Leren is veranderen met en aan elkaar’.⁴⁰ Een verandering die met gedrag te maken heeft en dat tot uiting komt in handelen. Dat is immers ook wat catechese beoogt, dat laten de omschrijvingen van catechese in voorgaande paragraaf zien. Het wederzijds leren spreekt mij erg aan want als pastor / begeleider heb je God niet in je broekzak zitten. Als pastor / begeleider ben je een iemand die gelooft maar op zijn tijd ook weleens twijfelt, iemand die zoekt naar het mysterie dat God is. De pastor / begeleider neemt dus deel aan het leerproces en heeft tegelijk de rol van begeleider die het hele gebeuren in goede banen moet leiden.

In het kader van geestelijke begeleiding zegt Waaijman dat iemand alleen begeleider kan zijn wanneer er sprake is van een doorleefd zelfverstaan, wanneer de begeleider een ervaringsdeskundige is. (873)⁴¹ De begeleider is instrument van bemiddeling maar het is ‘God zelf die leiding geeft aan het zoeken’. (881) De begeleider die vooral goed moet kunnen luisteren en vanuit zijn godsbetrokkenheid de zaak kan helpen verhelderen. ‘Een begeleider dient te kunnen reflecteren op zichzelf. Houd ik iemand in begeleiding, omdat ik daar behoefte aan heb? Durf ik toe te geven, dat een bepaalde begeleiding mijn competentie overschrijdt?’ (907) Ik denk dat dit alles ook opgaat voor iemand die een groep begeleidt. Waaijman omschrijft de mystagoog als iemand die een mens begeleidt ‘bij zijn relatie met God’. (561) ‘De begeleide beschikt over de afgelegde ervaringsweg, die erom vraagt verhelderd te worden vanuit de godsbetrokkenheid. Deze mystagogische verheldering vindt plaats in gesprek met de begeleider’. (861) Ook hij schrijft dat de relatie begeleide – begeleider ‘dient gekenmerkt te worden door wederkerigheid’. (872)

Als laatste twee citaten van Groener. ‘In de mystagogische catechese is de mystagoog het hulpje van de Geest’.⁴² ‘De pastor dient zelf ingewijde te zijn om anderen te kunnen inwijden’.⁴³

Belangrijke elementen die hierin naar voren komen ten aanzien van het leiderschap en de relatie met de leerling / begeleide:

- De leider moet zelf ervaringsdeskundige zijn, moet zelf ingewijde zijn.
- Er moet sprake zijn van godsbetrokkenheid bij de leider.
- Er moet bij de leider sprake zijn van een doorleefd zelfverstaan, hij of zij moet kunnen reflecteren op zichzelf.
- Kenmerkend is de ontmoeting, wederkerigheid en dialoog tussen leraar- leerling, begeleider – begeleide. Waarbij er sprake is van wederzijds leren.
- Het gaat daarbij om een vertrouwensrelatie.
- Het gaat niet om het aangeven van een richting of om het brengen, het overdragen van iets door de leider, maar het gaat om het halen van hetgeen waarvan de ander zwanger is; het in gang zetten van een bewustwordingsproces waardoor ervaringen verhelderd kunnen worden.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Bladzijdenummers in deze alinea slaan op Waaijmans boek: Spiritualiteit, vormen, grondslagen, methoden.

⁴² Ingewijd en toegewijd. Bladzijde 345.

⁴³ Idem. Bladzijde 399.

Nawoord

Aan het einde van de scriptie nog enkele opmerkingen.

Het verrassende van het geheel was voor mij dat, hoewel ik gericht was op wat mystagogie inhield en hoe dat gestalte krijgt in concrete projecten, ik uitkwam bij de vraag wat catechese is en of dat al dan niet mystagogisch mogelijk is. Mijn scriptiebegeleider stelde deze vraag al naar aanleiding van het lezen van mijn eerste hoofdstuk. Ik kon er toen nog niet zoveel mee omdat deze vraag niet bij mij opgeroepen werd. Pas later bij het analyseren van de projecten en het schrijven van hoofdstuk drie, werd deze vraag ook voor mij relevant.

Bij de analyse van het project 'Je brood delen', bleek dat daar mystagogische elementen in zitten en dat ik dus onbewust al met mystagogie bezig ben geweest. Door deze scriptie zal ik daar in de toekomst bewuster mee omgaan. Aandachtspunt zal zijn of ik niet al te sturend zal zijn in een bepaalde richting omdat ik mensen graag iets wil meegeven. Tevens hoop ik (meer) oog te krijgen voor waar iemand zwanger van is.

Voor mij is het schrijven van deze scriptie met dit onderwerp boeiend en leerzaam geweest. Bij het zoeken naar een onderwerp was een van mijn voorwaarden dat ik er iets aan moest hebben in mijn toekomstige werk in het basispastoraat. Nu deze scriptie klaar is, kan ik zeggen dat aan deze voorwaarde is voldaan. Het opnieuw stilstaan bij wat catechese is, met het in mijn ogen onmisbare mystagogische element daarin, is goed geweest voor mijn kijk op de catechese in de praktijk. Wellicht meer dan voorheen ben ik mij bewust van het feit dat het uitgangspunt de mens zelf is. 'In de catechese moeten we de mensen afhalen waar ze staan, en waar ze staan, staat God!'⁴⁴

⁴⁴ Een uitspraak van Rahner geciteerd in 'Werken met spiritualiteit', bladzijde 134.

Literatuurlijst

- Berk, Tjeu v.d. Mystagogie. Inwijding in het symbolisch bewustzijn. Zoetermeer, 1999.
- Berk, Tjeu v.d. Pleidooi voor een mystagogische vorming. Speelruimte creëren voor een spirituele subjectwording. Blz. 97-111 uit: Hellemans G.A.F. e.a. (red.). De moderniteit van religie. (reeks Utrechtse studies 1). Zoetermeer, 2001.
- Berk, Tjeu v.d. Mystagogische catechese: speelruimte creëren voor een spirituele subjectwording. Blz. 127-136 uit: Bouwman, Kitty en Bras, Kick. Werken met spiritualiteit. Baarn, 2001.
- College Bisschoppelijk Gedelegeerden Nederlandse Katholieke Schoolraad. Leerlijnen bij het Raamleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing op Katholieke Basisscholen. Een exemplarische uitwerking. Den Haag, 2000.
- Groener, Gerard. In de ruimte van het pastoraat. Blz. 306-407 uit: idem. Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor. Zoetermeer, 2003.
- Grün, Anselm en Dufner, Meinrad. Spiritualiteit van beneden. Kampen, 1996.
- Hattum, Hennie v. en Ettes, Els. Door de poort, communieproject voor parochie en school. Kwintessens Hilversum, 2001.
- Jonker, Evert prof. dr.. Wederzijds leren als stijl van pastoraal leiderschap. Zijn toespraak bij het afscheid van Chris 'tMannetje van de Dekenale Dienstverlening in Twente. November 2003.
- Kuijpers Anja en Hattum, Hennie v., Documentatiemap Kind & Geloof. DPC Breda, 1999.
- Mannetje, Chris C.G.M. 't. 'Enkele basislijnen voor de inhoud van de catechese'. Bladzijde 12-13 uit: idem, Van lotgenoot tot tochtgenoot. Katechese na het jaar 2000. Gedachten voor een beleid. Rotterdam, 1995.
- Mannetje, Chris C.G.M. 't en Hermans-Dirkx, Mirjam J.J.. Je brood delen. Stichting Docete Utrecht, 1992.
- Vriesema, Jos. 'Volwassenenkatechese en toerusting. Kritische kanttekeningen bij een artikel'. Bladzijde 71-74 uit: Opstap, 1987, 2.
- Waaijman, Kees. Het methodologisch ontwerp. Blz. 561-562 uit: idem. Spiritualiteit. Vormen, grondslagen en methoden. Kampen, 2000.
- Waaijman, Kees. Mystagogisch onderzoek. Blz. 580-585 uit: idem. Spiritualiteit. Vormen, grondslagen en methoden. Kampen, 2000.
- Waaijman, Kees. Mystagogisch onderzoek. Blz. 857-932 uit: idem. Spiritualiteit. Vormen, grondslagen en methoden. Kampen, 2000.